

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANA BİLİM DALI**

**KAYITDIŞI EKONOMİ-ÖLÇÜLMESİ-
TÜRKİYE'DEKİ BOYUTLARI VE SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Nurcan TEKECE**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr.Vedat BİLGİN**

ANKARA-2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANA BİLİM DALI**

**KAYITDIŞI EKONOMİ-ÖLÇÜLMESİ-
TÜRKİYE'DEKİ BOYUTLARI VE SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Nurcan TEKECE**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr.Vedat BİLGİN**

ANKARA-2010

ONAY

Nurcan TEKECE tarafından hazırlanan "Kayıtdışı Ekonomi-Ölçülmesi-Türkiye'deki Boyutları Ve Sonuçları" başlıklı bu çalışma 17/06/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Vedat BİLGİN

Üye

Prof. Dr. Ahmet MAKAL

Yrd. Doç. Dr. Osman ŞİMŞEK

ÖNSÖZ

Günümüz ekonomilerinin ciddi boyutta önemli sorunlarından biri haline gelen kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları işleyişi bakımından oldukça karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok boyutlu değişik faaliyetleri kapsayan kayıt dışı ekonomi, hangi bilim dalı tarafından araştırılıp ele alınıyorsa ve öncelikleri ne ise ona göre değişik terimlerle anılmıştır. Gizli ekonomi, yer altı ekonomisi gibi.

Bu çalışmada, birinci bölümde kayıt dışı ekonominin tanımına ve kapsamına yer verilmiş, ikinci bölümde nedenleri detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Kayıt dışı ekonominin aynı nitelikteki bir kolu olan kara para, üçüncü bölümde irdelenmeye çalışılmıştır. Gelişmiş yâda gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin gerçeğe en yakın tahminin yapılabilmesi, sosyal, ekonomik, hukuksal vb. alınacak kararların başarısını belirleyecektir. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin doğruya en yakın biçimde ölçülmesi büyük önem arz etmektedir. Dördüncü bölümde kayıt dışı ekonominin ölçülme yöntemleri, beşinci bölümde ise Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi çeşitli yönlerden irdelenmiş ve önlemeye yönelik öneriler sunulmuştur.

Tezin amacı; ekonomik, sosyal ve hukuki velhasıl komple kanayan bir yara haline gelen ve oldukça ağır olumsuz sonuçları olan kayıt dışı ekonominin, değerlendirilmesi ve çözümüne yönelik öneriler geliştirmektir.

Tez konumun tespiti ile çalışma süreci içerisinde beni yönlendiren, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof.Dr. Vedat BİLGİN'e, bu güne gelmemde büyük emekleri olan tüm bölüm asistan ve öğretim üyelerine, tezin yazım aşamasında destek olan arkadaşlarım Semra KARABACAKOĞLU ve Meriç ZOR ile Sabahattin YAVAŞ'a, her şeyden önce varlığımı borçlu olduğum **annem ve babama** teşekkür ederim.

Nurcan TEKECE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar/GRAFİKLER.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMLAR-TANIMLAR-KAPSAMI	4
1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ TANIM VE KAVRAMLAR	4
1.2.YASAL-YASAL OLMAYAN KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	6
1.2.1. Yasadışı Ekonomik Faaliyetlerde Kayıt Dışılık (Yer Altı Ekonomisi)	7
1.2.2. Yasal Ekonomik Faaliyetlerde Kayıt Dışılık (İnformel Ekonomi)	8
1.2.2.1- Yasal Faaliyetlerde Faaliyetlerin - Gelirlerin Yasa Dışı Yollarla Kayıt Dışına Çıkarılması.....	9
1.2.2.2.Yasal Faaliyetlerde Faaliyet - Gelirlerin Yasalar Çerçevesinde Kayıt Dışı Kalması	10
1.3.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAPSAMI	11
1.3.1. Beyan Dışı Ekonomi	11
1.3.2. Enformel Ekonomi	11
1.3.3. Yasadışı Ekonomi.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	
KAYIT DIŞI EKONOMİYİ DOĞURAN NEDENLER	15
1.1 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SEBEPLERİ	15
1.1.1.Sosyoekonomik Sebepler	15
1.1.1.1. Rasyonel Davranış	15
1.1.1.2. Yüksek Maliyetler	15
1.1.1.3. Göç-Kentleşme	16
1.1.1.4. Ekonomik İstikrarsızlık	17
1.1.1.5. Yoksulluk	18
1.1.1.6. Küreselleşme	19

1.1.1.7. İstihdam	23
1.1.1.8. Enflasyon Sebebi	24
1.1.1.9. Yaşam Şartları, Toplumsal Değişim	25
1.1.2. Mali Sebepler	25
1.1.2.1.Yapılan Kanunların Kapsayıcı Olmaması:	
Kanun Boşlukları-İstisna Ve Muafiyetler	26
1.1.2.2.Kanunların Sistematiğten Yoksun Olması	26
1.1.2.3. Vergi Kanunlarının Hazırlanması	
- Değiştirilmesi Süreci	27
1.1.2.4. Uygulamanın Hukuka Uygun Gelişmemesi	27
1.1.2.5. Çok Sık Af Kanunlarının Çıkarılması	28
1.1.2.6. Gider Yazılamayan Harcama	
Kalemlerinin Fazlalığı	28
1.1.2.7. Vergi İdaresinin Etkin Bir	
Denetim Mekanizmasına Sahip Olmaması	28
1.1.2.8. Vergi Yükünün Fazla Olması	29
1.1.2.9. Kamu Harcamalarının Müsrifçe Yapılması	29
1.1.2.10.Vergi Uyuşmazlıklarının Yoğun Olması	30
1.1.2.11.Şirketlerin Kolay Kurulması, Yönetici -	
Deneticilerinin Gerekli Niteliklere Haiz Olmaması	31
1.1.2.12. Siyasi Olarak Uygulanan Farklı Vergi	
Politikaları	31
1.1.2.13. Vergi Güvenlik Müesseselerinin	
Mevzuatta Yeterince Yer Almaması	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
YER ALTI EKONOMİSİ FAALİYETLERİ-KARAPARA	
1.1 YERALTI EKONOMİSİ	33
1.1.1.Yolsuzluk - Rüşvet	35
1.2 KARA PARA	37
1.2.1. Tanımı	37
1.2.2. Kara Para, Kayıt Dışı Ekonomisi Arasındaki Farklar	39
1.2.3. Kara Para Ekonomisinin Nedenleri	41
1.2.3.1. Hızlı Nüfus Artışı - İşsizlik	41
1.2.3.2. Kentleşme	42

1.2.3.3. Toplumsal Değişim	42
1.2.3.4. Siyasi Nedenler.....	42
1.2.3.5. Adli Nedenler	43
1.2.3.6. Bürokratik Nedenler	43
1.2.3.7. Diğer Nedenler.....	43
1.3. ÖRGÜTLÜ SUÇ	44
1.4.KARA PARA AKLAMA	44
1.4.1. Kara Para Aklama Süreci.....	46
1.4.2. Kara Para Aklamanın Aşamaları.....	49
1.4.2.1. Yerleştirme Aşaması.....	49
1.4.2.2. Ayırıştırma Aşaması.....	50
1.4.2.3. Bütünleştirme Aşaması	50
1.4.3. Kara Para Aklama Yöntemleri.....	50
1.5. TÜRKİYE’DE KARAPARA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ.....	53
1.1. ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	53
1.1.1. Doğrudan Ölçme Metotları	54
1.1.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri	55
1.1.2.1. GSMH Yaklaşımı	55
1.1.2.2. Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı	56
1.1.2.3. İstihdam Yaklaşımı.....	57
1.1.2.4. Parasalcı Yaklaşım	58
1.1.2.4.1. Sabit Oran Tekniği Yaklaşımı	58
1.1.2.4.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı	59
1.1.2.4.3. Ekonometrik Yaklaşım.....	60
1.1.2.5. Karma Yaklaşım	61
BEŞİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI VE SONUÇLARI	
1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI	63
1.1.1. Üretim Yönünden Kayıt Dışı Ekonomi.....	71
1.1.2. İstihdam Yönünden Kayıt Dışı Ekonomi.....	72
1.1.3. Vergisel Yönden Kayıt Dışı Ekonomi	84

1.1.3.1. Türkiye’ de Vergi Kayıp Ve Kaçağının Tahmini Boyutu	106
1.1.3.2. Kayıt Dışı Ekonomiye Önemek İçin Öneriler	108
1.1.4. Sosyoekonomik Yönden Kayıt Dışı Ekonomi	119
1.1.5. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri	122
1.1.5.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri.....	122
1.1.5.2. Kayıt Dışının Ekonominin Olumsuz Etkileri.....	124
SONUÇ	132
KAYNAKÇASI.....	136
ÖZET	144
ABSTRACT 1	146
ABSTRACT 2	148

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
AB.	: Avrupa Birliği
ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK.	: Bankalar Devlet Denetleme Kurulu
Bil.	: Bilimler
DİE.	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT.	: Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	: doktor
Ens.	: Enstitü
FATF	: Financial Action Task Force on Money Laundering
GİB.	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH.	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GVK.	: Gelir Vergisi Kanunu
HUK.	: Hesap Uzmanları Kurulu
HUV.	: Hesap Uzmanları Vakfı
İİBF.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KDE.	: Kayıt Dışı Ekonomi
KDV.	: Katma Değer Vergisi
Khk.	: Kanun Hükmünde Kararname

KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KV.	: Kurumlar Vergisi Kanunu
MASAK.	: Mali suçları Araştırma Kurulu
Md.	: Madde
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
OECD.	: Organisation for Economic Co-operation and Development
ÖTV.	: Özel Tüketim Vergisi
Prof.	: Profesör
s.	: sayfa
SGK.	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SMK.	: Serbest Meslek Kazancı
Sos.	: sosyal
SPK.	: Sermaye Piyasası Kurumu
SSK.	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESAV.	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TOBB.	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK.	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
Ü.	: Üniversite

vb.	: ve benzeri
VİV.	: Veraset Ve İntikal Vergisi
vs.	: ve sair
VUK.	: Vergi Usul Kanunu
YMM.	: Yeminli Mali Müşavir

TABLOLAR / GRAFİKLER

Tablo:1 Kayıt Dışı Ekonomi Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Vergilerin Yerinde Kullanılıp Kullanılmadığı

Tablo:2 Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ile ilgili Tahminler

Grafik:2 Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğü – Ülkeler Arası Karşılaştırma

Tablo:3 Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

Tablo:4 İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu

Tablo:5 İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilenler

Grafik:3 2006 yılı itibariyle Sektörel Kayıt Dışı İstihdam

Tablo:6 Sosyal Güvenlik Primlerinin (2000) GSYİH İçindeki Payı

Tablo:7 Gelir ve Karlar Üzerinden Alınan Vergilerin (1000) GSYİH İçindeki Payı

Tablo:8 Tüketim Vergilerinin (5100) GSYİH içindeki Payı

Tablo:9 Kişisel Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin (1100) GSYİH içindeki Payı

Tablo:10 Kurum Gelirleri Üzerinden Alınan Vergilerin (1200) GSYİH içindeki Payı

Tablo:11 Kurum Gelirleri Üzerinden Alınan Vergilerin (1200) Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Tablo:12 Kurum ve Sermaye Gelirlerinin Vergilendirilmesi OECD Ülkeleri Karşılaştırması (2007)

Tablo:13 KDV/Satış Vergileri Oranları OECD Ülkeleri Karşılaştırması

Tablo:14 Gelir, Kurumlar ve KDV Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Tablo:15 Servet Unsurları Üzerinden Alınan Vergilerin (4000) Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Tablo:16 Genel Bütçe Vergi Gelirlerinin Tahsilâtının Yüzde Dağılımı

Tablo:17 Kayıt dışı Ekonomi Tahmin Sonuçları- Input/Output Yöntemi

Tablo:18 GSYH Genel Bütçe Vergi Gelirleri Ve Vergi Yüğü

Grafik:4 Vergiler İle İlgili Düzenlenen Kanunların ve Tebliğ, Sirküler Gibi Alt Mevzuatın Yeterince Açık Ve Anlaşılır Olduğunu Düşünüyorum.

Grafik:5 Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar

Olduğuna İnanıyorum

Grafik:6 Vergi Kaçırıcılara Yönelik Uygulanan Cezalar Yeterince Caydırıcı
Değil

Tablo:19 2008 Vergi İnceleme Sonuçları

Tablo:20 Ocak – Eylül 2009 Vergi İnceleme Sonuçları

Tablo:21 Vergi Denetim Kadroları

Tablo:22 Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilâtı İle Gelir İdaresi Başkanlığı
Harcamalarının Karşılaştırılması (2002–2008)

Grafik:7 Kayıt Dışı Ekonominin Zararları

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi, yakın dönemde hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde ciddi toplumsal sorun olarak kendini hissettirmektedir. Türkiye’de de özellikle 1980 den sonra önemli boyutlara ulaşmış, var olan sorunların üzerine yenilerini eklemiştir. Son derece karmaşık bir yapıya sahip olan kayıt dışı ekonomi, iktisadi faktörlerin yanında sosyal, siyasal, psikolojik, ahlaki faktörleri de içermektedir.

Çok boyutlu değişik faaliyetleri kapsayan oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan kayıt dışı ekonominin adlandırılması da problem olmuştur. Araştırmayı yapanın ilgi alanına veya bilim dalına göre farklı yönlerden değerlendirmeler yapılarak gizli ekonomi, yer altı ekonomisi, kara ekonomi, informal ekonomi, marjinal sektör,... gibi isimler kullanılmıştır.

Kayıt dışı ekonomi faaliyetler, yasal faaliyetler olabileceği gibi yasa dışı da olabilir. Yasal faaliyetlerin bir kısmına, yasalarca kayıt dışı kalmasına izin verilirken bir kısmı ise faaliyet yasal olmasına rağmen faaliyeti gösterenler tarafından yasa dışı yollarla kayıt dışında bırakılmaktadır. Yasa dışı, kayıt dışı faaliyetler ise zaten konusu suç teşkil eden yasak faaliyetlerdir.

Kayıt dışı faaliyetlerin yaygın olması, devletin kontrolünün ve denetiminin olmaması ve güçsüz devlet imajı anlamına gelmektedir. Devlet, sosyal devlet olma gereği yerine getirmek zorunda olduğu görevleri ifa etmek için finansman kaynağı bulmak zorundadır. Devletin en önemli finansman geliri toplanan vergilerdir. Kayıt dışı ekonomi demek aynı zamanda kayıtlara girmeyen ve vergilenemeyen gelir demektir. Vergi toplayamayan devlet, açıklarını kapatmak için borçlanma yoluna gider, borçlanma ise birçok sorunu (enflasyon gibi) beraberinde getirmektedir. Ayrıca toplumun büyük kesiminden vergi alınamaması aynı zamanda gelir dağılımının bozulması, haksız kazanç, sebepsiz zenginleşme, güvensizlik vs. sonucunu yaratmaktadır. Ekonominin bozulması bir tarafa, toplumun değerleri bozularak ahlaki erozyona uğramakta ve çürüme görülmektedir. Dolayısıyla

konu, sadece iktisadilikten çıkıp sosyolojik, psikolojik vs. diğer bilim dallarına da inceleme alanı olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi sorununu çözmek için öncelikle boyutlarının tespit edilerek stratejik plan ve programlar yapılmalıdır. Kayıt dışı bir ekonomiden söz edildiğinden boyutunun ölçülebilmesi, ancak ekonomideki izlerden yola çıkılarak, doğrudan, dolaylı, parasal, istihdam, vergi incelemeleri vs. yöntemlerle mümkün olacaktır. Ancak bu yöntemlerinde kesin, sağlıklı sonuç vermesi beklenemez, sadece tahmin olarak değerlendirilebilir.

Ülkemizde de çeşitli yöntemlerle kayıt dışı ekonomi tahminleri yapılmış çok değişik sonuçlar alınmıştır. Bunun sebebi ölçme kriterlerinin farklı olması baz alınan yılların farklı seçilmesi, ekonomik istikrarsızlık veya varsayılan değerlerin gerçeklikle ne kadar ilgili olduğuyla alakalıdır.

Türkiye’de yapılan araştırmalar sonucu %30-%40 arası kayıt dışı ekonomi olduğu tahmini yapılmıştır. Kayıt dışı ekonomi, hızla değişen dünyada yeni gelişen üretim yolları, kırsaldan göçle kentleşme, hızlı nüfus artışı, eğitim, küreselleşme vb. nedenlerden dolayı hızla yayılmaktadır. Devletin toplumun ihtiyaçlarına cevap verememesi, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayamaması, adil gelir dağılımını gerçekleştirememesi ve diğer ödevlerini yerine getirememesi, toplumda otorite boşluğu yaratmakta, devletin güçsüzlüğü kanısı hakim olmakta ve herkes kendi sorununu kendisi çözme yoluna gitmekte dolayısıyla kaos oluşmaktadır.

Bütün toplumlarda geçerli olan kuralların genel amacı, toplumda düzeni sağlamak, huzuru temin etmektir. Gelir elde etmek için suç işlemek ve bunu sürekli ve saklı şekilde yapmak, yasa dışı faaliyetle beraber yasa dışı geliri de gündeme getirmektedir. Suç ekonomisinin riskinin yüksek olmasıyla doğru orantılı kazancı da oldukça yüksektir. Kayıt dışı ekonomide bireysel faaliyetler ağırlıkta tercih edilirken, suç ekonomisinde organize ve örgüt halinde faaliyetler ağırlıktadır. Suç sayılan faaliyetler kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülkelerde daha kolay hareket imkânı bulmaktadır. Bu faaliyetlerden elde edilen gelirler failleri tarafından kayıt altına alınmaya

alışılır. Yani aklama yoluyla meşru kazanmış gibi gösterilmeye çalışılır. Kısaca, kara para ile kayıt dışı ekonomi her ikisi de kayıt dışı olmakla beraber aralarında ciddi farklar vardır.

Bütün bu faaliyetler, ulusal sorun olmaktan öte uluslararası boyutu olan bir meseledir. Küreselleşmeyle beraber, gelişen elektronik ticaret, hareketli sermaye, emek vs. kayıt dışılık sorununu tüm ülkelere taşımaktadır. Küreselleşme sadece ekonomik boyutları olan bir gerçek olmayıp ayrıca gelişmiş batılı ülkelerin diğerk zayıf ülkeler üzerinde tahakküm kurarak kendilerinin kontrolünde olan zayıf ülkeler istemektedirler. Batılı gelişmiş ülkeler, kendilerini üstün görerek zayıf ülkeleri nüfuz edilecek, küçük, kendi himayelerinde Pazar olarak görmektedir. Yani küreselleşme sadece üretim yönünden değilk sosyal, siyasal, politik ahlaki, kültürel bir çok boyutu olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ve kara para, küreselleşmeyle sınır tanımamakta dolayısıyla tüm ülkeleri ilgilendiren sorun olarak yaşamaktadır.

Bu nedenle; bu çalışmayla kayıt dışı ekonominin nedenleri, sonuçları, devlete ve topluma olumlu yda olumsuz etkileri, faaliyet alanları, kapsamı, Türkiye'deki boyutları ve sonuçları analiz edilmeye çalışılmış, çözüm yollarının neler olabileceği konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR-TANIMLAR-KAPSAMI

1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ TANIM - KAVRAMLAR

Kayıt dışı ekonominin; gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü şeklindeki tanımı, tüm ülke ekonomik faaliyetleri dikkate alındığında yapılan tanımdır.

Ortak bir sorun haline gelen kayıt dışı ekonominin mahiyeti net olarak belirlenmelidir. Otoritelerin bilgi ve denetiminden kaçırılarak gerçekleştirilen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamının çok geniş olması kayıt dışı ekonominin kapsamlı bir tanımının yapılmasını güçleştirmekte, yapılan tanımlar her zaman aynı anlamı taşımamakta, çalışmanın kapsamına göre anlam değişebilmektedir.

Kayıt dışının yüksek olması, kişi başına düşen milli gelirin açıklandığından daha fazla olabileceğini göstermektedir. Kayıt dışı kesimin gelirleri, milli gelir hesaplarına dolaylı olarak iki aşamada etki edebilmektedir. Birinci aşamada kayıt dışılık sonucunda ödenmeyen vergi ve diğer yükümlülükler nedeniyle harcanabilir gelir artışına paralel olarak, tüketim harcamaları ve bu harcamalarla bağlantılı vergi gelirleri artmaktadır.

Kayıt dışı işlemler sonucunda elde edilen değerler, o dönemde üretilen mal ve hizmetler, milli gelirin içine kısmen girmekte, kayıtlara girmediği için ise gerektiği kadar vergi yaratmamaktadır. Kayıt dışı ekonomi son 30 yılda birçok ülke ve kurum tarafından yakından incelenmektedir. Bunun sebebi, kayıt dışı ekonominin hızla boyutunun artmasıdır.

Çok boyutlu, değişik faaliyetleri kapsayan, oldukça karmaşık bir olgu olarak ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin, adlandırılmasında da değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi; kara ekonomi, nakit ekonomisi,

gizli ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, informal sektör, yeraltı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi gibi farklı adlar almaktadır.

Çeşitli terimlerin oluşmasının nedeni, konuyu ele alanların öncelikleri ve bu konunun hangi bilim dalları tarafından ele alındığında saklıdır. İstatistikçiler konuyu daha çok rakamsal büyüklük açısından ele alırken, para piyasalarında çalışanlar parasal büyüklüğe, hukukçular yasalarla arasındaki ilişkiye, toplum bilimciler sosyal yapı açısından etkisine ve kayıtlı sektörde faaliyet gösterenler ise rekabet ortamına verdiği zarara önem vermektedirler.

Kayıt dışı ekonomi tanımı içerisinde, mevcut faaliyetin gizliliği belirtilmek isteniyorsa, gölge ekonomi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, yeraltı ekonomisi, alacakaranlık ekonomisi; faaliyetin yasa dışılığı belirtilmek isteniyorsa, kara ekonomi, gri ekonomi, illegal ekonomi veya yasadışı ekonomi; faaliyetin devletin bilgisi dışında tutuluyor olması belirtilmek isteniyorsa, gayri resmî ekonomi, resmî olmayan ekonomi, enformel ekonomi veya kayıt dışı ekonomi ve son olarak faaliyetin önemsiz olması sebebiyle resmî GSMH kayıtlarında tutulmayışı belirtilmek isteniyorsa, marjinal ekonomi, ikinci ekonomi, ikincil ekonomi gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi teriminin benimsenmiş olmasının en büyük nedeni, bu konunun ilk defa muhasebeciler tarafından gündeme getirilmesidir.

Kayıt dışı ekonominin tanımı için beş önemli kriter söz konusudur. Yasalara uygunluk kriteri, ahlaki normlara uygunluk kriteri, istatistiksel olarak ölçülebilirlik kriteri, gelir elde etme kriteri, ekonomik sisteme uygunluk kriteri. Yasallık gizli ekonomi için kesin sınır belirlemez fakat her türlü yasal olmayan ekonomik faaliyet kayıt dışı ekonomi içerisinde düşünülebilir. Faaliyetler yasal olsalar bile bazen ahlaki normlara uygun olmayabilirler. Yalan beyanlarla müşterilerin kandırılması örnek olarak düşünülebilir.

Bir faaliyetin, kayıt dışı ekonomik faaliyet olabilmesi için, milli muhasebe hesapları çerçevesinde ek bir “değer” oluşturmaya yani bir üretim faaliyetinin sonucu olması gerekmektedir. Bu sebeple örneğin tamamen finansal bir transfer olan rüşvet milli muhasebe anlayışında bir değer oluşturmadiğundan (üretken bir faaliyet olmadığından) kayıt dışı ekonomik faaliyet değildir.

Bir faaliyetin Milli muhasebe Tekniklerince hesaplanamamasının genellikle üç nedeni vardır. Birinci neden; faaliyetler yasalara aykırı olduğundan ekonomideki birimler bu faaliyetleri gizler. İkinci neden, faaliyetler yasaldir ancak istatistiksel yetersizlikler ve hatalar sebebiyle hesaplamalara dahil edilemez ve gizli kalırlar. Üçüncü ve son neden ise, Milli Gelir Hesaplama Teknikleri her faaliyeti hesaplamalara dâhil etmez ve faaliyet gizli kalır.

Bir faaliyetin kayıt dışı ekonomi olabilmesi için, bir gelir veya karşılık elde edilmesi gerekmektedir. Ayrıca uygulanan ekonomik sistem de; kayıt dışı ekonominin ölçülmesi veya faaliyetin kayıt dışı ekonomik faaliyet sayılmasında çok önemlidir. İthal sigara alım satımının yasak olduğu dönemlerde bunlar kayıt dışı ekonomiye dâhil iken günümüzde kayıt dışı ekonomik faaliyet değildir. Kısaca; belli bir çıkar karşılığı mal veya hizmet sunulması, geleneksel ölçüm tekniklerine göre ölçülememesi ve resmi rakamlara yansımamış olması halinde bir faaliyetin kayıt dışı ekonomi faaliyeti olduğundan bahsedilebilir.

Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıt dışılığın boyutlarını etkilemektedir. Tarım ve hizmet sektörleri izleme ve denetlemenin zor olması sebebiyle kayıt dışılığın yoğunlaştığı sektörlerdir. Hizmet sektörünün özelliği, daha çok küçük işletmeler tarafından yürütülen ekonomik faaliyetlerin bu sektörde yoğunlaşmasıdır. İşletmeler küçüldükçe kayıtsız işçi çalıştırma artmaktadır. Çalıştırılan işçi sayısına bağlı olarak getirilen bazı yükümlülükler (konut edindirme yardımı, tasarrufu teşvik fonu v.s.) işletmeleri “küçük işletme” şeklinde yeni arayışlara yöneltmiştir.

1.2.YASAL-YASAL OLMAYAN KAYIT DIŞI EKONOMİ

Kayıt dışı ekonomi öncelikle ‘yasa dışı (illegal) ekonomik faaliyetler’ ve ‘yasal ekonomik faaliyetler’ olarak ikiye ayrılmaktadır.

Yasal olmayan ekonomik faaliyetlerin boyutları ülke ekonomilerinin boyutları büyüdükçe faaliyet hacimleri de büyümektedir. Bu tür faaliyetlerin

dışında yaratılan katma değerın ekonomıye katkısını hesaplamak çok zordur ve örneği pek yoktur. Bu faaliyetler zaten kanunlar ile yasaklanmıştır.

Yasal ekonomik faaliyetlerde ise kayıt dışılık, faaliyetin yasalarla kayıt dışı bırakılması ve faaliyetin yasal olmasına rağmen yasa dışı yollarla kayıt dışı bırakılması söz konusudur.

Tablo: 1 Kayıt Dışı Ekonomi Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Kayıt dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması				
Faaliyet Çeşitleri	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Yasa dışı (illegal) Faaliyetler	Çalıntı eşya ticareti, Uyuşturucu ticareti ve üretimi, Fuhuş, Kumar, Kaçakçılık, Dolandırıcılık, vb.		Uyuşturucu, çalıntı eşya ve kaçakçılık mallarının takası, Kişisel kullanım için uyuşturucu üretimi, Kişisel kullanım için hırsızlık vb.	
Yasal (Legal) Faaliyetler	Vergi Kaçırma	Vergiden Sakınma	Vergi kaçırma	Vergiden Sakınma
	Yasalara uygun olarak mal ve hizmet üretimine ilişkin, kişisel çalışmalarından elde edilen; ücret ve maaş gibi gelirlerin ve mal varlıklarının bildirmemesi	Çalışan sayısını olduğundan az göstermek veya yapılan ödemeleri düşük göstermek. (Maaş dışında yapılan ödemeleri veya hakları göstermeme şeklinde de olabilir)	Yasal mal ve hizmetlerin takas edilmesi	Kendi kendine veya komşu yardımıyla iş yapmak

1.2.1. Yasadışı Ekonomik Faaliyetlerde Kayıt Dışılık (Yer Altı Ekonomisi)

Faaliyetlerin yasaların öngördüğü bir şekilde yapılmaması değil faaliyetin kendisinin yasaklanmış olmasıdır. Daha çok kamu düzenini ilgilendiren ve devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde olan, silah, uyuşturucu, tarihi eser kaçakçılığı, kalpazanlık, sahte pasaport ve vize ticareti, çek senet tahsilâtı gibi faaliyetleri saymak mümkündür. Hiçbir ülkede bu türden faaliyetleri tam olarak kavramak mümkün değildir. Çünkü yasak faaliyetlerin iz bırakmaması esastır ve tüm toplumlarda amaç, bu tür

faaliyetlerin varlığını sona erdirmektir. Bu faaliyetlerden elde edilen gelirin kayda geçirilmesini ve vergilendirilmesini beklemek anlamsızdır. Ayrıca yasalarla yasaklanmış bulunan rüşvet, hırsızlık gibi faaliyetlerde faaliyetin konusu yasak olduğu halde burada yaratılan bir katma değer söz konusu değildir. Yalnızca yaratılmış olan değerler el değiştirmektedir. Çalınan veya rüşvet olarak verilen değerler, eğer GSMH hesaplarına üretim veya harcama esnasında girmişse bu değerlerin kayıt dışı olduğundan söz edilemeyecektir. Ancak yasalarla yasaklanmış faaliyetlerden bir katma değer yaratılıyorsa bu katma değer GSMH hesaplarına girmesi söz konusu olmadığından gerçek anlamda bir kayıt dışılıktan söz etmek mümkün olacaktır. Uyuşturucu üretimi ve ticareti, silah üretimi ve ticareti gibi yasa dışı faaliyetlerde ekonomik anlamda yaratılan bir katma değer söz konusu olduğu halde bunların kayıtlara yansması mümkün değildir.

Yasa dışı ekonomik faaliyetlerde 'parasal işlemler' ve 'parasal olmayan işlemler' olarak ikiye ayrılır.

Parasal işlemler, çalıntı eşya ticareti, uyuşturucu ticareti, fuhuş, kumar, kaçakçılık, dolandırıcılık vb. ekonomik faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Parasal olmayan işlemler ise, uyuşturucu, çalıntı eşya ve kaçakçılık mallarının takası, kişisel kullanım için uyuşturucu üretimi, kişisel kullanım için hırsızlık vb. ekonomik faaliyetlerdir.

1.2.2. Yasal Ekonomik Faaliyetlerde Kayıt Dışılık (İnformel Ekonomi)

Ekonomik faaliyet konusu yasal olmakla birlikte, gelirlerinin tamamını veya bir kısmını yasa dışı yollarla kayıt dışına çıkaranlar ve faaliyet konusu yasal olup gelirleri yasalar tarafından kayıt dışında bırakılanlar olarak iki grupta değerlendirilebilir.

1.2.2.1- Yasal Faaliyetlerde Faaliyetlerin - Gelirlerin Yasa Dışı Yollarla Kayıt Dışına Çıkarılması

Faaliyet konuları yasal olmakla birlikte, faaliyetlerin tamamını veya bir kısmını çeşitli nedenlerle kayıt dışında tutmaktadırlar. Vergi mükellefi olan kişi veya kurumlar tarafından gizli olarak gerçekleştirilebileceği gibi herhangi bir mükellefiyet kaydı olmayan kişilerce de gerçekleştirilebilir. Bazı sektörlerde, gelenekselleşmiş bir kayıt dışılık söz konusudur. Bu sektörlerde mükellefler isteseler dahi kayıtlı ekonomiye geçememektedirler. Aksi takdirde o sektörde çalışma şansları kalmamaktadır. Örneğin; mobilya sektöründe mobilya imalatı için kereste gibi hammaddelerinin alış faturalarını alamayan üretici, satarken de belge düzenleyememektedir. Bazı sektörler ise zor denetlenebilen sektörlerdir; döviz büroları, kuyumcular, kısa süreli hizmet veren küçük işletmeler (lokanta, berber) gibi. Faaliyet konuları yasal olmakla beraber, faaliyetlerini yasalara aykırı olarak kayıt dışına çıkaran bu grup, yer altı ekonomisi ile yasal olarak gelirleri kayıt dışında kalan mükellefler arasında bir konumdadır. Faaliyetlerin ya da gelirlerin yasa dışına çıkarılması, bu mükelleflerin yasalara aykırı davranmasıyla mümkündür. Bazen kaçak işçi kullanılması bazen kayıtsız mükelleflerle alışveriş yapılması, ülkeye kaçak giren malların ticaretinin yapılması bu gruba dâhildir. Yasal olarak kayda geçirilemeyen bu işlemler için naylon fatura düzenlenmesi veya kullanılması yasalara aykırı başka bir davranıştır. Bu da kara para olarak kabul edilmektedir. İkinci bir iş olarak yan gelir elde etmek isteyenler tarafından yapılan faaliyetlerin saptanması zordur. Özel oto ile taksicilik, evlerde özel ders verme gibi örnekler verilebilir. Bazen bu faaliyetlerden elde edilen ek gelirler ana gelirlerden çok daha fazla olmakta ve kayıtsız olduğundan vergi dışı kalmaktadır.

1.2.2.2. Yasal Faaliyetlerde Faaliyet - Gelirlerin Yasalar Çerçevesinde Kayıt Dışı Kalması

Bu mükelleflerin faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelirlere, yasalarla kayıt dışı kalmasına izin verilmektedir. Mükelleflerin önemli bir kısmı çok düşük düzeyde gelir elde etmektedirler. Ancak toplamı küçümsenemeyecek düzeyde bir meblağ oluşturmaktadır. Bunların bir kısmının, tamamen elde ettikleri gelirler kayıt dışı kalmakta bir kısmı da mal aldıkları kişilerden belge almayarak belge düzenine zarar vermektedirler. GVK.'na göre vergiden muaf esnaf, küçük çiftçi muafılığı kapsamında olan bu tür faaliyetler, yasal olarak kayıtsızdır. Bu faaliyetlerin yarattığı ek katma değer bir kısmı GSMH de yer almasına rağmen gerçek değerlerini ihtiva ettiğinden bahsetmek yanlış olur. Tarım ve hizmetler sektörünün milli gelir içindeki payının çok yüksek olması kayıt dışılığı da önemli boyutlara ulaştırmıştır. Bu faaliyetlerden elde edilen katma değerde çeşitli yöntemlerle GSMH de yansıtılmakta ancak gerçek büyüklüğünü ihtiva edip etmediği tartışılır.

Yasal(legal) ekonomik faaliyetler, kendi içinde 'parasal işlemler' ve 'parasal olmayan işlemler' olarak ikiye ayrılır. Parasal işlemlerde beyan dışı bırakılan gelir, vergiden kaçırma ve vergiden kaçınma olarak ortaya çıkar. Parasal olmayan yasal faaliyet ise yasal mal ve hizmetlerin takas edilerek vergi kaçırılması ile kendi kendine veya komşu vb. yardımıyla iş yaparak vergiden sakınmak, kaçınmaktır.

Yasal ekonomik faaliyetlerinden parasal olmayan faaliyetlerde, takas şeklinde elde edilen kazançların bir kısmı GVK'na göre gelir unsuru olarak kabul edilmektedir. Ücret karşılığı alınan ayınlar, SMK karşılığı alınan ayın veya diğer menfaatler, zirai makinelerin başka çiftçilerin kullanımına verilmesi karşılığı elde edilecek ürünler örnek verilebilir.

1.3.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAPSAMI

Kayıt dışı faaliyetlerin yer aldığı ekonomi kesimleri üç grupta toplanabilir.

1.3.1. Beyan Dışı Ekonomi

Vergi yasalarında kurumsal olarak oluőturulmuő kuralları ihlal eden ve bu kurallardan kaėan ekonomik faaliyetlerdir. Beyan dıőı ekonomi, vergi idaresine bildirilmesi gereken toplam gelir miktarının beyan edilmeyen kısmını oluőturur. Bu alanda belge kayıt ve dūzenine uyulmaz. Hiė vergi mūkellefiyeti tesis ettirmemek veya mūkellefiyet tesis ettirmekle beraber geliri olduėundan dūőūk beyan etmek bu gruba girmektedir. Tanımdan da anlaőılacaėı űzere beyan dıőı ekonomi ile vergi kaėakėılıėı aynı őeyi ifade etmemektedir. Zira vergi kaėakėılıėı sadece gelir vergisi bakımından deėil servet ve harcama vergileri bakımından da gerėekleőtirilebilmektedir.

1.3.2. Enformel Ekonomi

Yasalarda konulmuő, resmi kurallarca ya tanımlanmamıő veya belirlenmiő olan kuralların dıőında kalan ekonomik faaliyetlerdir. Enformel kelimesi devletin kontrolūnūn eksikliėini ifade etmek iėin kullanılır. Devletin dūzenleyici kurallarından kaėınan, kurumsal kuralları takip etmede baőarısız olan ve devlet tarafından korunmayan faaliyetleri kapsar. Enformel giriőimciler resmi olarak kayıtlı deėillerdir. Faaliyette bulunmak iėin lisans veya izne gerek duymazlar, vergi űdemezler, ėalıőtırdıkları kiőilerle ilgili ėalıőma koőullarına iliőkin kurallara uymazlar(asgari űcret, űcretli tatil, ėalıőma saatleri, sosyal gūvenlik, emeklilik gibi). űretici ve ticaret erbabı yasal baėlayıcılıėı olan diėer kurumsal dūzenlemeler dıőında kalırlar. İkinci iő olarak yapılan faaliyetler,

çocuk işçi çalıştırılması, yasadışı göçmen çalıştırılması, büyük firmalarla gerçekleştirilen alt sözleşmeye dayalı mal veya hizmet üretimi vs. bu grupta sayılabilir. Enformel ekonominin bu tür faaliyetleri, pazar içinde cereyan eder ve para bir araç olarak kullanılarak yapılır. Enformel ekonomik faaliyetlerin bir kısmı da pazar içinde cereyan etmez, para araç olarak kullanılmaz. Bu gruba giren faaliyetler ‘hane halkı ekonomisi’ ve ‘sosyal ekonomi’ olarak bilinirler. Bu faaliyetlerin bir kısmı yasal iken bazıları yasa dışı özellik taşır. Parasal değişime konu teşkil etmeyen pazar dışı faaliyetler GSMH tahminleri dışında tutulmaktadır.¹

Hiç kayda girmeyen ekonomi; ekonomik faaliyette bulunmalarına rağmen gelirleri oldukça düşük birimlerden oluşan bu nedenle vergi dairesine kayıtlı bulunmayan dolayısıyla vergi ödemeyen kişilerden oluşmaktadır. Buda belge düzeninin bozulmasına ve kayıt dışılığa sebep olmaktadır.

Enformel ekonomik faaliyetlerin tümü vergi kaybı doğurur. Bu faaliyetlerin çoğu yasalarca vergi dışı bırakılmıştır, bir kısmı da yasaklanmıştır. Bu faaliyetlerin çoğu GVK ‘da vergiden muaf esnaf olarak tanımlanırken yasak olanlara kaçak işçi çalıştırarak üretim yapmak örnek olarak gösterilebilir.

Gayri resmi ekonomi; Amaçları yasaldir ancak başka alternatifleri olmadığından yasal düzenlemelere uymama ve vergi ödeyicisi konumda bulunmadıklarından yasa dışı olarak anlam kazanabilmektedirler. Yasal ekonomide bulunmanın maliyeti oldukça ağır gelebilir. Buda yasal olarak iş yapmak istemelerine rağmen yasa dışı alanlara yönlendirilmelerine ve dolayısıyla gayri resmi ekonomiyi oluşturmalarına sebep olur. Kısacası; kanunların maliyetinin yüksek olması ve etkinsizliğinden kaynaklanmaktadır.

¹ Gülay YILMAZ AKGÜL ‘Kayıt dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi’ 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004, s:17

1.3.3. Yasadışı Ekonomi

Ceza kanunlarınca yasaklanmış olan faaliyetlerin gerçekleştiği ekonomi kesimidir. Bu tür faaliyetler sonucu yaratılan gelir ‘kara para ‘ olarak kabul edilir. Yasadışı uyuşturucu üretimi ve ticareti, silah kaçakçılığı, fahişelik, yolsuzluk, rüşvet, kaçakçılık, tefecilik, ...gibi faaliyetler, örnek olarak gösterilebilir. Gerek ahlaki gerek teknik sebeplerle bu tür faaliyetler, geleneksel olarak GSMH tahminleri dışında bırakılırlar. Yasadışı bu faaliyetler GSMH tahminlerine dâhil edilmesi ve kara paranın vergilendirilmesi değil de önlenmesi amaçlanır. Bu tür faaliyetlerin gelir yaratıcı özellik taşıması, ekonomide dolaşıma az yâda çok dâhil olması sebepleriyle kayıt dışı ekonomi tahminlerine dâhil edilmektedir. Her ülkede bu bileşenlerin oranı farklı olduğu gibi, bir ülkede tarihsel süreç içinde ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve mali yapısındaki değişikliklere bağlı olarak dönemden döneme de farklılık gösterebileceğinin altını çizmek gerekir.²

Vergiye doğuran olayın yasalarca yasaklanmış olması mükellefiyet ve vergi sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Yasa dışı ekonomik faaliyetler hukuk kurallarınca yasaklanmış olsalar da vergi kaybı oluşmaktadır. Yani vergi kaybı doğuran yasa dışı ekonomik faaliyetler mali anlamda gelir yaratan ekonomik faaliyetlerdir. Ancak yasak faaliyetler, kişilerin malvarlığında artış getirmesine rağmen vergi mevzuatında gelir olarak nitelendirilmemişse vergi dışı kalacaktır. Bu da mali anlamda vergi kaybı anlamına gelmeyecektir. Rüşvet, hırsızlık, kalpazanlık, yağma, şantaj, dolandırıcılık gibi.

Yasak faaliyetlerin gerçekleşmesi ile vergiyi doğuran olay meydana geliyorsa, söz konusu faaliyetlerin idarenin bilgisi dışında kalması vergi kaybı oluşturur. Bu da daha çok yasak faaliyetlerin polis tarafından ortaya çıkarıldığı zaman vergi tarhına tabi tutulması şeklinde cereyan eder, bunu daha önce tespit etme imkânı yoktur. Ödünç para verme işleri hakkında kanun hükmünde kararnameye göre izin belgesi olmaksızın ödünç para verenler,

² Yılmaz Akgül, 2004:18

tefeci olarak cezalandırılırken bunların gelirleri, tefecilik sürekli yapılyorsa GVK' da ticari kazanç olarak vergiye tabi tutulur.

Yasa dışı suç ekonomisi, kara para ekonomisi olarak adlandırılan bu sektör, GSMH dâhil edilmeyen kanun ve kanunlarca üretimin, dağıtımın ve tüketimin yasaklandığı her türlü faaliyettir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİYİ DOĞURAN NEDENLER

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SEBEPLERİ

Dünyada ve Türkiye’de kayıt dışı ekonomi giderek büyüyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum düzeltilmek isteniyorsa yani kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmak isteniyorsa, öncelikli olarak kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran sebeplerin teşhis edilmesi gerekir. Bu konuda yapılacak doğru analizler, sorunun çözülmesinde yön verici olacaktır. Kayıt dışı ekonomi bir taraftan dünya ekonomisinden etkilenirken bir taraftan da ulusal ekonomik, mali, sosyal ve siyasal yapısının durumunun özellikleri gereği şekil almaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi daha ziyade yüksek vergi yükü ve kamusal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok cinayet, kumar, uyuşturucu, silah ve seks ticareti gibi yasa dışı suç ekonomisi faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.

1.1.1.Sosyoekonomik Sebepler

1.1.1.1. Rasyonel Davranış

İktisat teorisi bireyi rasyonel davranan ve bunun sonucunda da refahını azamileştirme çabası içinde bir varlık olarak ele almaktadır. Rasyonel davranan bireyler, riziko şartlarında ve belirsizlik ortamlarında refahlarını artırma çabası içinde kararlar almaktadır.

1.1.1.2. Yüksek Maliyetler

Bireyi gizli ekonomiye yönlendiren en önemli unsur, kayıtlı ekonomide faaliyet göstermenin yüksek maliyetli olmasıdır. Bireylerin en ucuza veya en düşük maliyetle üretmek veya üretim veya tüketim faktörlerini

elde etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Gizli ekonomide pazar yapısı bunlara imkân vermektedir. Aşırı kamu düzenlemelerinin ayrıntılı olması(işyeri ruhsatı, işgaliye bedeli ödenmesi vb.) maliyetleri artıran unsurlardandır. Aşırı bürokrasi, rüşvetin dolayısıyla gizli ekonominin sebeplerinden biridir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işletme kurmanın uzun zaman alan çok sayıdaki bürokratik işlemleri nedeniyle, karar aşamasındaki girişimciler, kayıt dışı faaliyetlerde bulunmayı tercih edebilmektedirler. Yeni kurulacak işletmeler de kuruluş aşamasında karşılaşılabilecekleri maliyetlerden kurtulacaklardır. Bununla birlikte, daha çabuk iş ortamına girerek iş fırsatlarını daha çabuk yakalayabilecekler, kuruluş aşamasında harcamaları gereken tutarı yatırım olarak işletmenin gelişmesinde kullanabileceklerdir.

Kayıtlı ekonomide üretilen mal ve hizmetler ile işyerleri için getirilen standartlar ve çevre korumaya yönelik düzenlemeler, gerekli izin ve ruhsatların alınması gereği ve verilmesi gereken vergi ve sosyal güvenlik payları gibi maliyet artırıcı unsurlar, mali yönden oldukça büyük yük getirmektedirler. Serbest piyasanın belirleyici olduğu ekonomilerde, kayıt dışı ürünlere olan talep, kayıt dışı üretim maliyetlerinin bahsedilen sebeplerle düşük ve dolayısıyla satış fiyatlarının düşük olmasından kaynaklanmaktadır.³

1.1.1.3. Göç-Kentleşme

Türkiye’de 100 bin nüfus üzerindeki kentlerin sayısı 2000 yılında 56 ya çıkmıştır. Kentli nüfusun 100 bin üzerinde büyüklüğe sahip şehirlerde yaşam oranı, 2000 de %70,5 e çıkmıştır. Şehirlerde yaşayan insanların ulusal bir pazara entegre olması, küçük şehirlerinde büyük şehirlere entegre olduğunu düşündüğümüzde, Türkiye büyük bir pazar haline gelmiştir. Köylülükten kurtulan insanlar orta sınıfı oluşturmuş kendi gücüyle, tasarrufuyla üretim faaliyetini yürüten insanlar geniş bir sektör oluşturmuştur.⁴

³ Sevda KÖSEDAĞI BAĞDAŞ “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergilendirilmesi Sorunu” Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 1999, s.14

⁴ Vedat BİLGİN ‘Türkiye’de Değişimin Dinamikleri’, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007, s.47

Kent ve sanayi arasında üretim ve pazar ilişkileri merkezi bir konuma sahiptir. Bu bakımdan kentlerin genişlemesi, toplumsal sistemi kökünden değiştirecek, pazarın genişlemesi yoluyla üretim sistemini ve ekonomiyi yenileme gücünü ifade etmektedir. Kent dinamiği; üretim sisteminde, yani ekonomik ve teknolojik alandan siyasal sisteme kadar birçok alanda değişimleri yaratan bir güç olarak karşımızda durmaktadır.⁵

Türkiye’de orta sınıflaşma küçük ve orta ölçekli büyüklükteki işletmeler, endüstriler etrafında gelişen köylü toplumunu geliştiren bir dinamiktir. Bu aynı zamanda demokratikleşmenin de toplumsal zeminini oluşturmaktadır. Kentleşme sonucunda, tarımdaki büyük gerileme aslında sanayi ve hizmetler sektöründeki büyümeyi yansıtmaktadır. Türkiye’deki işletmelerin ezici çoğunluğunu KOBİ’ler oluşturmakta toplam yatırımların %26,5 ve istihdamın %61’i, üretilen katma değer %40’ını yarattığı görülmektedir. Toplumsal yapıda oldukça büyük değişim yaşanmıştır.⁶

1.1.1.4. Ekonomik İstikrarsızlık

Türkiye’de ekonomik istikrarsızlık ve buna bağlı olarak gelir bölüşümü adaletsizliği ve yoksulluk giderek artan bir sorun halini almaktadır. Ayrıca küreselleşme ve üretim organizasyonu, kayıt dışı ekonomiyi genişleten etkenlerdir. Gümrüklerde yeterli denetimin olmaması da kayıt dışında bir etkidir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi, 1970’li yıllara göre 1980 li yıllarda daha yüksek oranlarda görülmüş olup 1988’den 1989’a geçildiği yıl önceki yıla göre %6.23’lük artış göstermiştir. Bunda bir taraftan söz konusu dönemde ücretlerdeki reel artış ve/veya finansal liberizasyona geçiş etkili olmuş olabilir. 1993–95 döneminde de kayıt dışı ekonominin oranında, önceki yıllara göre daha yüksek artışlar ve daha yüksek oranların görülmesi, iktisadi kriz ve daralma dönemlerinin de kayıt dışı ekonominin hacmi üzerinde etkili olduğunu

⁵ Bilgin, 2007: 22

⁶ Bilgin, 2007:55

göstermektedir. 1996 ve 1997 yıllarındaki nispeten düşük oranlara inilmiş ancak 1998 yılında önceki yıla göre hiç görülmemiş %27,38'lik artış olmuştur.⁷

1.1.1.5. Yoksulluk

DPT'nin bir araştırmasına göre Türkiye'de 1994 yılı itibariyle, minimum gıda harcaması yöntemine göre %15, temel ihtiyaçlar yöntemine göre %38 olan yoksulluk oranı, kırsal alanda (%21-%39) kentsel alana (%10-%34) göre daha yüksektir.⁸

TEPAV, UNICEF ve Dünya Bankası tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen ve 2 bin 102 aile üzerinde uygulanan Türkiye Refah izleme Anketi'ne göre, ailelerin neredeyse dörtte üçünün Ekim 2008 ile Haziran 2009 arasında gelirlerinin düştüğünü belirttiği, Dünya Bankası Türkiye Ülke Direktörü Ulrich Zachau, iş kaybının ekonomik krizin en görünür etkisi olduğunu, ancak özellikle kayıt dışı sektörde çalışanların ve kendi işini yapanların birçoğunun işleri olmasına rağmen gelirlerinde düşüş olduğunu bildirdiğini belirterek, bu düşüşlerden en fazla yoksulların etkilendiğini ifade etmiş, bu şehirlerdeki en yoksul aileler arasında, on aileden dokuzunun daha düşük gelirle başa çıkabilmenin yolunu bulmak zorunda kaldıklarını dile getirmiştir.⁹

Kişi başına milli geliri düşük olan yerler, kayıt dışı en büyük ülkelerdir. Bu nedenle milli gelirin artırılması yani fakirlikten kurtulunması, ekonominin büyütülmesi gerekmektedir.

⁷ Yılmaz Akgül, 2004:40

⁸ Yılmaz Akgül, 2004:39

⁹ SAK Güven "Ekonomik kriz Türkiye'de Ailelerin refahını etkiliyor" Ekonomik Forum, Ekim 2009,s,50

1.1.1.6. Küreselleşme

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında, ticari ve finansal liberalleşme hareketleri, uluslararası kuruluşlar, hükümet politikaları, devlet anlayışındaki değişimler, piyasa ekonomisinin artan ölçüde benimsenmesi, dış ticaret ve sermaye hareketlerindeki kısıtlamaların kaldırılması, firma stratejilerindeki değişimler, teknolojilerdeki gelişmeler etkili olmuştur. Öte yandan küreselleşmenin ortaya çıkardığı terörizm, silah ticareti, uyuşturucu vb. göç hareketleri, çevre kirliliği, salgın hastalıklar gibi büyük çaplı sorunlar ülkeleri ortak hareket etmeye sevk etmiştir.

Toplumlar sanayileştikçe, sanayi toplumu olma yolunda ilerledikçe, sanayileşen dünyada, tüm toplum yapıları birbirine benzemeye başlamıştır. Tüm ülkeler küreselleşmeyle beraber benzer sorunları yaşamaktadır. Tarih sanayi toplumunun önde gelen teorisyenlerinden olan Raymond Aron'u haklı çıkarmıştır. Aron, sanayileşen tüm toplumlarda, toplum yapılarının giderek birbirine benzeyeceğini söylemişti.

Ekonomik sınırların ortadan kalktığı adeta bir köye dönüşen dünyada, sermaye ve yatırımlar, ülkeler arasında çok kolay hareket etmektedir. Çok uluslu şirketlerin, düşük vergi rejimi uygulayan bir ülkeye faaliyetlerini kaydırabilmesi, sermaye transfer etmesi, basit bir bilgisayar işlemi ile mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacı dikkate alındığında bu başıboş sermayenin ülkeler açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Bu küresel sermayeyi kendi ülkelerine çekmek için geliştirmekte olan ülkelerin sağladığı mali kolaylıklar, bu ülkelerin vergi matrahlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu tür ülkelerin gelirleri, vergiden borçlanmaya kaydığından mali krizler ile karşı karşıya gelmektedirler. Küresel sermayeyi çekmek isteyen ülkelerde, kurumlar vergisi oranı düşme eğiliminde iken emek ve dolaylı vergi oranları artış eğilimindedir. Türkiye de bu duruma paralellik göstermektedir. Küreselleşme ile birlikte hem sermaye hem de emek uluslararası alanda yüksek hareketlilik kazanmış Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır.

Ulaşım, enformasyon, mikro elektronik ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, dünyayı küçülterek ülkeleri birbirine yaklaştırmıştır. Bilgi

ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, ulaşım ve iletişim maliyetlerini düşürmüş, ülkeleri, insanları ve piyasaları birbirinden ayıran zaman ve mekân gibi doğal engelleri büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler sonucu ortaya çıkan küreselleşme, gerek toplumsal gerek iktisadi, sosyal ve siyasi ilişkilerin yönlendirilmesinde büyük etken olmuştur. Uluslararası mal ve hizmet ticaretinin artması, doğrudan yabancı yatırım ve kısa dönemde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, çok uluslu şirketlerin oynadıkları rolün değişmesi, teknolojik yeniliklerin, bilgi teknolojisinin hız kazanmasına, yeni uluslararası üretim organizasyonlarının oluşmasına ve dünya ekonomisinin bütünleşmesine neden olmuştur.

Küreselleşme süreci, sermaye ve teknoloji transferi ile mal, hizmet ile işgücü hareketleri gibi birçok boyutu içeren bir olgu niteliğindedir. Gümrük engellerinin düşürülmesi, döviz kontrollerinin ortadan kaldırılması, yabancı banka kurulmasının serbestleştirilmesi, yabancı yatırımların teşvik edilmesi gibi işlemler giderek önemli düzeylere ulaşmaktadır. Finans piyasaları gelişmiş ve dijital ekonomilere geçiş hızlanmıştır. Artık devlet, kendi sınırları içerisinde tek egemen güç olmaktan çıkmış, güçlü devlet anlayışı yerine daha yumuşak bireylere “ikna” ile yaklaşan bir güç haline gelmiştir. Güçlü devlet yerine “ikna ve uzlaşma” devlet anlayışının gelmesi, kayıt dışı ve yer altı dünyasının doğmasına sebep olmuş, neredeyse devletle mafya iç içe girmiş ve mafyayla mücadele çok zorlaşmıştır. Küreselleşmenin üretim yönünden çok, finans yönü gelişme göstermiş, genel anlamda uluslararası sermayenin çıkarına hizmet etmiştir. Uluslararası piyasaların küreselleşmesi, bir yandan piyasaların işlem hacmini ve araç çeşitliğini artırarak kara paranın aklanmasını kolaylaştırmış diğer taraftan da mal ticaretinin artmasıyla gümrüklerde ticareti kolaylaştırmaya yönelik bürokrasi ve işlemleri basitleştirici değişikliklerin yapılmasına yol açarak, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi kara paranın elde edildiği suçların işlenmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla küreselleşme suç alanını etkilemiş organize suçluluk artan ölçüde küresel bir boyut kazanmıştır.¹⁰

¹⁰Ülker MAVRAL”Kara para Kayıt dışı Ekonomi”2003,s,283

Küreselleşme ile birlikte elektronik ticaret hızla artmaktadır. Fiziksel alanda elektronik ticaret işlemlerinin yerini bulma ve bu işleme katılanları saptama işi zor hatta mevcut teknoloji dikkate alındığında bazı durumlarda mümkün değildir. Alıcının ve satıcının belirlenememesi, elektronik ticaretin vergileme üzerindeki en büyük olumsuz etkisi olarak gösterilmektedir. Elektronik ticaret ayrıca fatura gibi evraklara son vermiştir. Modern vergi sistemlerinin coğrafi temelleri ve elektronik ticaretin coğrafi bölgeye bağlı olmamama karakteri arasındaki uyumsuzluk, elektronik ticaretin vergileme için arz ettiği olumsuzluğun temelini oluşturmaktadır.¹¹

Elektronik ticarete, coğrafi sınırlar önemsiz hale geldiğinden, şirketlerin vergi cennetlerine yerleşmelerini kolaylaştırmaktadır. Mal ve hizmetlerin satış ve teslimlerinde aracılara olan ihtiyaç büyük ölçüde azalmıştır, üretim-dağıtım zinciri tamamen ortadan kalkmıştır. Ayrıca şirketlerin ikametgâhı herhangi bir yerden yönetilebildiği için yönetim yeri vergi mükellefin manipülasyonuna konu olmaktadır. Vergi cennetlerinde şirket kurmak pahalı değildir. Vergi cennetlerinde düşük vergi oranları ve finansal gizlilik imkânı sunulduğundan şirket ve bireysel yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Off-shore finansal merkezler olarak da ifade edilen vergi cennetleri, pek çok ülkenin vergi sistemine göre vergi kaçınma yollarına hizmet etmekte, gizlilik ve zayıf düzenleme gibi dürüst olmayan uygulamalar, düşük veya vergisiz ortam sunarak, mobil sermaye çekmekte, vergi kaçırmayı kolaylaştırmaktadır. Buda özellikle gelişmekte olan ülkelerin aleyhine durum yaratmakta, yüklü finansal kayıplara sebep olmaktadır.

Elektronik ticaret, aracıları ortadan kaldırdığından (örnek olarak toptancılar, bayiler, perakendecileri vb) vergi idarelerinin bilgi kaynaklarının aşınmasına sebep olmakta, mükelleflerin elde ettikleri gelirleri tespit etmesinde güçlük yaratmaktadır.

Sermayenin küreselleşmesi ve de gelişmiş ülkelerin dışında çok daha az ücretle çalışmaya hazır insanların olması, sermayenin oralara gitmesi,

¹¹ İhsan GÜNAYDIN -Serkan BENK ‘Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlemede Uluslar arası İşbirliğinin Önemi’ 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya, s,390

gelişmiş ülkelerdeki normal ücret seviyesinin altında daha düşük maliyetle emek kullanılabilmesini mümkün kılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte bir yandan üretkenlik artıyor emek yerine sermaye geliyor, makineler geliyor hatta dolayısıyla 15–20 kişiyle yapılan iş 1 kişiyle yapılıyor bir yandan da ortaya çıkan istihdam potansiyelinin o ülkelerde olması şart değil. İktisadi büyümeler olsa dahi ekonomiler %5–6 ya da daha fazla büyüseler dahi bu işsizliğin azalması anlamına gelmeyebilir.¹²

Sermaye, artık ülke sınırlarına mahkûm olmamakta, istediği yere gidebilmekte bunun sonucunda küresel düzeyde bir rekabet yaratmaktadır. Bu rekabette maliyetleri düşürme gibi bir sonucu beraberinde getirmektedir.

Küreselleşme sürecinde refah devletinin temel işlevleri olarak kabul edilen asgari gelir garantisi, sosyal risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik sosyal güvenlik sistemi, yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla sosyal hizmet üretimi gibi kamusal faaliyetlerin küreselleşme ile birlikte aşınmakta olduğu göze çarpmaktadır. Böylesi bir aşınmanın en önemli nedeninin ulusal ekonomilerin küresel ekonomiyle eklemlenmesine bağlı olarak değişen kamu gelirleri yapısı olduğu göz ardı edilemez.¹³

Küreselleşme, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda uluslar arası uyumu kaçınılmaz kılmaktadır. Vergi politikaları incelenirken üzerinde durulması gereken en önemli nokta, yatay ve dikey adalet arasındaki dengedir. Dikey vergi yükü dağılımı artan oranlı tarife yapısıyla, yatay vergi yükü dağılımı ise gelir düzeyinden ziyade gelirin kaynaklarıyla ilgilidir. Bu anlamda ücret ve sermaye gelirlerinin aynı oranda vergilendirilmesi yatay adaleti sağlamaktadır. Küreselleşmeye bağlı olarak vergi yapıları sermaye gelirlerinin emek gelirlerine göre daha düşük oranda vergilendirilmesi yönündeki eğilimi güçlendirmektedir. Ancak rekabet gücünün diğer önemli bir boyutu işgücü maliyetleridir. Ücret gelirleri üzerindeki vergiler bu maliyetin

¹²Çağlar KEYDER “ Enformal Sektör Globalleşme ile artar.” Forum Dergisi TOBB Şubat 1994 s,22-23

¹³ Yasemin ÖZÜĞURLU - Abuzer PINAR “Küreselleşme Sürecinde Vergi Yapılarındaki Dönüşüm: Türkiye Küresel Yapının Neresinde?’’23. Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, 2009,s,51

doğrudan bir unsuru olduğundan, işgücü hareketli olmasa bile ücret üzerinden alınan yüksek vergilerin etkinliği tartışmalı hale gelmektedir. Etkinlik uluslar arası düzeyde ekonominin rekabet gücü, yurt içinde ise kaynak dağılımı etkinliği olarak ele alınabilir.¹⁴

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı birçok fırsat olduğu gibi aynı oranda tehlikeler vardır. Bu tehlikelerden korunabilen ülkeler, küreselleşmeden; teknoloji transferinden, verimliliğin artmasına ve ekonomik refahın yükselmesine hatta dünya barışına katkıda bulunmaya kadar başarılı sonuçlar alabilirler. Ancak küreselleşme, ulus devletlerin güç kaybetmesine, nitelsiz iş gücünün acımasız rekabete kurban olmasına, gelir dağılımının bozulması, sermaye hareketlerinin aşırı istikrarsız olması ve finansal krizlere yol açması, çevre sorunlarının artması, uluslar arası rekabetin sigorta primlerinde ve vergi kayıp ve kaçaklarında aşırı artma göstermesine sebep olmaktadır.

Bu olumsuz sonuçlar, ekonomik yapının ötesinde sosyal dokuyu da bozacak, aşırı işsizlik ve yolsuzluk gündeme gelecektir. Ülkemiz ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme gücüne sahip aynı zamanda bilgi toplumuna yönelmiş, gelişmemiş ülkelerin endüstri pazarı haline gelme imkânı bulunmaktadır. Ancak uygun stratejiler geliştirilmesi halinde bu fırsatlardan yararlanılabilir.

1.1.1.7. İstihdam

Kayıt dışı ekonomiye katılanlar açısından kayıt dışı faaliyette bulunmanın başlıca gerekçesi, kayıtlı faaliyette bulunma imkânlarının sınırlı olmasıdır. Çalışma hayatı ile ilgili yasal düzenlemenin part time, kısa süreli çalışma ve evde çalışma gibi gelişmeleri kapsayamaması, işyeri koşulları için getirilen standartlar, üretimin lisanslı olma gereği, çalışanlar için aranan asgari yaş, eğitim, diploma, asgari ücret ve fazla mesai gibi düzenlemeler ile kadın

¹⁴ Özügürü -Pınar ,2009:50-51

Çalışanlara daha düşük ücret verilmesi ve bu yüzden kadınların ev işlerini tercih etmesi gibi hususların hepsi, kayıt dışı üretim ve istihdama yol açmaktadır.¹⁵

İstikrarlı bir istihdam politikasının izlenmesi doğru bir nüfus politikasına ve aile planlanmasına bağlıdır. Çünkü nüfusun kontrolsüz bir şekilde artması kayıt dışı istihdamı ve kayıt dışı ekonomiyi beraberinde getirecektir. Düzenli bir toplumsal yaşamın sürdürülmesi de hukuk kuralları ile ekonominin paralel olmasına bağlıdır.

Firmalar istihdam ve ücretler konusunda esnek olmayı tercih ederler. Ancak sendikalar bu firmaların esnek olma arzusunu engelleyen kurumlardır. Bu nedenle şartlar elverdiği ölçüde sendikasız ve kayıtsız eleman alıştırma yolunu tercih ederler.

1.1.1.8. Enflasyon Sebebi

Enflasyon; gelir dağılımını bozucu etkisi nedeniyle kayıt dışı ekonomiyi byltmektedir. Ticari yaşamın kuralları enflasyon dönemlerinde enflasyona göre belirlenmektedir. Yüksek enflasyon işletmelerin likidite ihtiyacının artmasına neden olmaktadır. İşletmeler likidite ihtiyacını karşılamak için tefecilere yönelmektedirler.Bu tür borçlanmalar tefecilerin finans piyasasında güçlenmesi sonucunu doğurduğu gibi fonların, karların ve hatta yatırımların kayıt dışına çıkmasına sebep olmaktadır.Ayrıca yüksek faiz oranlarıyla üretimi ve istihdamı artıracak alanlara yatırım yapılması zorlaşmakta yatırımlar kısa dönemde yüksek kar sağlayan spekülatif alanlara kaymaktadır..Oysa yatırımların üretim ve istihdam artışı sağlayacak alanlarda kullanılması, enflasyonun düşmesinde etkili yollardan biridir.¹⁶

Yüksek enflasyon mükelleflerin ödeme güçlerini etkilemektedir. Enflasyonun etkisi ile mali tablolar gerçeği yansıtmaktan uzaklaşmakta,

¹⁵ Ksedağı Bağdaş, 1999:17

¹⁶ Toptaş,1998:40–41

mükellefler enflasyondan kaynaklanan gerçek olmayan karın vergisini ödemek zorunda kalmaktadırlar. Yüksek enflasyon özellikle öz kaynak yetersizliği sorunu olan kişi ve kuruluşların yüksek faizlerle borçlanması sonucunu doğurmaktadır. Bu da kayıt dışı finans sektörünü beslemektedir.

1.1.1.9. Yaşam Şartları, Toplumsal Değişim

Devlet kurum ve örgütlerine siyasetçilere duyulan güvensizlik, toplumun kültür yapısı, moral ve ahlaki değerleri, eğitim düzeyi ve köyden kente göç gibi sosyal faktörlerde kayıt dışı ekonomiyi geliştirmektedir. Moral ve ahlaki değerlerin aşıldığı toplumlarda özellikle, fuhuş, tefecilik, uyuşturucu üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan kayıt dışı faaliyetleri artıracaktır.

Değişen yaşam değerlerinden kaynaklanan sebeplerde kayıt dışı ekonominin sebeplerinden biridir. Ağırlaşan yaşam şartlarına uyum sağlamak için iş gücü sahipleri sendika, emeklilik veya sosyal sigorta gibi talepleri olmadan kaçak olarak çalışabilmektedir. Değişen ahlaki değerler, siyasi hükümetlere ve kurumlara duyulan güven oranı kayıt dışı ekonomiye olan eğilimi yönlendirecektir. Devlete bağlılık, vergi ahlakı, ahlaki değerler, hukuki yapı birbirleriyle bağlantılıdır.

Sistem tercihinin hiç ya da doğru yapılmamış olması: yani bir ekonomik sistem benimsenmeli ve buna uygun bir vergi sistemi geliştirilmelidir.

1.1.2. Mali Sebepler

Vergi ve sosyal güvenlik yükümlülükleri ile yolsuzluk önemli sebeplerdendir. Türkiye’de uygulanan gelir vergileri oranları ile sosyal güvenlik yükümlülükleri kayıt dışı ekonomiyi teşvik edici niteliktedir.

Vergi kayıp ve kaçakları tüm dünyada ve ülkemizde bir vakıadır. Bunların olup olmadığı değil nedenleri yöntemleri ve boyutları tartışılmaktadır.

Vergi kayıp ve kaçağı, özel kesimden kaynaklandığı kadar kamu kesiminden de kaynaklanmaktadır. Yani hiç yükümlülük kaydı bulunmayanlar kadar kaydı bulunanlarda yol açmaktadır. Bunların sebepleri arasında ilk başta hukuku düzenlemeden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları gelmektedir.

1.1.2.1.Yapılan Kanunların Kapsayıcı Olmaması: Kanun Boşlukları-İstisna Ve Muafiyetler

Vergi hukuku alanında kesin bir sistem tercihi yapılmadığı, bir yaklaşım belirlenmediği için hangi konuların vergilendirilmesi gerektiği konusunda sürekli değişiklikler yapılmaktadır. İyi hazırlanmamış kanunlar pek çok boşluk içermektedir. Bunun sonucunda bu boşluktan faydalananlar vergiden kaçınmakta veya vergi kaçırmaktadırlar. Öte yandan istisna ve muafiyetlerin çok fazla yer alması, vergilerin teşvik aracı olarak yoğun şekilde kullanılması, **vergi erozyonunu** yaratmaktadır. Ayrıca belli kesimler aşırı vergilendirilirken, diğer bazı kesimlerin muafiyet ve istisnalarla desteklenmesi, haksız rekabete ve gelir dağılımında bozulmaya yol açacak sonuçta mükellefleri kaçakçılık yolları aramaya teşvik edecektir.

1.1.2.2.Kanunların Sistematikten Yoksun Olması

Vergi Hukukunun Hukuk İlkelerine Göre Değil Hazinesinin Gelir İhtiyaçlarına Göre Düzenlenmesi, Türk Vergi sisteminin sistem bütünlüğünü bozduğu neredeyse yamalı bohça haline geldiği bir gerçektir. Vergi kanunlarının çok karmaşık olması, anlaşılamayan kanunların doğru uygulanmasını mümkün kılmamaktadır.

1.1.2.3. Vergi Kanunlarının Hazırlanması - Değiştirilmesi Süreci

Kanunların hazırlanması sırasında gerekli ve yeterli hazırlık yapılmamaktadır. Vergi kanunlarının çokluğu ve düzensizliği, uyumsuzluk sayısının yüksekliği ve davaların çok yüksek oranda idare aleyhine sonuçlanması bunun göstergesi kabul edilebilir. Bütün bunlar kanunların bünyesinde birçok kusurun ve noksanın bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde yaşanmakta olan hukuk erozyonu çerçevesinde kanun yerini KHK ye, Bakanlar Kurulu Kararı yerini Bakanlık Kararına bırakmakta, Maliye Bakanlığı'nın genel tebliği de genel düzenleyici işlem statüsüne yükselmektedir. Bu da **vergilerin kanuniliği** ilkesine aykırı düşmekte hukuki güven ve istikrarı yok etmekte, devlete güveni sarsmaktadır. Vergi ceza hukukunda, hangi fiillerin suç oluşturduğu ve bunları işleyenlere ceza verileceği de açık ve net olmadığından ceza hükümlerinin uygulanması bir takım zaafları ve keyfilikleri ve bunun sonucunda adaletsizliği beraberinde getirmektedir.

1.1.2.4. Uygulamanın Hukuka Uygun Gelişmemesi

Vergi dairesinin daha etken olması ve kamu otoritesinin etkin biçimde gösterilmesi gerekmektedir. Hukuk kurallarının idarece yerinde, zamanında ve gereği gibi uygulanmaması, devlete ve hukuka güveni sarsmakta, vergiye karşı tepkiye sebep olmakta, buda vergi kaçırılmasına yol açmakta, kayıt dışılığı teşvik etmektedir.

Ülkemizde vergi kaçakçılığından dolayı hapse giren mükellef sayısı yok gibidir. Vergi cezaları yorum gerektirmeyecek kadar açık ve net düzenlenmelidir. Aksi halde vergi kanunlarının uygulaması adaletsiz ve keyfi uygulamalara sebep olacaktır. Mükelleflerin vergi kaçırılmayı, hoş görür bir hale gelmesi, basit, yüz kızartıcı olmayan bir olay gibi görmesi de kayıt dışını körükler.

1.1.2.5. Çok Sık Af Kanunlarının Çıkarılması

Vergi ödeme bilinci ve alışkanlığının yok olmasına, zamanında vergisini ödeyenleri adeta 'enayi' yerine getirmekte buda vergi adaletinin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Vergi afları vergi ödemeyenler lehine rekabet üstünlüğü sağladığından kayıtsız ekonomiyi özendirilmektedir. Sık sık çıkarılan aflarda güveni sarsmakta **vergide adalet** ilkesini erozyona uğratmaktadır.

1.1.2.6. Gider Yazılamayan Harcama Kalemlerinin Fazlalığı

Ekonomik ve mali işlem ve faaliyetlerinin kayda alınmasının esas amacı, adil ve denetlenebilir bir vergi sisteminin kurulmasıdır. Bunun için faaliyetlerin belgelendirilmesi istenmektedir. Kişi ve işletmelerin yaptıkları harcamalarının büyük kısmını matrahlarından gider olarak düşememesi, belge almama veya vermeme yönünde eğilime sebep olmaktadır. Buda kayıt dışılığın gerçekleşmesine yol açmaktadır.

1.1.2.7. Vergi İdaresinin Etkin Bir Denetim Mekanizmasına Sahip Olmaması

Devletin israfçı yapısı ve vergi toplama maliyetinin yüksek olması, kişilerin devlete olan güvenini sarsmakta kayıt dışını körüklemektedir. Vergi idaresinin, merkez ve taşra teşkilatı arasında koordinasyon sağlanamaması, merkez- taşra ilişkisi valilik ve defterdarlık aracılığı ile yürütüldüğünden aşırı bürokrasi, vergi idaresinin etkin çalışamamasına sebep olmaktadır. Merkez teşkilatının birçok sebeplerle birçok yetkisini taşra teşkilatına devredememesi, vergi idaresi çalışanlarını ve mükellefleri çok büyük sıkıntıda bırakmaktadır.

1.1.2.8. Vergi Yükünün Fazla Olması

Vergi ödemelerinin ardından mükellef elinde kalan geliri ile tüketim, tasarruf veya yatırım yapma imkânı elde edemiyorsa, vergi yükü fazladır. Spekülatif kazançların ve rantların, vergi dışı kalması vergi yükünün diğer kesimler üzerine yüklenmesine neden olmaktadır. Bu da kayıt dışına kaçıışı sağlamaktadır.

Büyük sanayici ve iş adamları hukuksal yollardan yararlanarak vergiden kaçınma yollarını tercih ederken KOBİ'ler ve diğer küçük işletmeler vergi kaçakçılığı yoluna başvurabilirler. Mükelleflerin vergi ödeme gayretleri ile vergiden kaçınma ve kaçırmaya bakışları arasında doğrudan ilişki vardır.

1.1.2.9. Kamu Harcamalarının Müsrifçe Yapılması

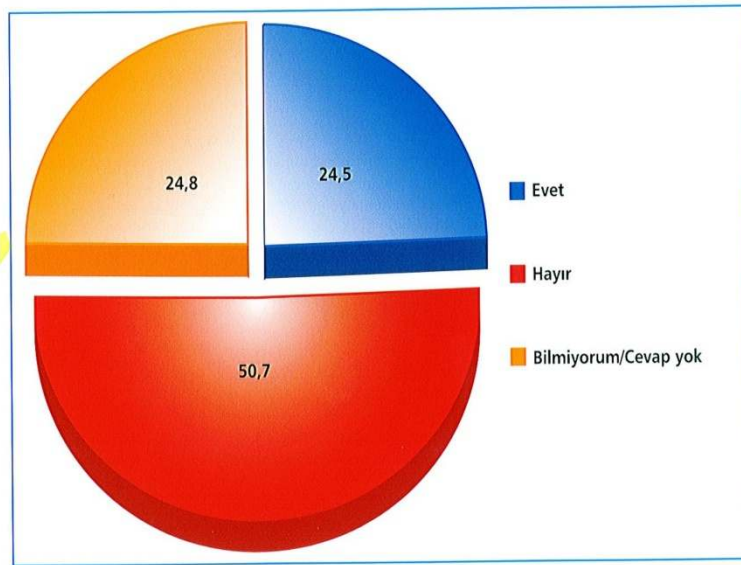
Vergi, kamu giderlerinin karşılığı olarak alınır. Kamu hizmeti tanımına uymayan kamu harcamalarının yoğun olması bireylerde vergi ödeme isteğini törpülemektedir

Yükümlülerin vergi karşısındaki tavırlarını “**vergi zihniyeti**” belirler. Vergi adaleti, verginin amacı ve vergi morali ise vergi zihniyetini belirler. Verginin karşılıksız olması ve vergi vermeyenin hizmetten yararlanma hakkının elinden alınmaması, bireyin aşırı yük algılama eğilimini güçlendirir. Bir vergi sisteminden beklenen; adalet, etkinlik ve basitlik gibi unsurların hayata geçirilebilme ölçüsü, kayıt dışı ekonominin boyutlarını oldukça etkilemektedir.

Adil olmayan vergileme, hesabı verilmeyen kamu harcamaları, vergi ödemekten vazgeçme veya vergi kaçırma, bugün “sivil itaatsizlik” olarak adlandırılan, vergi kanunu gerekçelerinde de, “vergiye karşı direnç” şeklinde ifadesini bulan bir olguyu hayata geçirmiştir.¹⁷

¹⁷ Selami ŞENGÜL ”Bir Hurafe Kayıt dışı Ekonomi” İmaj Yayınevi, Ankara, 1997,s,236

Ülkemizde eğitime katkı, deprem harcamalarının finansmanı vb. sebeplerle toplanan vergilerin gerçek amacında kullanılmaması toplanan vergilerin temel ihtiyaçlara yönelik değil de gereksiz hatta lüks sayılabilecek yerlere harcanması, bireylerin devlete olan güvenini sarsmakta ve bireylerin vergiye olan karşı dirençlerini kuvvetlendirmektedir.

Kaynak: Kayıt Dışı Ekonomi Araştırması Raporu (Ocak 2008)

Grafik:1 Toplanan Vergilerin Harcanmasına İlişkin Düşünceler
Vergilerin Yerinde Kullanılıp Kullanılmadığı

1.1.2.10.Vergi Uyuşmazlıklarının Yoğun Olması

Uyuşmazlıkların yoğun olması, çift yönlü vergi kaybına sebep olmakta, bir yandan vergiler zamanında tahsil edilememekte bir yandan da açılan davaların %85–90 oranında idare aleyhinde sonuçlandığı dikkate alındığında ayrıca ödenen yargılama giderleri ikinci bir kayba sebep olmaktadır. Yargı organlarının kararlarının da çelişkili olması, uzun zaman alması, yargının başarısızlığına sebep olmakta ve güvensizliği beraberinde getirmektedir. Buda vergi sisteminin çökmesine neden olmaktadır. Vergi

sisteminin çökmesi demek bireylerin vergi kaydına girmeyi reddetmesi, vergi ödememesi dolayısıyla kayıt dışı demektir.

1.1.2.11.Şirketlerin Kolay Kurulması, Yönetici - Deneticilerinin Gerekli Niteliklere Haiz Olmaması

Ülkemizde yürürlükte bulunan mevzuat ve uygulamada limitet ve anonim şirket kuruluşlarında, şirket kuruluşları, yöneticileri ve denetçilerinin seçiminde, ciddi yasal boşluk gözlenmektedir. Şirketler kolaylıkla kurulabilmekte, ancak kuruluş sermayesinin geçici süre ile bankaya bloke edilmesi ya da kurucuların mali durumlarının araştırılması gibi çalışmalar yapılmamaktadır. Şirketlerin yöneticisi ya da deneticisinde, herhangi bir uzmanlık, tahsil vb. nitelik aranmamakta buda ciddi anlamda kayıt dışı ve vergi kaybı anlamına gelmektedir.

1.1.2.12. Siyasi Olarak Uygulanan Farklı Vergi Politikaları

Siyasi değişimler çerçevesinde uygulanan farklı vergi politikaları, vergi kayıp ve kaçakların artmasına yol açmıştır. Vergi politikalarındaki istikrarsızlık vergi gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Sadece mali amaca ulaşmak için değil, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için vergi sistemi siyasal otoriteler tarafından kullanılarak (ödemeler dengesini sağlamak, yatırım ve üretim düzeyini artırmak, ekonomik kalkınma hızını artırmak, belli sektörlerin gelişmesini sağlamak, vs.) sosyal adalet oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu siyasal anlayışta vergi erozyonu yaratmakta, toplumdaki bireylerinde konuya bakışları göreceli olduğundan kayıt dışı ekonomiyi teşvik edebilmektedir.

1.1.2.13. Vergi Güvenlik Müesseselerinin Mevzuatta Yeterince Yer Almaması

Vergi sistemimiz içinde yer alan vergi güvenlik müesseselerinin çoğu (ortalama kar haddi esası, hayat standardı esası, asgari gayri safi hasılat esası, örtülü sermaye, örtülü kazanç v.s.) yürürlükte olmadığından gerçek gelire ulaşmada sapmalara yol açmakta ve kayıt dışılığa zemin hazırlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YER ALTI EKONOMİSİ FAALİYETLERİ-KARAPARA

1.1. YERALTI EKONOMİSİ

Kamu düzenini korumak için getirilen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen ve belgeye bağlanması adetten olmayan, hem kayıt dışı hem de yasa dışı ekonomik faaliyetlerdir.(Kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, dolandırıcılık, yolsuzluk, yasadışı kumar, fahişelik, vb.) Kayıt dışı ekonomi ile yer altı ekonomisinin ortak özellikleri her ikisinin de belgeye bağlanmamasıdır.¹⁸

Yasak ekonomik faaliyetler yer altı ekonomisi adı da verilebilen bu ekonomi kesiminin faaliyetlerine uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı stratejik madde ve eski eser kaçakçılığı, arsa ve arazi yağmalama, çek senet tahsili, kara para aklama, tefecilik, cinayetler, dolandırıcılık, yolsuzluk, yasa dışı kumar, fahişelik örnek verilebilir ancak bu kesim sayılanlardan ibaret değildir. Bunların sayısı ve çeşitleri zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişmektedir. Hukukumuzda da bu kesimin, hangi faaliyetlerden elde ettiği kazançların kara para sayılacağı 4208 sayılı kanunun 2. Maddesinde sayılmıştır.¹⁹

Bu yasada öncül suç sayılan fiiller aşağıda sıralanmıştır.

- _ Uyuşturucu madde ticareti ve kullanımı
- _ Gümrük kaçakçılığı
- _ Silah kaçakçılığı
- _ Organ ve doku kaçakçılığı
- _ Tarihi eser kaçakçılığı
- _ Sahte fatura ile ilgili suçlar (VUK 359. Md)
- _ Devletin şahsiyetine karşı suçlar

¹⁸ Osman ALTUĞ, "Kayıt dışı Ekonomi" İstanbul, Türkmen Kitapevi, 1999, s:3

¹⁹ Mavral, 2003:244

- _ Kişi hürriyetinden mahrumiyet
- _ Tehdit ile menfaat temini
- _ Yıkıcı, öldürücü aletler veya ecza kaçakçılığı
- _ Paralarda kalpazanlık
- _ Para değerini indirerek Tağyir
- _ Taklit parayı tedavüle çıkartma
- _ Kıymetli damgaların taklit ve tağyiri
- _ Taşıma biletlerinde kalpazanlık
- _ Devlet mührünü taklit ve kullanma
- _ Resmi mühür ve aletleri taklit veya kullanma
- _ Taklit ileri Taşıyan şeyin satılması
- _ Resmi belgede sahtecilik
- _ Hususi belgede sahtecilik
- _ Meşruiyet belgelerinde sahtecilik
- _ Fuhuşa teşvik kadın ticareti
- _ Yağma
- _ Senedin yağması
- _ Korkutarak faydalanma
- _ Adam kaldırma
- _ Nitelikli dolandırıcılık
- _ Hileli İflas
- _ Rüşvet 'dir.

Gerek uluslar arası boyutlarda gerekse ulusal boyutlarda olsun kriminal faaliyetlerin temel özellikleri örgütlü olması ve şiddet içermesidir. Bu nedenle kriminal sektör faaliyetleri dendiğinde akla gelen mafya'dır. Hatta kriminal sektör faaliyetleri "mafya ekonomisi" şeklinde de ifade edilmektedir.²⁰

Küreselleşmeyle birlikte kara para aklama sadece belli bölgeler içinde ortaya çıkan bir sorun olmaktan çıkmış, gelişen piyasalarla birlikte

²⁰ Mavral,2003:245

uluslar arası mali sisteme uyum sağlayan her ülke bu sorunla karşı karşıya kalmıştır.

1.1.1.Yolsuzluk - Rüşvet

Yolsuzluk kamu çıkarlarının özel çıkarlar nedeniyle kötüye kullanılmasıdır. İki farklı tipi vardır. Birinci tipi hizmet veya sözleşmelerin “kurala göre” yapıldığı alanlarda diğeri ise bu işlemlerin “kural dışı” yapıldığı alanlarda ortaya çıkmaktadır. Birinci durumda kamu görevlisi yasal olarak yapması gereken bir işlemi yapmayarak yasa dışı özel bir çıkar sağlamaktadır. İkinci durumda ise kamu görevlisine yapması kanunen yasaklanmış bir işlemi yapması için rüşvet verilmektedir. Yolsuzluk kamu hiyerarşisinin her aşamasında teşekkül edebilmektedir.²¹

Yolsuzluk ve rüşvetle mücadele etmek için, öncelikle buna neden olan faktörleri açık olarak ortaya koymak gerekir. Yolsuzluk kamu görevlilerinin yetkilerinin geniş, sorumluluklarının sınırlı olması nedeniyle ortam bulmaktadır. Bununla beraber, yakalanma ve cezalandırma ihtimalinin düşüklüğü bir etkidir. Yolsuzluk sebepleri arasında, maaşların düşüklüğü ve dengesizliği, başarı karşılığı ödüllendirme anlayışının olmaması, kamu kuruluşlarında sağlıksız istihdamın olması, kişisel sorumluluk anlayışındaki noksanlık, karmaşık bürokrasi sayılabilir. Rüşvet “herhangi bir kamu görevlisinin yetkilerini bilinçli bir şekilde, belli bir kişi için veya belli bir gruba çıkar sağlamak amacıyla kullanarak elde ettiği menfaatlerdir.” şeklinde tanımlanabilir. Kamu görevlisinin görevi gereğince yapmaya mecbur olduğu şeyi yapmak veya yapmamaya mecbur olduğu şeyi yapmamak için rüşvet alması yani memurluk sıfatının kötüye kullanılarak menfaat temin edilmesi **basit rüşvet** olarak düşünülebilir. İşlemlerin kısa zamanda yaptırılması ve rüşvet verenin talebinin öne alınması örnek verilebilir. Memurluk görevinin kötüye kullanılması suretiyle memurun görevine aykırı olarak bir şey yapması

²¹ DPT, Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001,s,76

veya yapmaması ise **ağır rüşvet** olarak değerlendirilebilir. Memur yapmaması gerekeni yapmakta, yapması gerekeni yapmamaktadır. Memurun alacağı risk ve elde edeceği menfaate göre rüşvetin parasal boyutu artmaktadır. Yapılan araştırmalar, kamu sektörünün büyüklüğü ve buna bağlı olarak kurallar ve kısıtlamalar arttıkça rüşvetinde arttığını göstermektedir. Rüşvetin artmasında başta eğitim yetersizliği, yoksulluk, caydırıcı cezaların eksikliği, toplumsal baskının yetersizliği, ahlak anlayışının zayıflığı gibi sebepler gelmektedir.

Genel olarak yolsuzluk ve rüşvetin hâkim olduğu ekonomilerde, girişimciler faaliyetlerine başlamak için öncelikle belirli bedellerin ödenmesi konusunda kendilerini mecbur hissetmektedirler. Söz konusu bedeli ödeyen girişimciler, sistemin bir parçası haline gelirken bu bedeli ödemekten çekinen girişimciler ise yapmayı düşündükleri faaliyetten vazgeçmektedirler. İlk durumda yapılacak olan yatırımların maliyeti yükselmekte, ikinci durumda ise eski girişimcilerin piyasaya girişi engellendiği gibi potansiyel girişimcilerinde piyasaya girişi önlenmekte ve sistem dışında kalan bu insanlar, verimli yatırımlar yapmak yerine rant kollamayı tercih eder hale gelmektedir. Suç ekonomisi kapsamında, yolsuzluk ve rüşvetin rolü, bir neden ve sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Yolsuzluk ve rüşvetin yaygınlaşması, suç ekonomisine zemin hazırlayabildiği gibi bu ekonomide faaliyet gösterenlerde yolsuzluk ve rüşvetin artmasında önemli rol sahibi olabilmektedirler.²²

Bürokratik yapının işleyişi ve yolsuzluk arasındaki ilişkide kayıt dışılıkla mücadeleyi doğrudan etkilemektedir. Hukuki, kurumsal ve denetim alt yapısı yetersiz ve hesap verilebilirlik prensiplerine uyulmayan bir bürokratik yapılanmada yolsuzluk yapılma ihtimalide yüksek olmaktadır. Yolsuzluk işleminin kayıt dışı sürecinde iki ayrı aşamada etkisi görülmektedir. Rüşvet, kayıt dışına kaçış için ilk aşamada verilebildiği gibi denetim aşamasında kontrol sürecinden kaçınma amacı ile de gündeme gelmektedir. Yolsuzluğun kayıt dışı üzerindeki etkilerinin araştırılması çarpıcı sonuçlar ortaya

²² DPT, 2001,s,77-78

çıkarmıştır. En önemli sonuç yolsuzluk ile kayıt dışı ekonomi arasında kuvvetli bir ilişkinin bulunması olmuştur.²³

Bir dünya bankası uzmanı, Türkiye’de yolsuzluğun %40 lar seviyesinde olup ülke sıralamasında ortalarda yer almakta olduğu ve bürokratik yolsuzlukların, yargı yolsuzluklarından daha fazla olduğunu belirtmiştir. Price Waterhouse’un araştırmasına göre, yolsuzluk sıralamasında 35 ülke arasında Türkiye, Çin, Rusya, Endonezya’dan sonra 4. sırada yer almaktadır. TESEV’in firmalar ve 1200 iş dünyası temsilcisi, 30 üst düzey yönetici ve iş sahibi ile yaptığı ankete dayalı , ‘Türkiye’deki yolsuzluk Araştırması’nın önemli birkaç bulgusu, bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu araştırmaya göre iş dünyası, Türkiye’de yolsuzluğu, enflasyon ve hayat pahalılığından sonra ikinci sorun olarak görürken, hane halkı enflasyon ve işsizlikten sonra üçüncü sıradaki bir sorun olarak görmektedir. Araştırmaya katılanların ifadelerine göre, yolsuzluğun on bir kurum arasında en düşükten en fazlaya doğru; gümrük, trafik polisi, tapu dairesi, belediye, trafik dışı polis, vergi daireleri, devlet hastaneleri, mahkemeler, elektrik kurumu, üniversiteler, silahlı kuvvetler şeklinde sıralandığı bulunmuştur.²⁴

1.2. KARA PARA

1.2.1. Tanımı

Kara para ekonomik, sosyal ve hukuki anlamda tanımlanmıştır. Bu tanımların içerisinde en geniş tanımı, ahlaki anlamda yapılan tanımdır. Ahlaki anlamda kara para; kanunlarca yasaklanmış olsun veya olmasın, toplum nazarında ahlaki görülmeyen fiiller sonucunda elde edilen tüm kazançlardır. Sosyal anlamda; dolaylı olarak ta olsa toplumsal hayata zarar veren her türlü faaliyetten elde edilen kazançtır. Ekonomik anlamda kara para; kanunlar

²³ Metin ERCAN ”Kayıt dışı Ekonomi Ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü” Ankara, Nurol Matbaacılık, 2006,s,58

²⁴ Yılmaz Akgül, 2004: 42

tarafından suç sayılan fiillerin yanı sıra, ekonomik hayatı düzenleyen kural ve usuller ihlal edilerek elde edilen kazanç olarak nitelendirilebilir. Bu çerçevede ekonomi açısından, vergi kaçakçılığı açısından bazı ekonomik faaliyetlerin, usulsüz, gizli yapılması yoluyla elde edilen kazançların kara para kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Ülke mevzuatlarında, öncül suç olarak belirlenen fiillerden elde edilen gelirler, hukuki anlamda kara paradır.²⁵

Kayıt dışı ekonominin diğer bölümlerinde “gelirin” yasalara aykırı bir şekilde kayıt dışına çıkarılması söz konusu iken, suç ekonomisinde “üretim” yasalara aykırı olarak gerçekleşir. Faaliyet yasalara aykırı olduğundan, yasa dışı üretim sonucunda elde edilen gelirden doğası gereği gizlenme eğiliminde olması nedeniyle kayıt dışıdır. Suç ekonomisi; ekonomik suç olarak değerlendirilen faaliyetlerden elde edilen gelir ile mal ve parasal akımı kapsamaktadır.²⁶

Kara para en geniş haliyle başta uyuşturucu ve kaçakçılık olmak üzere çeşitli yasa dışı faaliyetlerden elde edilen her türlü kazanç olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen gelir ya da değeri, diğer kayıt dışı sınıflarında bireysel; kara parada ise genellikle organize faaliyetlerden gelmesinde önemli diğer bir farkı oluşturmaktadır. Kara para doğrudan yurt dışına çıkarsa, milli gelir hesaplarına girmemektedir. Kara para sahibinin yurt içine paralarını sokmasını teşvik etmek, belki zaman içinde milli gelire hatta ekonominin kaynak ihtiyacına orta vadede yardımcı olabilmekte ancak böyle bir transferi meşru kılmanın hiçbir ahlaki dayanağı bulunmamaktadır.²⁷

Bütün toplumlarda geçerli olan kuralların genel amacı, o toplumda nizam ve intizamı tesis etmektir. Bu amaç, hukuk müessesesi vasıtasıyla devlet eliyle gerçekleştirilir. Gelir elde etmek için suç işlemek ve bunu sürekli ve gizli biçimde sürdürmek, yasa dışı faaliyet- yasa dışı gelir düalitesini birlikte getirmiştir. Ekonomik ve sosyal hayattaki değişimlerle paralel hareket eden bu suçun işleme motivasyonu, günümüzde bir ülke sınırları içerisine

²⁵ Türkiye Bankalar Birliği, “Kara Paranın Aklanması Suçu ile Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri” Yayın 235, Aralık 2003,s,5

²⁶ DPT,2001,s,57

²⁷ ERCAN, a.g.e. ,s,9

hapsolamayacak ve gerektiğinde organize bir şekilde de gerçekleştirilebilecek özellikte, farklı ve küresel bir suç tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Talep elastikiyeti son derece sert olan uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığı gibi yasa dışı ticaretini konu alan faaliyetlerden elde edilen gelirin çok yüksek olması, yasa dışı fiil- yasa dışı gelir zincirinin oluşmasına ve bu zincirin halkalarının birbirini besleyen bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde “suç ekonomisinin” doğmasına neden olmuştur. Bu faaliyetlerden elde edilen gelirin çok yüksek olması bu suçun işlenmesine olan cazibeyi artırmakta faillerinin pek çok riski göz ardı etmelerine de sebep olmaktadır.

Suç ekonomisi içerisinde ele alınan faaliyetlerin kapsamının, gerek kayıt dışı gerekse kayıtlı ekonomi bakımından ulusal ve uluslar arası çapta önemli boyutlara ulaştığı söylenmektedir ve bu faaliyet alanları giderek çeşitlilik kazanmaktadır. Örneğin uyuşturucu ticareti, tefecilik, patent ve telif haklarının ihlali ile yapılan üretim ile silah, tarihi eser, organ ve doku, insan, nükleer madde kaçakçılığı gibi kaçakçılık türlerinin yanı sıra çek ve senet ve arazi mafyalığından bilişim suçlarına değin geniş bir yelpazeye dağılmaktadır.²⁸

1.2.2. Kara Para, Kayıt Dışı Ekonomisi Arasındaki Farklar

1- Kayıt dışı ekonomi genelde “ gri para” olarak adlandırılan çoğunlukla yasal faaliyetlerden elde edilen fakat kayda tabi tutulmamış kazançlara verilen genel addır. Kara para aklayıcıların amacı ise gerektiğinde vergisel yükümlülöklere katlanarak (yasal) elde ettikleri suç gelirin yasal mali sisteme dâhil etmektedir.

2- Kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlar, kayıt altına girmekten kaçarken kara para aklayıcıları tam tersine kayıt altına girmeye çalışmaktadırlar. Kayıt dışı ekonomide işlemlerin tamamı veya bir kısmı herhangi bir resmi kayda tabi tutulmamakta ve kanuni belgelerle belgelendirilmemektedir. Elde edilen kara

²⁸ DPT,2001,s,61

paralar ise kaynağını gizlemek amacıyla farklı ekonomik işlemlere tabi tutulmakta, değişik alanlarda resmi kayıtlara sokulmakta ve kanuni belgelerle belgelendirilmektedir. Örneğin ev, fabrika, banka satın alınmakta ve bu işlemler resmi belge ile resmi kayıtlara dayandırılmaktadır.²⁹

3- Kara para aklayıcıları, kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülkeleri aklama için tercih etmektedirler. Bunun nedeni kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülkelerde, kara para aklanmasının daha kolay olmasıdır. Bunun sonucunda, kara paranın önlenmesi için kesinlikle kayıt dışı ekonominin de kayıt altına alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

4- Kara para ve kayıt dışı ekonomi birbirlerinden farklı oldukları için bunlara karşı yürütülen mücadelede birbirinden farklı olmalıdır. Kayıt dışı ekonomide amaç, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak iken kara para da ise amaç, kara paranın elde edilmesini engelleyerek buna bağlı suç işleme cazibesini ortadan kaldırmaktır.

5- Kayıt dışı ekonomiyi gerçekleştirenlerin tespiti halinde ilgililer, sadece vergi cezalarıyla cezalandırılmalarına rağmen, kara parayı elde edenlerin tespitinde vergi cezalarından ayrı olarak ihlal ettikleri kanunlarda sayılan hapis ve para cezalarıyla da cezalandırılmalarının yanında elde ettikleri bütün gelirler nemalarıyla birlikte müsadere edilmektedir.³⁰

6- Kayıt dışı ekonomiyi engellemek özellikle vergi idarelerinin görevidir. Kayıt dışı ekonominin büyümesi genelde vergi idarelerinin yetersizliğinden ve ehliyetsizliğinden kaynaklanmaktadır. Kara paranın engellenememesinden ise iç ve dış adalet ve güvenlik birimleri sorumludur.³¹

7- Kayıt dışı ekonomi genellikle bireysel tercihler sonucu oluştuğu halde kara para özellikle örgütlü faaliyetler sonucu elde edilmektedir.³²

8- Kayıt dışına bırakılan büyüklükler milli gelir hesaplamalarında dikkate alınması gereken faaliyetlerden olup, herhangi bir resmi kayda tabi tutulmadığı için milli gelir hesaplamalarının da dışında tutulduğu halde kara

²⁹ MAVRAL, a.g.e. ,s,247

³⁰ Mavral,2003:246

³¹ Mavral, 2003:247

³² Mavral, 2003:247

para elde etmek amacıyla gerçekleştirilen iş ve üretimler milli gelir hesaplamalarına konu faaliyetler değildir.³³

Kara para denen kaynaklar, her ne kadar kayıt dışı ekonomi içinde görülse de aklanması amacıyla kayıtlı ekonomi içine dâhil edilen kısımları da vardır.

1.2.3. Kara Para Ekonomisinin Nedenleri

1.2.3.1. Hızlı Nüfus Artışı - İşsizlik

Hızlı nüfus artışı, bireylerin refah artışından daha fazla pay almasını ve ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gerçekleşmesini engellemekte, sürdürülebilir kalkınma çabalarını zorlaştırmakta, konut, sağlık, eğitim ve alt yapıya olan ihtiyacı artırmaktadır. Artan nüfusa iş yaratılamamaktadır. Her işsiz suç işlemiyorsa da kişinin kötü şartlara göğüs germe yeteneğini zayıflatmakta, maneviyatını bozmakta ve potansiyel suçlu haline getirmektedir. Gelir dağılımındaki bozukluklar, toplumsal değerlerin sorgulanmasına yol açarak ahlaki çürümeye sebep olabilmekte, suç ekonomisini kısıtlamak amacıyla alınan önlemlerin etkisini azaltmaktadır. Toplumdaki küçük bir azınlığın aşırı yüksek standartlarda yaşaması, çok kolay para kazanması, refah seviyesi düşük zor geçinen insanların bazı şeyleri sorgulayarak suç işlemesine ve suç ekonomisinin beslenmesine sebep olmaktadır. İşsiz ordusu yüksek oranlara ulaşan bir ülkede, milli gelir de dengesizdir.

³³Hayrettin GÜMÜŞKAYA "Kara para Kavramı ve Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi" Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:115, 1998,s,68-69

1.2.3.2. Kentleşme

Göçün ekonomik nedenlerinin yanında sosyal, kültürel ve siyasi değişim sebepleri vardır. Yoksulluk, insanları hareket etmeye zorlamaktadır. Gelir güvencesizliği Türk insanını göçe yönelten en önemli etkindir. Türkiye’de ve dünyada değişen yaşam koşulları ve üretim tarzı köy ve kasabalarda tarımla uğraşan insanları göçe zorlamıştır. Dolayısıyla alt yapıdan yoksun gecekondulaşma yoluyla çarpık kentleşmeler olmuş, düşük gelirli insanların yaşadığı gecekondu bölgelerinde, çatışma ve suça yönelik eylemler bilinmektedir.

1.2.3.3. Toplumsal Değişim

Türkiye de son yıllarda geleneksel yapıdan sanayi toplumu olmaya yönelik hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bu değişim sürecinde; ahlak kuralları, değer yargıları, inanç düzeyi, örf ve adetlerde değişmekte ve bu kuralların suç işleme üzerindeki engelleyici fonksiyonu azalmaktadır. Türkiye’deki ahlak anlayışı, “iş bitirici ahlak” olarak şekil değiştirmiş, bunda bireysel görüntüsü “köşe dönme” niteliği şeklinde ortaya çıkmıştır.

1.2.3.4. Siyasi Nedenler

Türkiye’de mevcut siyasi yapılanma, kamu otoritesini sarsmaya yönelik bir nitelik kazanmıştır. Oy kaygısıyla yapılan haksız, adaletsiz faaliyetler, yolsuzluklar, partilerin kendi faaliyetlerinde kayıt dışı varlıkları kullanması, adil yargılamanın bertaraf edilmesi, siyasetin yozlaşması ve bunun beraberinde kamu otoritesinin yok olması, kara parayı davet etmektedir. Bu siyaset anlayışı olduğu müddetçe kanunsuzluğun, kötü yönetimin dolayısıyla kamu idarelerinin yerine mafya gruplarının oluşturduğu illegal örgütlerin devlette ve toplumda yer alması kaçınılmazdır.

1.2.3.5. Adli Nedenler

Kara para ekonomisinde güçlü konuma gelenler elde ettikleri bu güçle, kamu kurumlarında çok önemli makamlara nüfuz etmektedirler. Yargı organlarının içinde bulunduğu koşullar ve vatandaşların, yargının adaleti gerçekleştiğine olan inanç düzeyindeki yetersizlikler, yargı organlarının önemli ölçüde sıkıntıda olduğunu göstermektedir. Yargıçların bireyleri adil ve hakkaniyetli bir şekilde yargılamakla yükümlü, erdemli, nitelikli kişilerden olması gerekir. Hak kavramı insanlar için yaşamındaki en önemli unsurdur.

1.2.3.6. Bürokratik Nedenler

Türkiye’de bürokrasi, değişen şartlara uyum sağlayamamış bir yapı göstermektedir. Sorunları çözüme başarısız kalmakta, kamu otoritesi zayıflamakta ve suç ekonomisi denetimi büyük zaafa uğramaktadır. Suç ekonomisinde faaliyette bulunanlar, bu faaliyetlerini yürütürken bürokrasiden (bürokratlardan) önemli ölçüde destek görmektedirler. Günümüzde artık mali suçluluk kurumsallaşmış ve uluslar arası boyut kazanmıştır.

1.2.3.7. Diğer Nedenler

Ekonomik ve politik bütünleşmeler nedeniyle dünya gün geçtikçe küçülmekte ve beraberinde vergi yükü sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşme sonucunda birçok kapalı ekonomi açık hale gelmiş, serbest ekonomiye geçiş, iletişim teknolojisinin hızla gelişmesi, gümrük engellerinin kalkması, bölgesel değişim anlaşmalarının yapılması, yabancı yatırımların teşvik edilmesi, yabancı bankaların serbestleşmesi, vergi cennetleri şeklindeki gelişmeler dünyayı neredeyse köy haline getirmiştir. Kara para ekonomisinin oluşumuna neden olan unsurlar arasında, kanunlarla getirilen yasaklar, gelir dağılımında ki bozukluklar ve işsizliği sayabiliriz.

1.3. ÖRGÜTLÜ SUÇ

Bir yapı içerisinde bir araya gelen bir insan grubu tarafından, gayri muayyen suçlar işlemek suretiyle kar/menfaat sağlamak amacıyla oluşturulan örgütlere, organize suç örgütü denilmektedir. Organize suçluluk, birçok suç türünü bünyesinde barındırmakta, oldukça geniş bir faaliyet alanına sahiptir. Organize suçlar, profesyonel suçların bir organizasyonudur. Amaç, para ve güçtür. Legal ve illegal işlere sızmıştır.³⁴

Örgütlü suçlarla mücadelede bazı uluslar arası kuruluşlar tarafından belli ölçüler getirilmiştir. Bu ölçütlerden, üç veya daha fazla kişinin işbirliği, uzunca ve gayri muayyen bir süre için, ciddi suçları işlemekten yükümlü ve zanlı olması, kazanç ve güç elde etmek amacıyla yapılması, genel kabul görmüş zorunlu ölçütlerdir. Her katılanın belli görevlerinin olması, yıldırma amaçlı şiddet vb. vasıtalarla başvurulması, siyaset, kolluk, adalet, medya vb. üzerinde yolsuzluk veya diğer vasıtalarla etki icrası, ticari veya işletme benzeri örgütler kurulması, uluslar arası düzeyde çalışılması, kara para aklama işleriyle iştirak edilmesi için ihtiyari genel kabul görmüş ölçütlerdir. Genellikle toplum yapısını bozan ve yüksek gelir getiren suçlar, organize suç kapsamına alınmaktadır.

Genel olarak suç örgütleri, gerek kaynakların sağlanmasında gerekse bu kaynakların paylaşılmasında riskli yol ve yöntemler kullanmak yerine, daha az bir riskle kendisini aynı sonuca götürecek yol ve yöntemleri (yolsuzluk/yıldırma) kullanmayı tercih etmektedir.³⁵

1.4.KARA PARA AKLAMA

Yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelire kara para, bu paraya yasal bir kazanç görünümü kazandırılmasına kara paranın aklanması denir. Esas itibarıyla kanunların suç saydığı fiillerin işlenmesinden elde edilen para veya

³⁴ Mavral,2003:287

³⁵ Mavral,2003:290

para yerine geçen evrak ve senetleri, mal veya gelirlerin ve bir para biriminden diğerine çevrilmesi de dâhil olmak üzere elde edilen her türlü ekonomik menfaat ve değeri, kara para olarak tanımlamak mümkündür ve kayıt dışı ekonominin var olduğu ülkelerde yaygın olduğu bir gerçektir.³⁶

Genel olarak kara para aklama; yasalarca tespit edilmiş belli suçlar sonucunda elde edilen para, mal, kıymetli evrak veya diğer ekonomik değerlerin yasal ekonomik değerlere dönüştürülmesi amacıyla kaynağının gayri yasal özelliğinin gizlenmesine yönelik tüm işlemler olarak tanımlanabilir. Kara para aklama olgusunun varlığı için

— Bir suç işlenmiş olmalıdır.

— Bu suç sonucunda herhangi bir ekonomik değer (kara para) elde edilmiş olmalıdır.

— Bu ekonomik değerlerin yasa dışı niteliğinin gizlenip yasal görünüme sahip ekonomik değerlere dönüştürülmesi amacına yönelik olarak bir fiil işlenmiş olmalıdır.

Bu unsurlardan ilk iki unsur ön şarttır. Bu iki şart gerçekleşmediği müddetçe kara paradan söz edilemeyecektir. Ekonomik değer yasa dışı niteliği gizlenip yasal görünüme sahip ekonomik değere dönüştürülmesi amacına yönelik hareket, kara paranın iktisat edilmesi, bulundurulması, transfer edilmesi, sınır ötesi işleme tabi tutulması, kullanılması, işletilmesi, yatırım yapılması, kaynağının, niteliğinin, sahibinin, zilyedinin, gizlenmesi ve farklı gösterilmesi gibi şekillerde ortaya çıkar.³⁷

Yasa dışı yollardan elde edilen kazanımlara yasallık kazandırmak ve kaynağını gizlemek için kara para aklanma işlemine tabi tutulmaktadır.

³⁶ İbrahim UĞUR "Kayıt dışı Ekonominin İstihdam Üzerine Etkileri" Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 2007,s,8

³⁷ Türkiye Bankalar Birliği, 2003:8-9

1.4.1. Kara Para Aklama Süreci

Aklama sürecinde birçok yöntem kullanılmaktadır. Örneğin bilgi verme ve kimlik tespiti gibi yükümlülükleri doğuran, yasal sınırların altında işlem tutarları tercih edilmekte, fiktif ya da yanlış isimler ile hesaplar açılmakta, finansal kuruluşlarla işbirlikleri yapılmakta, paravan şirketlerden yararlanılmakta, kurye çalıştırılarak kara para nakit olarak kaçırılmakta, hayali ihracat işine girilmekte, talih oyunlarından gelen ikramiyeler ve kumarhanelerden gelen sözde kazançlar kullanılarak kara para aklanmaya çalışılmaktadır. Küreselleşen dünya ekonomisinde, kara paranın aklanması teknolojinin de yardımıyla daha da kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla uluslar arası boyutta bir dayanışma ve işbirliği kaçınılmaz hale gelmektedir. Türkiye OECD bünyesinde kurulmuş olan mali eylem görev grubunun (FATF) 1991 den beri üyesidir ve yayınlanan 40 tavsiye kararına uyumlu düzenlemeleri Kasım 1996 da gerçekleştirmiştir. Kara para kazanıldıktan sonra aklanma sürecinde takip 2 yöntemle yapılmaktadır. ABD ve Avustralya gibi ülkeler “**devamlı bilgi verme**” sistemini tercih etmektedirler. Böyle bir yöntemin etkin çalışabilmesi için çok iyi bir veri tabanı sistemi ve veri depolaması tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Türkiye’ nin de kullandığı diğer yöntemde ise “**şüpheli işlem**” bildirimleri söz konusu olmaktadır. Kaynağı şüpheli olduğu düşünülen her türlü fon hareketi, bankalar ve özel finans kuruluşları başta olmak üzere spor kulüpleri, noterler, Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye Jokey Kulübü gibi mevzuatta tanımlanmış 23 kurum tarafından Mali Suçları Araştırma Kurulu’na (MASAK) bildirmek zorundadır. Mevcut uygulamada gelen bildirimler devletin 6 farklı denetim birimi tarafından incelenmektedir. Kara paranın aklanması ile etkin mücadele için; denetim birimleri arasında eşgüdümün sağlanması, merkezi veri tabanı ve yönetim enformasyon sisteminin işlerlik kazanması, uluslar arası kurumlarla işbirliğine girilmesi ve MASAK’ın denetim ve yönetim birimlerinin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca kalıcı başarı için toplumun bilinçlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.³⁸

Kara para aklama suçundan müsadere ve geçici tedbirlere de değinmekte fayda bulunmaktadır. Kara paranın varlığının yetkili organlarca öğrenilebilmesi riski üzerine ellerinde bulunduranların bu parayı elden çıkartma ve başka alanlara kaydırma riski çok yüksektir. Kara paranın bu niteliğinden dolayı, 4208 sayılı kanunda “tedbir” müessesesi getirilmiştir. Buna göre kara paranın aklanmasına yönelik ciddi emarelerin varlığı halinde hak ve alacakların dondurulması, tasarruf yetkisinin kaldırılması, nakit, kıymetli evrak, mal ve diğer değerlerin zaptı ve diğer tedbirlerin alınması yoluna gidilmektedir. Buna ilişkin karar ise hazırlık soruşturması sırasında sulh ceza hâkimi, yargılama sırasında ilgili mahkeme tarafından verilmektedir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet Savcıları da hak ve alacakların dondurulmasına karar verebilmektedirler. Müsadere, değere dayalı bir müsadere dir. Mal ve değerlerin ele geçirilememesi halinde bunlara tekabül eden mal varlığı müsadere edilebilecektir. Amaç hem suçun tekerrür etmesini önlemek hem de suçluyu suçtan elde ettiği gelirden mahrum bırakarak suçun cazibesini azaltmaktır.³⁹

Suçun konusunu oluşturan eşyaya el koymak veya onu müsadere etmek ile bu suç veya suçlardan elde edilen geliri vergilendirmek farklı şeylerdir. Ceza hukuku ve muhakemesi açısından şüpheli veya mahkûm durumundaki kişilerin bu faaliyetlerde ne zamandan beri bulunduğu bakılmalı ve kanıtlanabildiği müddetçe ve zamanaşımı elverdiğince geriye gidilerek gelir üzerinden alınan vergiler açısından cezalı vergi tarhiyatı yapılmalıdır. Mevzuatımızda zanlı sanık yâda mahkûm olanın ayrıca vergi mükellefi sıfatını kazanmasını engelleyici hiçbir hukuk kuralı bulunmamaktadır.⁴⁰

³⁸ Ercan,2006:9-10

³⁹ DPT,2001,s,68

⁴⁰ Gülsen GÜNEŞ ”Kara paranın Gelir Yaklaşımıyla Vergilendirilmesi” Yaklaşım, Sayı:143, Kasım 2004,s,48

VUK'nun 9. Maddesinin ikinci fıkrası 'vergiyi doğuran olayın kanunlarla yasak edilmiş bulunması mükellefiyeti ve vergi sorumluluğunu kaldırmaz.' Hükümünü ihtiva etmektedir. Bu hüküm kapsamında, vergiyi doğuran olay gözden geçirilerek kara para kapsamındaki kazançların, denetim ve tarhiyatının gözden kaçırılmaması gereklidir. İdarenin basında geniş ölçüde yer alan adli mercilere intikal eden ve içinden para fışkıran adli dosyalara vakıf olması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için VUK'un devamlı bilgi verme başlığını taşıyan 149. Maddesinde, savcılıklar ve mahkemeler tarafından vergi dairesine bu yolla sürekli bilgi vermesi yolunda hüküm eklenebilir.⁴¹

Temmuz 1998 de 4369 sayılı kanun ile gerçekleştirilen vergi kanunlarında yapılan köklü düzenlemeler içerisinde en önemlilerinden birisi de GVK'da yapılan gelirin yeniden tanımlanmasıdır. Bu tanımla gelir vergisi kaynak teorisinden safi artış teorisine doğru bir geçiş yapmıştır. GVK'nun yeniden düzenlenen 1. Maddesinde gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettikleri gelirlerin gelir vergisine tabi olduğu belirtildikten sonra gelir; tasarruf ve harcamalara kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iradın safi tutarı olarak tanımlanmıştır⁴². Gelir Vergisi Kanununun 2. Maddesinde gelirin 7. Unsuru gelirin tanımına paralel olarak " kaynağı ne olursa olsun diğer her türlü kazanç ve iratlar " olarak değiştirilmiştir. 4369 sayılı kanun öncesinde, vergiye tabi olması gerektiği halde, beyan dışı bırakılan kazanç ve iratların vergiye tabi olmadığı ileri sürülerek VUK'nun 30/7 maddeye göre yapılacak tarhiyatlardan kaçabilmekteydiler.4369 sayılı kanun sonucunda örneğin kumar kazançları vergi kanunlarında herhangi bir maddeyle düzenlenmediği halde u kanundaki gelirin tanımı gereği vergilendirme kapsamına alınmıştı.

Ancak kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik 4369 sayılı kanunla getirilen düzenlemelerin bir yıl sonra geri çekilmesi, vergilendirmede kesinlik ilkesine tamamen zıt bir durum arz etmektedir. İstikrarlı uzun dönemli politikalar uygulamak gerekirken günlük ve politik (oy kaybı) kaygılarla

⁴¹ Güneş2004:49

⁴² Yusuf KILDİŞ "Kayıt dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri " Maliye Yazıları, Sayı:66, 2000,s,126

değişikliklere gitmek, vatandaşların ve diğer ülkelerin ülkemize olan güvenini sarsacaktır.

1.4.2. Kara Para Aklamanın Aşamaları

Kara paranın aklanma süreci genel olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu üç aşama birbirinden ayrı zamanlarda olabileceği gibi birlikte meydana gelebilir. Çoğu zaman birlikte yani eşzamanlı olmaktadır. Bu üç temel aşamanın seçimi, suç örgütünün ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişmektedir.

1.4.2.1. Yerleştirme Aşaması

Bu aşamaya plasman aşaması da denilmektedir. Kara para aklanması işleminin en zor bölümünü oluşturan bu aşamadan, uyuşturucu kaçakçılığı ya da diğer suç eylemlerinde elde edilen nakit paraların finans sistemi içine sokulması söz konusudur. Yani yasa dışı yollardan elde edilen büyük miktarda nakit, fiziksel olarak mali sisteme girmektedir. Ancak düşük bir ihtimal olmakla birlikte, kaynağındaki suç nedeniyle gelir nakit halinde değilse, bu aşamaya gerek yoktur. Bazı kara para aklama yöntemlerinde, yerleştirme aşamasını gerektirmemektedir. Bu aşamada suçlunun amacı, suçtan elde ettiği kazancı nakit formundan kurtarmaktır. Kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülkelerde, bu aşama daha kolaydır ve bu gibi ülkeler kara para aklayıcılarının gözdesidir.⁴³ Bu aşama aklayıcılar için çok zor, yetkililer içinse en kolay aşamadır.

⁴³ Mavral,2003:59

1.4.2.2. Ayırıştırma Aşaması

Yasa dışı yollardan elde edilen gelirler, gerçek kaynağının gizlenmesi amacıyla parçalara bölünerek ve komplike(karmaşık) finansal işlemler kullanılarak, suç sayılan işlemlerden ayrılmaktadır. Böylece aklayıcı, yapılan karışık işlemlerle gelirin elde edildiği kaynaktan, fiziksel ve nedensel olarak uzaklaştırılmakta, iz sürmesi imkânsız olmasa bile oldukça zor hale getirmeyi amaçlamaktadır. Yerleştirme aşamasında, nakit gelirin biçimi değiştiğinden fonlar birçok şekle sokulmuştur. Bu aşamanın ne kadar süreceği ilk aşamanın başarısına bağlıdır. Ayırma tekniği sayesinde, yüzlerce hesap üzerine bölünen paralar, birçok alt hesaplara inebilmekte dolayısıyla bu karmaşık hesapları takip etmek nerdeyse imkânsız hale gelmekte, suç örgütleri, küreselleşmeyle birlikte gelen özgürlükle, kullanabilecekleri belirli bankalar üzerinden, yüzlerce hesaba böldükleri paraları yeniden bir araya getirebilmektedir.

1.4.2.3. Bütünleştirme Aşaması

Bu aşama yasa dışı fonların ekonomiye tamamen katıldığı aşamadır. Yani bu aşamada kara para, ülke ekonomisine ve finansal sisteme yasal yoldan elde edilmiş kazançtan farklı görünmeden katıldığı bir aşamadır. Daha önceki iki aşama geçirildiği için kara parayla ilgili sorulacak sorulara yasal açıklamalar getirilebilecektir.

1.4.3. Kara Para Aklama Yöntemleri

Aklama yöntemleri hakkında belli bir sayı vermek mümkün değildir. Bu yöntemler ülkeden ülkeye, finansal sistemlerde kullanılan araçların çeşitliliğine bağlı olarak değişir. Bu işte profesyonelleşen aklayıcılar, yasa dışı gelir elde edenler tarafından kullanılmakta, bu profesyonel aklayıcılar; işlerini

çok iyi bilen muhasebeciler, bankerler, hukukçular, mali danışmanlar vs. olabilir. Üstelik bunlar sağlam mesleki geçmişe sahip, toplumda itimat edilen kişilerden olabilmektedir. En fazla kullanılan yöntemlerse aşağıda sıralanmıştır.

- 1- Fonların fiziken ülke dışına kaçırılması
- 2- Parçalama yöntemi
- 3- Vergi cennetleri
- 4- Paravan ya da hayali şirketler
- 5- Nakit para kullanılan işyerlerinin işletilmesi
- 6- Döviz büroları
- 7- Kumarhane ve gazinolar
- 8- Sahte fatura (hayali ihracat)
- 9- İnternet bankacılığı
- 10-....

Suç ekonomisinin önlenmesinde, bu ekonominin kamu idaresi ile olası bağıını teşkil edebilecek yolsuzluk ve rüşvetle mücadele özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, kara para ile mücadele açısından çok önemlidir.

Aklama işleminin başarılı olması, suçluların ekonomik bakımdan güçlenmelerine ve bir sonraki dönemde bu gücü kullanarak bürokraside önemli görevler üstlenmiş kişileri de kendi taraflarına çekerek yasa dışı faaliyetleri için daha uygun bir ortam yaratmalarına olanak sağlamaktadır.⁴⁴

1.5. TÜRKİYE'DE KARAPARA İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türkiye'de kara parayla ilgili Mali Suçları Araştırma Kurulu 2009 yılı faaliyet raporunda; aracı kurum, bankalar , finansman , Faktoring, Finansal kiralama ve Yatırım Şirketleri,Sigorta , Emeklilik Şirketleri, Noterler, PTT

⁴⁴ Kıldış 2000:20

Genel Müdürlüğü, Döviz Büroları tarafından toplam 9823 şüpheli işlem bildirimi yapıldığı belirtilmiştir.

Savcılıklar tarafından yapılan inceleme talepleri 2009 yılında 69 olarak gerçekleşmiştir. MASAK tarafından açılan dosya sayısı 135, tamamlanan dosya sayısı 152'dir. Bu 152 dosyanın 88'inin kapsam dışı olduğu tespit edilirken 64'ü incelemeye sevk edilmiştir.2009 yılında 76 dosya tamamlanmış 23 suç duyurusunda bulunulmuştur.

01.01.2005 ile 31.12.2009 tarihleri arasında aklama suçu işlendiği gerekçesi ile suç duyurusunda bulunulan 193 dosyanın %47.67'sinin uyuşturucu madde ticareti;%19.68'nin gümrük kaçakçılığı;%12.95'inin nitelikli dolandırıcılık ve hileli iflas; %8.81'inin evrakta ve meşruiyet belgelerinde sahtecilik suçundan kaynaklandığı raporda belirtilmiştir.

Aklama ve terörün finansmanı ile mücadelede yükümlülerin bilinçlendirilmesi için farklı illerde banka, aracı kurum, sigorta şirketleri, ve PTT çalışanlarına yönelik MASAK tarafından yoğun eğitim programları uygulanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ

1.1. ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Resmi istatistiklere göre ekonomik kararlar alınarak uygulamaya konulmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı ekonomiden ayırmak ve aralarında ilişki olmadığını düşünmek mümkün değildir. Kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomiyle iç içedir. Gizli ekonominin yüksek olduğu ülkelerde, ekonomik değerlendirmeler yanlış yapılacağından resmi istatistiklere göre alınan kararlar da yanlış olacaktır. Yapılan araştırmalara göre 1977 de Federal Almanya'da 1 milyon olarak belirtilen resmi işsizlerden 700 000 işsiz, gizli faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çarpıcı örnek resmi rakamların ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Gizli ekonomi vergilendirilemediği için devlet ciddi vergi kayıplarına uğrayacak, faaliyette bulunanlar haksız kazanç elde edeceklerdir. Bu nedenle gizli ekonominin boyutlarının tespit edilerek doğru kararlar alınması ve uygulanması gerekmektedir. Kesin olarak bilinen ancak sürekli gizlenen bu ekonomi, çeşitli izlerden takip edilerek ölçülmeye çalışılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin boyutlarını kesin olarak ölçmek mümkün olsaydı o zaman kayıt dışı ekonomi olmazdı.⁴⁵

Kayıt dışı ekonominin tahminine ilişkin olarak pek çok yöntem mevcuttur. Bu yöntemler genel olarak doğrudan, dolaylı ve karma yöntemler olarak adlandırılmaktadır. Doğrudan ölçme yöntemlerinin temelini anket uygulamalarının kullanılması oluşturmaktadır. Dolaylı yöntemler ise çeşitlidir. GSMH büyüklüklerinin karşılaştırılması, istihdam yaklaşımı, vergi incelemesi yoluyla kayıt dışı ekonominin tespiti, parasalcı yaklaşım gibi yöntemlerinin kullanılmasının yanı sıra elektrik üretimi, inşaat sektöründeki gelişmeler,

⁴⁵ Osman ALTUĞ "Ekonominin Yarısı Yeraltında "Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994,s,12

çimento üretimi, vb. verilerle kayıt dışı ekonomi ölçmeye yönelik karma yöntemlerde söz konusudur.

1.1.1. Doğrudan Ölçme Metotları

Anket Doğrudan ölçme yöntemleri, anket çalışmasıyla kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesidir. Bu yaklaşımla kayıt dışı ekonomi hakkında ayrıntılı bilgi alınabilmektedir. Fakat bu faaliyetlerin önemli bir kısmının yasal olmaması vergiden kaçınma ve sosyal güvenlik yükümlülüğü kapsamına girme endişesi gibi nedenlerle kişilerin bilgi saklama eğilimi göstermeleri, bu yöntemin güvenilirliğini azaltmaktadır. Hane halkı anketleri, vergi uyum çalışmaları, vergi denetim çalışmaları, vergi inceleme sonuçlarına göre vergi kaçağının boyutları tahmin edilir. Bu yöntemin bir başka dezavantajı tahminlerin ancak belli bir zaman kesiti için geçerli olabileceğidir. Ayrıca tahminler gizli ekonominin ancak en alt sınırını verebilir.

Kayıt dışı ekonomide aktif olan bireylerin sorulara yanıt vermeyecekleri ve yanıt verseler bile yanıtlarının gerçeği tam yansıtmayacağı eklenirse, bu yöntemin kayıt dışı ekonomiyi tahminde başarılı sonuçlar vermeyeceği düşünülebilir. Bunun yanında, yöntemin kayıt dışı ekonomi ile ilgili detaylı sonuçlar sağlama potansiyelinin varlığına da dikkat çekmek gerekmektedir.⁴⁶

Anket sonuçları sadece anket yapılan yıla ilişkin sonuçlar verdiğinden ve yöntemin zorluğu ve maliyetinin yüksek oluşu nedeniyle ve Kayıt Dışı Ekonomi'yi gerçek durumdan daha düşük gösterdiği kabul edildiğinden çok tercih edilmemektedir.

⁴⁶ Fatih SAVAŞAN “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”19.Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004, s,55

1.1.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomide bıraktığı düşünölen izlerden hareketle kayıt dışılığın boyutunu tahmin etmeye yönelik olarak yapılan çalışmalardır. Bu yöntemlere dolaylı denmesinin sebebi, başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları, parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri gibi verilerin ve bu verilerdeki gelişmelerin analiz edilmesi esasına dayalı olmalarındandır.

Makro yaklaşım yâda gösterge yaklaşımı olarak nitelendirilebilecek olan dolaylı ölçme yöntemlerinde, kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermesi muhtemel makro ekonomik gösterge değerlerinin zaman içerisindeki değişimi değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, GSMH Yaklaşımı, vergi incelemeleri yoluyla ölçme yaklaşımı, istihdam yaklaşımı ve parasalcı yaklaşımdan söz etmek mümkündür.⁴⁷

1.1.2.1. GSMH Yaklaşımı

Dolaylı ölçme yöntemlerinde GSMH'nın hesaplanmasında üretim, gelir, harcama yöntemleri kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin olmayacağı varsayımı altında, bu üç yöntemin ayrı ayrı kullanılması halinde aynı sonuçlara ulaşılması gerekir. Ancak kayıt dışı ekonomi, ulaşılan sonuçların farklılaşmasına yol açmaktadır. 'Gelir' yöntemiyle bulunacak büyüklükle, üretim yaklaşımıyla bulunan değer karşılaştırılabileceği gibi, harcamalar yaklaşımıyla da kayıt dışı ekonomide elde edilen gelirin, harcamaya dönüşmesi aşamasında tespiti mümkündür. Ancak döviz, altın gibi tasarruf araçlarına yatırım eğiliminin yüksek olduğu dönemlerde ve yurt dışına transferin varlığında bu yaklaşımı da sağlıklı bir sonuç vermeyebilir. Buna karşılık kayıt dışı kesimin büyüdüğü, organize olmayan işçi kesiminin göreceli payının arttığı, küçük üreticiliğin yaygın ve kentleşmenin hızlı olduğu

⁴⁷ Vuslat US "Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği" Türkiye Ekonomi Durumu, 2004,s,17

gelişmekte olan ülkelerde, harcamalar yoluyla tespit edilen GSMH diğer yöntemlerle elde edilenlerden nispi olarak daha yüksek bulunmaktadır.⁴⁸

GSMH'nin hesaplanmasında üretim, gelir ve harcama yöntemlerinden birisinden yararlanılabildiği gibi bazı ülkelerde birden fazla yöntem birlikte kullanılabilmektedir. Genel olarak, gelirler yoluyla bulunan rakam en düşük, harcamalar yoluyla bulunan rakam ise en yüksek GSMH değerini verecektir. Bu yöntemle harcamalar yoluyla bulunan GSMH ile gelirler yoluyla bulunan GSMH ile arasındaki farkın kayıt dışı ekonomiyi gösterdiği kabul edilmektedir. Bireylerin gelirlerini tamamen ya da kısmen gizleme eğiliminde olmalarına rağmen harcamalarını gizleyemedikleri varsayılır. Gelir üzerinden hesaplanan milli gelir ile harcama üzerinden hesaplanan milli gelir arasındaki fark kayıt dışı ekonominin yaklaşık bir tahmini olacağı varsayılır. Bu yöntemin en önemli sakıncası GSMH hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsa bulunan rakamların kesin olmaması resmi istatistiklerdeki hesaplanan GSMH rakamlarının her zaman birbirine eşit olması rakamlarla oynandığı düşüncesi yaratmaktadır.

1.1.2.2. Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı

Vergi denetim ve inceleme metodu ise, vergi otoritelerinin, vergi denetim ve inceleme sonuçları ile kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmeye çalışmaları için başvurulan bir yöntemdir. Vergi incelemeleri sırasında mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin tespit edilmesi ile ortaya çıkan matrah farklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımından yola çıkılarak oluşturulmuş bir yaklaşımdır. Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde, incelemelerde ortaya çıkan matrah farklarının istatistiksel yöntemlerle ekonominin geneline uygulanması ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespiti söz konusudur. Detaylı bilgi sağlama potansiyeline sahiptir ancak sadece vergi kaydı olanlar üzerinde denetim ve

⁴⁸ Adil-ŞİMŞEK „Ayşegül TEMEL - Kuddusi YAZICI ”Kayıt dışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü ”DPT-1994 s,3

inceleme imkânı olması tamamen kayıt dışı olan ekonomik faaliyetlerin ve bireylerin araştırma dışında kalması sonucunu doğuracağından kayıt dışını düşük göstereceği anlaşılmaktadır. Bu yöntemin sakıncası, vergilendirilmeyen ekonomiyle kayıt dışı ekonomi birbirinden farklı kavramlardır. Bazı faaliyetler vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alabilir. Örneğin bir mal veya hizmetin satışı vergilendirilmediği halde üretimi milli gelir hesabında dikkate alınıyor olabilir. Vergi kayıp ve kaçığına sebep olan kayıt dışılık iki türlü olabilir. Birincisi, yasalarla kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetler, ikincisi, iradi olarak vergi vermemek veya daha az vergi vermek için yaratılan kayıt dışılık olabilir. Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde GSMH hesaplamalarında yer alan tüm faaliyetlerin vergilendirildiği varsayımı vardır.⁴⁹

1.1.2.3. İstihdam Yaklaşımı

Kayıt dışı kalmış ve ikinci iş edinmelerin miktarı konusunda yani istihdam konusunda yapılan araştırmalardır. Nüfusun, sivil iş gücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimine bakılarak kayıt dışı ekonomi büyüklüğü tahmin edilmektedir. Ekonomide kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin olmadığı varsayımı ile sivil iş gücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa olan oranının zaman içinde benzer gelişimlerinin olması beklenmektedir. İstihdamda kayıt dışılığın olduğu durumlarda, sivil iş gücünün toplam nüfusa oranı belirli bir düzeyde kalırken istihdamın toplam nüfusa oranı gerilemektedir.

Bu yöntem gizlenen sermayeden elde edilen kayıt dışı ekonomi tahmininde bulunamamaktadır. Ayrıca kaç kişinin ne kadar süre çalıştığı ile verimliliklerinin ne olduğu ve parasal değere dönüştürülmesi konusunda bu yöntem pek başarılı sayılamamaktadır.

⁴⁹ US, 2004:18

Belirli bir yılın baz alınarak karşılaştırmanın buna göre yapıldığı bu yöntemin basitliğine karşılık çok önemli iki dezavantajı vardır: genellikle karşılaştırmaların yapıldığı son 30 yılda bazı sosyal gelişmeler olmuştur. Özellikle bayanların toplam istihdam rakamlarına daha yoğun katılması yıllar itibariyle bu oranları yükseltici özellik gösterebilir.

Diğer bir dezavantajı ise istihdam ediliyor görülenlerin ikinci bir işte çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır. İstihdam yaklaşımında ikinci işte çalışanlar hesaplanmaz sonuç olarak bu yöntemle yapılan hesaplamalarda gizli sektör için ancak alt sınıf oranları tespit edilebilir.⁵⁰

1.1.2.4. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşımda, kayıt dışı ekonomide ödemelerin büyük çoğunluğunun denetimlere imkân vermemek için nakit para ile yapıldığı varsayımını kabul etmektedir. Bilinmeyen ekonominin boyutlarını değişik ülkede pek çok araştırmacı ve ekonomist tahmin etmeye çalışmış, yapılan çalışmaların büyük bölümünde parasalcı yaklaşım kullanılmıştır. Bu yöntemle yapılan çalışmaların başarı oranı, üzerinde çalışma yapılan ülkenin para ekonomisinin gelişmişlik oranı ile doğru orantılıdır.

1.1.2.4.1. Sabit Oran Tekniği Yaklaşımı

Emisyon yaklaşımı da denilmektedir. İlk kez 1958 yılında Cagan tarafından kullanılan bu yöntem 1977 yılında Gutmann tarafından geliştirilmiştir. Nakit para oranı ya da sabit oran tekniği yaygın olarak kullanılmaktadır ve Gutmann (1977) tarafından ABD için ilk uygulamasından sonra hemen her ekonomi için kayıt dışı ekonomiyi tahmin için kullanılmıştır. Sabit oran yönteminde, kayıt dışı ekonominin olmadığı ya da sifıra yakın

⁵⁰ Ahmet Fazıl ÖZSOYLU, "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi" Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.29

olduğu bir dönemdeki nakit/ vadesiz mevduat oranı diğer yıllardaki oranla kıyaslanmakta, orandaki değişme, kayıt dışı ekonomideki artış ya da azalışla açıklanmaktadır. Baz yılı seçimindeki keyfilik ve bu yılda kayıt dışı ekonominin sıfır ya da sıfıra yakın olduğu varsayımı dışında, kayıt dışı sektör de ve kayıtlı sektörde paranın dolaşım hızının aynı olduğu varsayımı da eleştiri konusu yapılan noktalardır. Ayrıca, dolaşımdaki nakit para –vadesiz mevduat oranındaki artışın kaynağı nakit para miktarındaki artış olabileceği gibi vadesiz mevduattaki bir azalışta olabilir.⁵¹

1.1.2.4.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Feige(1979), Gutmann'ı sadece nakit paranın tek değişim varsayımını reddederek vadesiz mevduatında kullanımına izin vererek 'işlem Hacmi' metodunu geliştirmiştir. Bu metotda da eşit dolaşım hızı varsayılmakta ancak, baz yılı seçimindeki keyfilik ve dolaşımdaki banknotların ömrü gibi hususlar eleştirilmektedir. Bu metodun temelinde Fisher Denklemi ($MV=PT$; M =para arzı, V =paranın dolaşım hızı, P =fiyatlar genel seviyesi ve T =işlem hacmi) bulunmakta, bir baz yıldaki parasal işlemlerin milli gelire oranının diğer yıllardaki oranına kıyaslanması esasına dayanmaktadır.

Bu yaklaşımın emisyon hacmi yaklaşımına göre üstünlüğü Feige'nin analize peşin paraya ek olarak çek, senet v.b. ödeme araçlarının da dahil etmiş olmasıdır. Emisyon hacmi yaklaşımında olduğu gibi bu yaklaşımda da paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı sektörde aynı olduğunun kabul edilmesi ve dolaşımdaki paranın mevduata oranının sabitliğinin teorik bir temele dayanmaması eleştirilmektedir. Bir diğer dezavantaj ise işlem hacmi miktarının hesaplanmasındaki güçlüklerdir.⁵²

⁵¹ Savaşan,2004:57

⁵² Mavral,2003:15

1.1.2.4.3. Ekonometrik Yaklaşım

Ekonometrik metodu en çok Tanzi , (1980–1982–1983), Klovland(1980–1984) ve Bhattacharyya (1988–1990) kullanmıştır. Ekonomik metoda göre, nakit paranın(C) veya nakit paranın geniş anlamdaki paraya(M2) olan oranının, bir takım faktörler tarafından belirlenmekte olduğu varsayılmakta ve nakit para veya $C/M2/6$ fonksiyonu oluşturulacak bir regresyon analizine tabi tutulmaktadır. Nakit parayı veya nakit paranın geniş anlamdaki paraya olan oranını etkileyen belli faktörler ise şunlardır: Reel Milli gelir, faiz oranları, maaş ve ücretlerin milli gelir içerisindeki payı ve vergi oranıdır.⁵³

Değişimlerde nakit para veya çek kullanımının kayıt dışı ekonomide yaygın olduğu hipotezinden hareketle bilinmeyen ekonominin hudutlarını tahmin edilmeye çalışılır.

Verginin bağımsız değişken olarak yer aldığı ve almadığı iki regresyondan elde edilen para talepleri arasındaki fark, kayıt dışı ekonomi tahmini olarak kullanılmaktadır. Parametrelerin belirlenmesinden sonra ikinci aşamada vergi değişkeni sıfır alınmak suretiyle verginin olmadığı durumda ortaya çıkacak “ikinci nakit para talebi “ tahmin edilmektedir. İki tahmin arasındaki fark kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesini vermektedir. Daha sonra paranın dolaşım hızından yararlanılarak kayıt dışı ekonominin boyutu hesaplanmaktadır. Ancak, bu metotta da baz yılı, sadece nakit para kullanımı ile paranın kayıtlı ve kayıtsız sektörde dolaşım hızının aynı kabul edilmesi eleştiri konusu olmaktadır.

Bu yaklaşımın temel varsayımları; kayıt dışı ekonominin yüksek vergi oranına bağlı olarak ortaya çıkmakta olduğu ve kayıt dışı ekonomilerde, işlemin nakit para aracılığıyla yürütüldüğüdür. Ayrıca paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Bu yaklaşımın

⁵³Türkmen DERDİYOK ”Türkiye’nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini” Türkiye İktisat Dergisi, Sayı:14, 1993, s.55

üstünlüğü, herhangi bir yılda kayıt dışı ekonominin olmadığı varsayımına gerek duyulmamasıdır.⁵⁴

1.1.2.5. Karma Yaklaşım

Karma yöntemlerde elektrik üretimi ve kullanımı, inşaat gelişimi ve çimento üretimi, ihracat ve üretim bağlantısı gibi faktörler hesaba katılarak kayıt dışı ekonomi hesaplanmaktadır. Örneğin elektrik kullanımındaki artışın istatistikî olarak milli gelirdeki artışla açıklanamaması, kayıt dışının mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Ancak tüm kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinde elektrik kullanılmadığı için bu yöntemle tespit edilen kayıt dışılık tam olarak gerçeği yansıtmayacaktır. Bu metodun dezavantajları bulunmaktadır. Ana prensip olarak çalışmanın yapıldığı ekonominin yapısına uygun olabilecek ölçüm metodu seçilmelidir. Parasal yöntemler ile nispeten daha istikrarlı bilgilerin elde edildiği gözlemlenmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutlarını tam olarak ortaya çıkarmak ölçüm zorlukları nedeniyle zordur.

Üretim ile güç kaynakları (elektrik, doğalgaz vs.) talebi arasında yüksek bir ilinti olduğu varsayımından hareket eden bu metot GSMH nin güç tüketimi esnekliğinin bire çok yakın olduğunu gösteren sonuçlara dayanmaktadır. Ancak verimliliğin artmasında teknolojik gelişmeler ve üretimin özellikle kayıt dışı ekonomi de emek-yoğun teknoloji kullanılması nedeniyle güç tüketiminin kayıt dışı ekonominin tespitinde bu yöntem pek sağlıklı gözükmemektedir.

Bu yaklaşım bütün ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimi gibi aşırı derecede ilişkili olduğunu dayanak noktası olarak kullanıp resmi ulusal geliri üretmek için kullanılması gerekli elektrik hesaplanır ve aşırı elektrik kullanımı kayıt dışı ekonomiye mal edilir. Yaklaşımın en büyük avantajı – ki bu gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde belirgin bir avantajdır- güvenilir veri elde etme kolaylığıdır. Bununla birlikte hiçbir kayıt dışı faaliyet çok fazla, en

⁵⁴ Temel -Şimşek-Yazıcı,2002:7

azından o kadar çok elektrik kullanmaz ve üretim ve kullanılan elektrik arasındaki ilişki ikame ve teknik ilerlemeden dolayı zamanla değişebilir ve ülkeler arasında farklılıklar gösterebilir. Bu yaklaşım özellikle büyük yapısal değişimler gösteren ekonomiler için hiç uygun değildir.⁵⁵

Ölçüm yöntemlerinden çıkan genel sonuç; dünyanın pek çok ülkesinde değişen oranlarda kayıt dışılığın var olduğudur. Yapılan çalışmalarda kullanılan veri, seçilen yöntem ve varsayımlara bağlı olarak kayıt dışı ekonomi farklı büyüklüklerde tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ortalama kayıt dışılık oranı %15, gelişmekte olan Uzakdoğu Asya ülkelerinde %38-%50, doğu bloğu ülkelerinde %28-%43 arasında değişmekte, gelişmekte olan ülkelerde ortalama %30 civarındadır. Türkiye'nin dâhil edildiği Asya grubu %26 Türkiye'nin ise %32,1 dir.⁵⁶

⁵⁵ Hakan ÇETİNTAŞ - Hasan VERGİL "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini" Doğuş Ü. Dergisi, 4(1)2003,s,23

⁵⁶ Ercan,2006:13-14-15

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI VE SONUÇLARI

1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Bir ekonomide ulaşılmaya çalışılan temel amaçlar; kaynak dağılımında etkinlik ve kaynakların verimli kullanılması, yeterli ve sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet, dış dengenin sağlanması olarak özetlenebilir. Ülkenin refah düzeyi, istihdam ve fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı konularındaki iktisadi gerçeklerin doğru saptanamaması şeklinde ortaya çıkan istatistikî kayıt dışılığın, bu sayılan amaçlara ulaşma konusunda etkisi bulunmaktadır.⁵⁷

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni 1980 sonrasında kayıt dışı ekonomiye dayalı bir büyüme tercihinin yapılmış olmasıdır. Kalkınma ve büyümenin ön koşulunun yeterli sermaye birikiminin sağlanması gerçeğinden hareketle oluşturulan, 1980 sonrası ekonomi politikalarında, sermaye birikimini sağlamak üzere vergi yükü kaydırmalarına başvurulurken, aynı zamanda kayıt dışı ekonomide oluşan fonlarında kullanılmasını hedefleyen düzenlemelere gidilmiş ve bu fonların kayıtlı ekonomiye girişi kolaylaştırılmıştır. Ancak sermaye birikimini sağlamak üzere üst gelir gruplarının vergi yükünü azaltıp alt gruplarinkini artıran düzenlemeler, vergi adaletini zedelediği gibi üretimden kopuk bir rant ekonomisinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.⁵⁸

Türkiye'nin uzun yıllardan beri yaşadığı ve kronikleşen bütçe açıkları ve bu açıkların finansmanı büyük sorun olmuştur. Bütçe açıklarının söz konusu olduğu dönemlerde hep kayıt dışı ekonomi var olmuş, bu nedenle de

⁵⁷ DPT,2001,s,7

⁵⁸ Toptaş, 1998:1

kayıt dışı ekonominin doğurduğu vergi kaybı ve boyutları tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme ihtiyacının başlıca üç sebebi vardır. Ekonomik realiteye yaklaşma, sosyal yapı ve mekanizmaları iyileştirme ile vergilendirme ve haksız rekabeti önleme şeklinde düşünebiliriz.

Türkiye'nin ekonomisinde, kayıt dışı ekonomi neredeyse yapısal sorun halini almış, süre gelen makro ekonomik istikrarsızlık, enflasyon, yüksek vergi, prim oranları ve denetim yetersizlikleri etkili olmuştur. Nüfus artışına paralel bir istihdam politikası oluşturulamamış, genç nüfus çalışma hayatına kazandırılmamıştır. Vergi ve sosyal güvenlik prim yükleri, kayıt dışı istihdamın temel sebepleri arasında olmakla beraber, toplumsal bilinç, sendikalaşma ve asgari ücret düzeyi gibi diğer etkenlerde kayıt dışı istihdama sebep olan unsurlardandır.

Çeşitli ülkeler için farklı yaklaşımlarla yapılan gizli ekonomi tahminleri ile Türkiye için yapılan tahmin sonuçlarının çok farklılık gösterdiği görülmektedir. Tahmin sonuçlarının bu kadar farklılık göstermesi, gizli ekonominin genel kabul görmüş bir teorisinin olmaması ve tahmin yöntemlerinin hepsinde, izler takip edilerek bir sonuç çıkarılmaya çalışılmış olmasıdır. Ayrıca kullanılan farklı metotlar yardımıyla tespit edilen gizli ekonomik faaliyetler farklı içerik ve varsayımları kapsamaktadır. Birçok varsayıma dayalı olarak yapılan bu çalışmaların, bir ölçümden ziyade "tahmin çalışması" olduğunu, farklı yöntemlerle hatta aynı yöntemle yapılırsa bile farklı varsayımlarla, çok farklı sonuçlara ulaşılabilceğini belirtmek gerekir. Her yöntem, kayıt dışılığı farklı bir açıdan yaklaşımakta ve kapsama alanları farklı olabilmektedir. Bu açıdan tahmin çalışmaları yapılırken kapsamın iyi belirtilmesi, varsayımların mümkün olduğunca gerçekçi yapılması, ulaşılan sonuçların diğer bulgularla tutarlılığının sınanması ve muhtemel hataların belirtilmesi gerekmektedir.⁵⁹

Kayıt dışı ekonominin tahmini için yapılan çalışmalarda bazen verilerdeki yetersizlik, bazen kullanılan yöntemin yapısındaki sorunlardan

⁵⁹ Ilgın,2002:146

dolayı çok sağlıklı sonuçlar ortaya çıkmamıştır. Ekonomideki izlerden hareketle ölçme yöntemlerine göre tahminler yapılmış, ancak temel alınan yılın farklı olması vb. sebeplerle bazen anlamsız, bazen yeterince açıklayıcı olmayan birbirinden çok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi kayıt altına alınamayan kayıt dışı ekonomik faaliyetler, ekonomik, sosyolojik, politik, kültürel ve diğer faktörlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin saptanması aşamasında her ülkenin kendi özelliklerinin göz önüne alınması ve bu çerçevede bir yöntem belirlenmesi gerekmektedir.

Ekonomik yapıları oturmuş, kurumları yerleşmiş, enflasyon problemi yaşamayan ülkelerde, kayıt dışı ekonominin boyutunun çok daha düşük olduğu görülmektedir.

Kayıt dışı ekonominin genel kabul görmüş bir teorisinin olmaması, tahmin yöntemlerinin hepsinde kayıtlı ekonomideki izlerin takip edilerek sonuç çıkarılmaya çalışılması, yapılan tahmin çalışmalarında çok çeşitli ve farklı sonuçlar alınmasına sebep olmaktadır. Türkiye’de ekonominin istikrarsızlığı, istatistikî veri toplama ve değerlendirmelerdeki yetersizlikler, araştırma için yeterli mali kaynak ve yaptırım gücü eksikliği (özellikle doğrudan ölçüm yöntemleri için) özel koşullara verilebilecek birkaç örnektir. Ayrıca farklı araştırmacılar tarafından yapılan hesaplamalarda kullanılan yöntem, aynı olmasına rağmen farklı sonuçlara ulaşılabilir. Bunun nedeni ise baz alınan yılın farklılığı veya farklı kabullerdir.⁶⁰

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün doğru olarak tahmini, makro ekonomik değişkenlerin doğru olarak belirlenmesini sağlayabilecek, böylece bu büyüklükler esas alınarak oluşturulacak ekonomik ve sosyal politikaların, güvenilirlik ve doğrulukları artabilecek ve uygulamaların daha başarılı olma ihtimali yükselecektir.

Türkiye’ de istatistikî veri toplama ve veri değerlendirilmesi uluslar arası düzeyde değildir. Gerekli birçok istatistik – maalesef – bulunamamakta, bulunan istatistikler ise yetersiz kalabilmektedir. Ayrıca birçok istatistikî

⁶⁰ Toptaş,1998:17

rakamlar zaman içerisinde yeni tanımlamalar veya alınan değişik baz yıllar gibi nedenlerden dolayı süreklilik göstermemektedir. Bu konuda özellikle 1985 sonrası bir iyileşme gözlenmekte ise de 1970 li ya da daha önceki yıllar için istatistikî güçlükler vardır. Ayrıca, konuyla ilgili yapılacak çalışmalar önemli mali kaynak ve yaptırım gücünü gerektirebilmektedir. Özellikle doğrudan ölçüm metotlarında yapılacak anket çalışmaları gerek mali gerekse yaptırım gücü nedenleri ile ancak resmi kurumlarca araştırılabilir.⁶¹

Kayıt dışı ekonominin istatistiki olarak hesaplara dahil edilmesinde; vergi daireleri, sosyal güvenlik kuruluşları, ticaret odaları, sanayi odaları, esnaf ve sanatkarlar dernek ve konfederasyonları, borsalar, belediyeler, kamu kurum ve kuruluşları gibi çok çeşitli kuruluşlar tarafından derlenen istatistiklerin kullanılması, bu kurum ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması, kuruluşlar tarafından verilerin derlenmesi ve değerlendirilmesinin her aşamasında istatistiki yöntemlerin izlenmesi ve üretilen istatistiki verilerin karşılaştırılabilir olması gerekmektedir. Bu nedenle de ulusal ve uluslar arası alanda genel kabul görmüş tanım ve sınıflamaların kullanıldığı, iyi bir istatistik alt yapısı büyük önem taşımaktadır. Kuruluşların ulusal ve uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek kapsam ve ayrıntıda, gereksinim duyulan verileri derlemesi kayıt dışı ekonominin ölçümünde büyük kolaylık sağlayacaktır. İstatistik bilincinin artmasıyla istatistikî duyarlılık eksikliği sonucu oluşan cevapsızlık sorunu da kısmen çözümlenebilecektir. İstatistikî ve teknik yetersizliklerin aşılmasıyla, doğrudan ölçüm yöntemlerinin kullanılmasını sağlayacak imkânların sağlanmasıyla çeşitli anketler kullanılarak bu büyüklüğün doğru olarak tahmin edilmesi sağlanabilecektir.⁶²

Türkiye’de üretimde kayıt dışılık genelde kaçak olarak faaliyet gösteren işletmeler tarafından değil yasal kaydı ve ruhsatı bulunan yani kayıtlı işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ticari gelirlerini ve çalışan sayılarını fiili durumdan düşük göstermektedirler. Bu bakımdan işletmelerin büyük çoğunluğunun kayıt içinde olması, kayıt dışılıkla mücadele bakımından potansiyel bir kolaylık sağlayabilir.

⁶¹ Özsoylu,1996:33

⁶² DPT,2001,s,30-31

Ülkemizde hemen hemen GSMH'nin yarısını aşmış olan kayıt dışı ekonomi, makro politikalar belirlenirken, ekonomi kurmayları tarafından dikkate alınması gereken çok önemli bir unsurdur. Vergi inceleme sonuçlarından hareketle, kayıt dışı ekonominin tahmini ülkemizdeki veri elde etme güçlüğü dikkate alındığında pek kolay değildir. Ayrıca bu yöntem tamamen kayıt dışı çalışan kesimi göz ardı ettiğinden kayıt dışı ekonomiyi olduğundan küçük tahmin edebilecektir. Parasal yöntemin sonuçları arasında önemli farklılıklar olması bu yöntemde duyulan güveni sarsmaktadır. Çünkü parasal büyüklükler gerçek değerleri yansıtmamaktadır. Ülkemizde parasal ekonomiye tam anlamıyla geçilemediğinden bu yöntemde kayıt dışı ekonomi olduğundan düşük gösterecektir. Kayıt dışı ekonominin ölçümüyle ilgili olarak geliştirilen yöntemler içinde ülkemiz açısından en uygun olanı istihdam yöntemidir. Bu yöntemle donanımlı bir, istatistik kurumunun desteğiyle kayıt dışı ekonominin, sektör bazında ölçümü mümkündür. Ancak hangi yöntemle ölçülürse ölçülsün, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ortaya koymaya çalışan hesaplamaların tamamı, sağlam dayanakları olmayan tahminlerden ibarettir. Aynı ülke, aynı dönem ve aynı yöntemle göre farklı kişilerce yapılan kayıt dışı ekonomi tahminleri arasında önemli farklılıklar olması söz konusu hesaplamalara ihtiyatla bakmamız gerektiğini doğrulayan gerçeklerdir.⁶³

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de muhtelif yıllarda araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemlerle yapılan kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik sonuçlar yer almaktadır. 1980 sonrası ekonomik kriz dönemlerine tekabül eden yıllarda kayıt dışılığın sıçrama yaptığı gözlenmektedir. 1984'de %137,80, 1991'de %40,40, 1992'de %48,80, 1993 'de %56,90, 1998'de %82,50, 2000'de %46,20, 2001'de %65,70, 2002'de %43,51, Hesap Uzmanları Kurulu'nun 2004 yılında yaptığı (input-output yöntemiyle) tahminde %30,7'dir.

⁶³Ufuk BAKKAL”Kayıt dışı Ekonomi”, İstanbul, Derin Yayınları 2007,s,127

Tablo:2 Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ile ilgili Tahminler

Çalışma	Yıl	Kayıt Dışılık (% GSYİH)	Yöntem
Fatih Savaşan	2003	27	Çoklu neden-çoklu gösterge
Çetintaş & Vergil	2003	18 - 30	Ekonometrik yöntem
Yılmaz Ilgın	2002	45	Basit parasal oran
Aktürk vd.	2002	16,20	Ekonometrik yöntem
Ayşegül Şimşek Tandırcıoğlu	2002	43,51	Sabit oran yaklaşımı
Yılmaz Ilgın	2001	65,70	Vergi matrah farkı oranı
Öğünç & Yılmaz	2000	0 - 23,5	Sabit oran yaklaşımı
Öğünç & Yılmaz	2000	0 - 46,2	Sabit oran yaklaşımı
Öğünç & Yılmaz	2000	10,6 - 22,1	Para talebi
Yılmaz Ilgın	1999	26,60	Ekonometrik yöntem
Yılmaz Ilgın	1998	82,50	Emisyon hacmi
Öğünç & Yılmaz	1998	2,49	GSMH yaklaşımı
Temel vd.	1994	2,20	GSMH yaklaşımı
Nebiye Yamak	1994	10	Ekonometrik yöntem
Yılmaz Ilgın	1993	56,90	Emisyon hacmi
Osman Altuğ	1992	35	Vergi yaklaşımı
Yılmaz Ilgın	1992	48,80	Ekonometrik yöntem
Temel vd.	1992	1	İşlem hacmi yaklaşımı
Temel vd.	1992	8,10	Para talebi
Türkmen Derdiyok	1991	40,40	Vergi yaklaşımı
Temel vd.	1991	16,40	Vergi yaklaşımı
Temel vd.	1991	7,90	Ekonometrik yöntem
Zehra Kasnakoğlu	1990	7,80	Ekonometrik yöntem
Zehra Kasnakoğlu	1990	9,30	Parasal yaklaşım
Ahmet Özsoylu	1990	7,50	GSMH yaklaşımı
Ahmet Özsoylu	1990	11,50	İşlem hacmi yaklaşımı
Ahmet Özsoylu	1990	12,90	Emisyon hacmi
Koçoğlu	1987	19,6 - 26,5	Duyarlılık analizi
Türkmen Derdiyok	1984	27,30	Ekonometrik yöntem
Temel vd.	1984	23,10	Vergi denetimi
Hakioğlu	1984	137,80	Ekonometrik yöntem
Temel vd.	1981	7,80	Sabit oran yaklaşımı

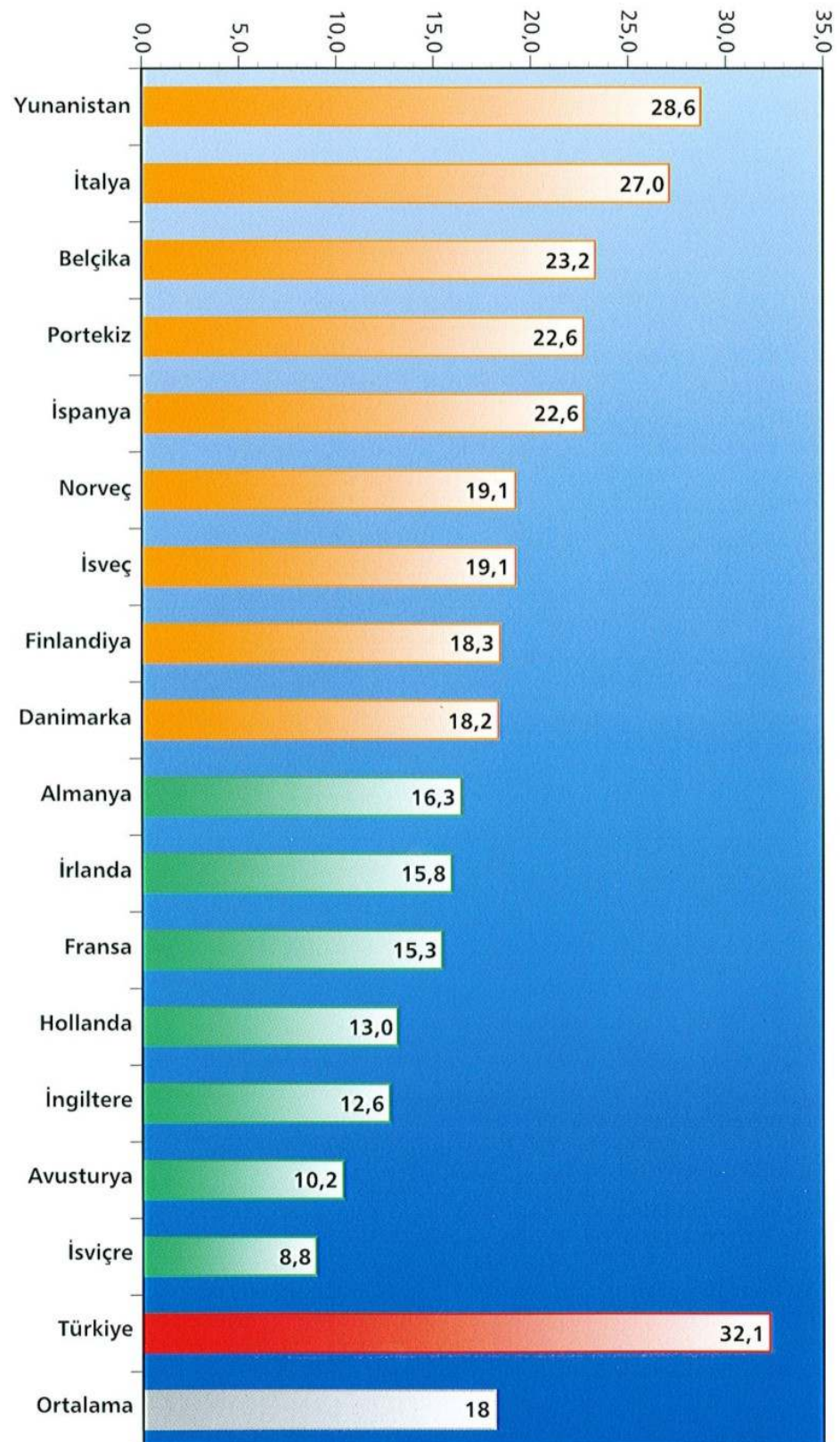
Kaynak: Farklı kaynaklardan derlenmiştir

Frederich Schneider (2002) gelişmekte olan ekonomiler, geçiş ekonomileri ve OECD ülkelerinden oluşan 110 ülkede kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğünü belirlemiştir. 2000 yılındaki kayıtlı ekonominin ortalama büyüklüğünün yüzdesi olarak kayıt dışı ekonominin ortalama büyüklüğü,

gelişmekte olan ülkelerde %41, geçiş ekonomilerinde %38 ve OECD ülkelerinde %18 olarak belirlenmiştir. Türkiye %32,1 ile OECD ortalamasının oldukça üzerindedir.⁶⁴

Türkiye de yapılan kayıt dışı ekonomi ölçümleri bu büyüklüğün hiç de azımsanmayacak boyutlarda olduğunu göstermektedir. Kayıt dışı ekonomi ekonomik ve sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkileri düşünüldüğünde kayıt dışı payın azaltılması gereği ortadadır.

⁶⁴ GİB ” Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı(2008-2010)” Ankara,2009,s.4

Kaynak: Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Around the World, Friedrich Schneider, 2002

Grafik:2 Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğü – Ülkeler Arası Karşılaştırma

1.1.1. Üretim Yönünden Kayıt Dışı Ekonomi

Türkiye’de GSMH tahminleri D.İ.E.’ ce üretim yöntemi esas alınarak gelir ve harcama yöntemine göre de yapılmaktadır. Üretim yöntemine göre yapılan tahminde, D.İ.E.’nin yıllık anket sonuçları ile sayım sonuçları esas alınmakta, ekonomik istatistiklerin tamamı ve sosyal istatistiklerin bir kısmı kullanılmakta, vergi kayıtları kullanılmamaktadır. Bu sebeple Türkiye’de vergi otoritelerine bildirilmeyen gelirlerin bir kısmı GSMH tahminlerinde içerilmiş olabileceği gibi tersi de söz konusu olabilir.⁶⁵

“Mc Kenzie” tarafından Türkiye de 11 sektör üzerinde yapılan çalışmaya göre kayıt içinde çalışan bir şirkette verimlilik, bir ABD şirketine oranla %60–70 seviyesindeyken, kayıt dışında çalışan bir şirkette bu oran ancak %25 seviyesinde kalmaktadır. Dolayısıyla kayıtlı ekonomiye geçişle beraber Türkiye’nin verimlilik ve büyüme rakamlarında ciddi bir sıçrama olacaktır.⁶⁶

Süreklilik arz etmeyen yeterli düzeyde gelir üretemeyen yani kayıt içinde olmanın maliyetini karşılayacak kadar getirisi olmayan küçük ölçekli firmalar genelde kayıt dışı üretim şeklinde faaliyette bulunurlar. Bu firmalar sürekli gelir getirici nitelikte olmadığından, sosyal güvenlik vb. yükümlülükleri yerine getirecek güçte değildirler. Ruhsatsız ve izinsiz olarak çalışan bu tür işletmeler kamu idarelerine kayıtlı olmamakta ve çalışanlarını hiçbir şekilde bildirmemektedirler. Kayıt dışı ekonominin istatistikî yöntemlere bu bölümünü ortaya çıkartmak oldukça zordur.

Hiçbir iş adamı aynı sektörde faaliyet gösteren kayıt dışı istihdamı sebebiyle vergi ve sigorta primi ödemeyen, kayıt dışı satışları sebebiyle KDV, Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi ödemeyen bir rakiple baş etmek imkânını bulamaz. Böyle bir rakiple uğraşmak, kaybedilecek bir savaşa girmektir. Dolayısıyla kayıt dışılığın olduğu bir ekonomiye, yabancı sermaye yaşam

⁶⁵ Yılmaz Akgül,,2004:26

⁶⁶ HUV ”Kayıt dışı Ekonomi ”Panel, Ankara, 2005,s,41

alanı görmediği için gelmemekte, yerli sermaye ise daha uygun yatırım iklimlerine sahip ülkelere gidebilmektedir.⁶⁷

1.1.2. İstihdam Yönünden Kayıt Dışı Ekonomi

Sosyal güvenlik ile ilgili yükümlülüklerin getirdiği yüke gelince, Türkiye’de 2003 yılı itibariyle asgari ücret üzerinden işverenin katlandığı toplam yasal yükümlülüklerin net ücrete oranı %89.06 dır. Bu durumda, toplam maliyetin sadece %10.94’ü işçinin eline geçmektedir. Nitekim 1997 yılında, işgücü maliyetinin net ücrete oranı itibariyle OECD ülkeleri arasında yapılan sıralamada Türkiye %54,5 ile yedinci sırada yer almıştır. Bu oran Belçika (52,8), Fransa (52,4), Avustralya (51,0) İtalya (%498,4) ve Almanya’nın (49,2) üstündedir.⁶⁸

Vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek olması kayıt dışının temel nedenleridir.

⁶⁷ Birol KOVANCILAR ”Kayıp Cennet Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Öneriler ”Manisa 2003,s,63

⁶⁸ Yılmaz Akgül,2004:26

Tablo:3 Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

01.01.2008 - 30.06.2008		SSK KAZANÇ ALT SINIRI (YTL/AY)	608,40
16 YAŞINI DOLDURMUŞ İŞÇİLER İÇİN ASGARİ ÜCRETİN NETİNİN HESABI (YTL/AY)		16 YAŞINI DOLDURMAMIŞ İŞÇİLER İÇİN ASGARİ ÜCRETİN NETİNİN HESABI (YTL/AY)	
ASGARİ ÜCRET	608,40	ASGARİ ÜCRET	515,40
SSK PRİMİ %14	85,18	SSK PRİMİ %14	72,16
İŞSİZLİK SİG.FONU % 1	6,08	İŞSİZLİK SİG.FONU %1	5,15
GELİR VERGİSİ %15	31,94	GELİR VERGİSİ %15	20,08
ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ	45,63	ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ	45,63
DAMGA VERGİSİ %06	3,65	DAMGA VERGİSİ %06	3,09
KESİNTİLER TOPLAMI	126,85	KESİNTİLER TOPLAMI	100,48
NET ASGARİ ÜCRET	481,55	NET ASGARİ ÜCRET	414,92
İŞVERENE MALİYETİ (YTL/AY)		İŞVERENE MALİYETİ (YTL/AY)	
ASGARİ ÜCRET	608,40	ASGARİ ÜCRET	515,40
SSK PRİMİ %19.5 (İşv.Payı)	118,64	SSK PRİMİ %19.5 (İşv. Payı)	100,50
İŞVEREN İŞSİZLİK SİG.FONU %2	12,17	İŞSİZLİK SİG.FONU (İşçi Payı Farkı) (Alt Sınır-Asg.Ücr.) x (%1)(1)	0,93
İŞVERENE TOPLAM MALİYET	739,21	İŞVEREN İŞSİZLİK SİG.FONU %2	10,31
		İŞSİZLİK SİG.FONU (İşveren Payı Farkı) (Alt Sınır-Asg.Ücr.) x (%2)(2)	1,86
		SSK ALT SINIR PRİM FARKI (Alt Sınır-Asg.Ücr.) x (%14 +%19.5)(3)	31,16
		SSK+İŞSİZ.SİG.PRİMİ FARK TOPLAMI (1)+(2)+(3)	33,95
		İŞVERENE TOPLAM MALİYET	660,16

Kaynak:Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi Eylem Planı(2008-2010)

Ülkemizde kayıt dışı çalışmada dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi; kişinin kendi iradesiyle kayıt dışı çalışması, emekli ya da dul ve yetim aylığı alıp ta bir işte çalışanlar ile kişinin kısmen ya da tamamen kendi iradesi dışında kayıt dışında çalıştırılması veya işlerini kaybetme korkusuyla kayıt dışı çalışanlardır. Türkiye de kayıt dışı çalışmada daha çok tarım sektörü ve imalat sanayide yaygındır.

Türkiye’de nüfus artış hızının yüksek olmasının (2009-binde 14.5) doğal bir sonucu olarak köyden kente göç olgusu yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Ve yaşanmaya devam etmektedir. Büyük kentlerde zaten yetersiz olan istihdam alanlarına, köylerden gelen ve hiçbir kalifiye niteliği olmayan vatandaşlarında katılmasıyla yoğun bir (2009-%13) işsizlik ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda insanların daha az ücret, daha az sosyal güvence ve elverişli olmayan koşullarda çalışmaya razı olmaları kayıt dışı istihdamın artmasına sebep olmuştur.⁶⁹

Kentlerde yeni istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması, çoğunlukla düşük eğitim seviyesine sahip ve kayıtlı sektörde istihdam edilemeyen iş gücünün; piyasaya giriş çıkışlarının kolay olduğu herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, büyük miktarda sermayeye ihtiyaç duyulmayan, kurumsallaşmamış, evde çalışma, fason üretim, işportacılık, simitçilik, pazarcılık, su satıcılığı gibi işlerin yapıldığı kayıt dışı sektörde istihdamına neden olmaktadır.⁷⁰

Türkiye İstatistik Kurumu, Hane Halkı İşgücü Araştırması 2009 yılı Eylül döneminde, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, geçen yılın aynı dönemine göre 1,2 puanlık artışla % 48,8 olarak gerçekleşmiştir. Erkeklerde işgücüne katılma oranı geçen yılın aynı dönemine göre 0,3 puanlık artışla % 71,2, kadınlarda ise 2 puanlık artışla % 27,1’dir. Kentsel yerlerde işgücüne katılma oranı 0,8 puanlık artışla % 46,4, kırsal yerlerde ise 1,9 puanlık artışla % 54,1 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İşsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 569 bin kişi artarak 3 milyon 299 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise 1,8 puanlık artış ile % 13 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 2,5 puanlık artışla % 15,5, kırsal yerlerde ise 0,6 puanlık artışla % 8,2 olmuştur.

Türkiye’de gelir vergisi yükümlüsü sayısı yaklaşık 8.7 milyon kişi iken bunun yaklaşık 6 milyonu yani %70 i ücretlilerden oluşmaktadır. Oysa

⁶⁹ Keyder, 1994:22

⁷⁰ Adnan YALÇINCI "Kayıt dışı Ekonomiye Önemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi" Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi 2002,s,86

ücretlilerin sivil istihdam içindeki payı %40 düzeyindedir. Bütün bunlarda vergi ve diğer yükümlülükleri omuzlayan ücretler de yasal düzenlemelere karşı bir direnç yaratmakta ve çalışanların kayıt dışı sektöre kaymasında önemli bir neden teşkil etmektedir. Sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği işverenlerin SGK'na borçlarını artırmakta bu ise hem sigortalının hem de SGK'nun zararına neden olmaktadır. Prim borçlarına uygulanan gecikme faizleri de asıl borca eklenince durum içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bu nedenle zor duruma düşen sosyal güvenlik kurumları görevlerini yerine getiremez hale gelince, işverenlerinde bu kurumlara itimadı kalmamakta, sigortalı işçi çalıştırma eğilimi giderek azalmakta ve böylece kayıt dışı istihdamın yaratılmasına sebep olunmaktadır.⁷¹

Kayıt dışı ekonomi ile kayıt dışı istihdam arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kayıt dışı üretimde bulunan işletmeler, kayıt dışı istihdamın temel kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca kayıt içinde bulunan işletmelerde eksik ve kısmi bildirim nedeniyle kayıt dışı istihdamı artırabilmektedir. Kayıt dışı istihdam ile vergi ve sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyen ilgili mevzuata uyulmamaktadır.⁷²

Avrupa komisyonu doğrudan ve dolaylı yöntemlerin kayıt dışı istihdamın ölçülmesinde birlikte kullanılmasını önermektedir. Doğrudan yöntemler yerel ve kültürel faktörlerin etkilerinin ölçülmesinde yararlı olmakta ve ikinci aşamada yapılacak dolaylı ölçüm yöntemlerine ışık tutmaktadır. Mülakatlar, anketler ve talep araştırmaları doğrudan ölçme yöntemleri olarak kullanılmaktadır. Anketler, yerel özelliklere göre hazırlanmalı ve ankete yanıt veren kişilerin kayıt dışılığını yakalamaya dönük olmamalıdır. Aksi takdirde kayıt dışı olarak çalışan kimselerin yakalanacakları korkusuyla katıldıkları anketlere verecekleri yanıltıcı yanıtlar, anketlerden çıkacak sonuçları saptıracak ve yapıya uygun olmayan politikaların önerilmesi sonucunu doğuracaktır. Talep araştırmalarında hem hane halkı hem de şirketler

⁷¹ Yalçın c1,2002:88

⁷² Ercan,2006:20

hakkında bilgiler toplanmaktadır. Tüketiciler şirketlerin kullandığı kaynakların kayıt dışı olup olmadığını bilmediklerinden salt hane halkının bilgilerine dayanan talep araştırmaları yöntemi ile kayıt dışılığı bulmak zorlaşmaktadır. Avrupa komisyonu dolaylı yöntemler arasında işgücü arz ve talebi arasındaki farkı kullanarak bulunan kayıt dışı istihdamı ölçmeye yönelik istihdam oranı metodunu yararlı bulmaktadır. Ayrıca kayıt dışı istihdamın ölçülmesinde kullanılan parasal yöntemlerin kayıt dışılığın yönü ve gelişimini de göstermesi açısından yararlı olduğu belirtilmiştir.⁷³

Kayıt dışı istihdamın özellikleri; kayıt dışı kesimde aile şirketlerinin yaygın olması genel olarak küçük ölçekli işletmelerin bulunması, işletmelerde emek yoğun çalışılması, düzensiz ancak son derece rekabetçi çalışılması becerilerinin iş başında edinilmesi olarak sıralanabilir.⁷⁴

Kayıt dışı istihdam ile mücadelede başarı için iki aşamalı bir süreç söz konusudur. Birinci aşamada sosyoekonomik durumu düzelterek ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması ve demokratik kurumların gelişimi gerekmektedir. İkinci aşamada ekonomik ve politik istikrar ortamı ile gelirlerin artması ve işgücü piyasasındaki büyüme ve esneklikler kayıt dışını düşürmektedir. Her iki durumda da geleneksel olarak kayıt dışı iş yapmak ve iş bulma kültürel alışkanlığını ortadan kaldırmak için belli bir süreye ihtiyaç duyulmaktadır. 2003 yılı itibariyle en yüksek kayıt dışılık oranı %91,2 ile tarım, ormancılık, balıkçılık sektör grubunda, elektrik, su ve gaz sektör grubu %1 ile en düşük kayıt dışı istihdam oranına sahiptir. Kayıt dışı istihdamın en yoğun olduğu ikinci sektör ise inşaat sektörüdür. Cinsiyet itibariyle erkeklerde %44 kayıt dışılık varken kadınlarda %71 dir. Toplam kayıt dışı istihdam %52 dir.⁷⁵

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın türleri

- Çalışanın iş ve faaliyetlerinin ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi
- Ücretlerin eksik bildirilmesi

⁷³ Ercan,2006:,22

⁷⁴ Fazıl KARAMAN ”Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ”Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:27 Mayıs-Haziran 1999,s,434

⁷⁵ Ercan, 2006:,30-32

- Çalışma gününün eksik bildirilmesi
 - İkinci bir işte çalışanların eksik bildirilmesi
 - Deneme süresi iddiasıyla kayıt dışı çalıştırma
 - SGK ya bildirme, vergi dairesine bildirmeme
 - Kendi iradesiyle kayıt dışı kalan ücretliler
- 1- Yabancı işçiler
 - a- Ülkeye yasal olarak giren ancak çalışma müsaadesi almadan çalışanlar
 - b- Tamamen yasadışı şekilde ülkeye giren ve çalışanlar
 - c-Yasal giriş yapan vatandaşlık başvurusu yapan ancak henüz çalışma müsaadesi almadan çalışanlar
 - d- Ülkeye yasal olarak giren başka ülkeler geçmek için para biriktiren ya da fırsat kollayan ve bu arada çalışma müsaadesi olmadan çalışanlar
 - e- Mülteci olan ve çalışma müsaadesi olmadan çalışanlar
 - 2- Çocuk işçiler
 - 3- SGK dan gelir elde eden veya hizmetlerinden yararlanan ve ikinci bir işte çalışanlar (emekliler, malullük aylığı, yetim aylığı, işsizlik ödeneği alanlar, yeşil kart sahipleri) şeklinde sıralanabilir.

Aşağıdaki tabloda 2006 ve 2007 yıllarındaki toplam istihdam ile kayıt dışı istihdam sonuçları yer almaktadır

Tablo:4 İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu

(Bin kişi, 15+ yaş)

	Toplam					
	2006 Aralık			2007 Aralık		
	Toplam istihdam	Kayıt dışı istihdam	Kayıt dışı(*) (%)	Toplam istihdam	Kayıt dışı istihdam	Kayıt dışı(*) (%)
Toplam	20.758	9.781	47,1	20.443	8.868	43,4
Ücretli	10.537	2.323	22,0	11.054	2.175	19,7
Yevmiyeli	1.382	1.249	90,4	1.196	1.095	91,6
İşveren	1.077	290	26,9	1.178	282	24,8
Kendi hesabına	4.912	3.189	64,9	4.502	2.903	64,5
Ücretsiz aile işçisi	2.850	2.731	95,8	2.513	2.402	95,6
Tarım	5.416	4.760	87,9	4.908	4.191	85,4
Ücretli	87	37	42,5	97	48	49,5
Yevmiyeli	385	380	98,7	214	213	99,5
İşveren	97	64	66,0	68	43	63,2
Kendi hesabına	2.484	1.950	78,5	2.412	1.810	75,0
Ücretsiz aile işçisi	2.363	2.330	98,6	2.118	2.077	98,1
Tarım dışı	15.342	5.021	32,7	15.535	4.677	30,1
Ücretli	10.451	2.287	21,9	10.956	2.127	19,4
Yevmiyeli	997	869	87,2	983	882	89,7
İşveren	980	226	23,1	1.110	250	22,5
Kendi hesabına	2.428	1.239	51,0	2.091	1.092	52,2
Ücretsiz aile işçisi	487	400	82,1	395	325	82,3

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(*) Kayıt dışı: Yaptığı işten dolayı, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanlar.

Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarındaki yeni düzenleme sadece 2007 ADNKS toplam nüfusu esas alınarak yapılmıştır. Yaş Grubu, cinsiyet ve Kent/Kır dağılımları dikkate alınmamıştır.

DPT’de yapılan bir araştırmaya göre kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonominin %66 sı büyüklüğüne ulaşmıştır. Ülkemizde SSK ‘ya kayıtlı işçi sayısı 5 milyon 300 bin kişi iken, 3 milyon 400 bin kayıt dışı işçi bulunmaktadır. Yani her on işçiden dördünün kayıt dışı çalıştığı söylenebilir. Ayrıca önemli sayıda yabancı kaçak işçinin de ülkemizde bulunduğu belirtilmektedir.⁷⁶

Tablo:5 İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilenler
(Bin kişi, 15 + yaş)

	Toplam			
	2006 Aralık		2007 Aralık	
	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	20.758	100,0	20.443	100,0
Ücretli	10.537	50,5	11.054	54,1
Yevmiyeli	1.382	6,7	1.196	5,9
İşveren	1.077	5,2	1.178	5,8
Kendi hesabına	4.912	23,7	4.502	22,0
Ücretsiz aile işçisi	2.850	13,7	2.513	12,3
Ekonomik faaliyetler	20.758	100,0	20.443	100,0
Tarım	5.416	26,1	4.908	24,0
Sanayi	4.207	20,3	4.289	21,0
İnşaat	1.120	5,4	1.130	5,5
Hizmetler	10.016	48,3	10.115	49,5

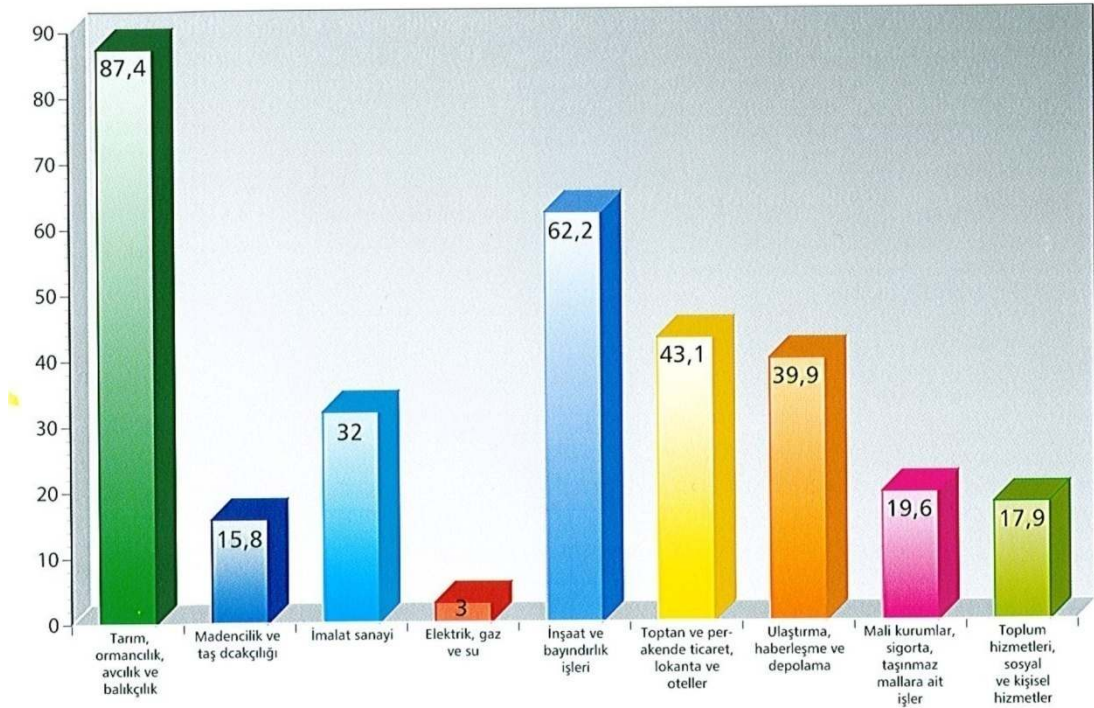
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarındaki yeni düzenleme sadece 2007 ADNKS toplam nüfusu esas alınarak yapılmıştır. Yaş Grubu, cinsiyet ve Kent/Kır dağılımları dikkate alınmamıştır.

⁷⁶ Kovancılar,2003:34

Türkiye de kayıt dışı istihdamdan kaynaklanan toplam gelir ve damga vergisi kaybı tahmini olarak 10.069.055.028.000 TL şeklinde hesap edilmiştir. Buda yaklaşık olarak 7,2 milyar dolar düzeyindedir.⁷⁷

Ülkemizde kayıt dışı istihdamın hem kentlerde hem de kırsal alanlarda varlığı tartışma götürmez. Özellikle kentlerde kayıt dışı istihdam; inşaat, altın ve döviz sektörü çalışanları, eğlence dünyası, özel ulaştırma kuruluşları, otopark işletmeciliği, serbest meslek mensupları, kabzımallar, galericiler, emlakçiler, gezici satıcılar vb. gibi sektörlerde kayıt dışı istihdam yoğunlaşmış durumdadır. Coğrafi olarak dağılıma bakıldığında ise kayıt dışılığın başkentler, gelişmemiş sınır alanları ve ekonomik olarak sıkıntı yaşanan küçük köy ve kasabalarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Grafik: 3 2006 yılı itibariyle Sektörel Kayıt Dışı İstihdam

Kaynak:TÜİK

⁷⁷ Ahmet Burçin YERELİ - Oğuz KARADENİZ "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi" 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004 s,198

İstihdamda kayıt dışılık oranı cinsiyet, meslek grubu, işteki durum, sektör itibariyle önemli farklılıklar göstermektedir.

Türkiye ekonomisinin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı olması, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olan yapısı kayıt dışılığa ortam hazırlayan önemli faktörlerden birisidir. Türkiye’de özellikle tarımda çalışan nüfusun, istihdamın önemli bir kısmını teşkil etmesi ve bu alandaki eğitim düzeyinin düşük ve dolayısıyla kayıt dışılığın yüksek olması, ekonomide verimliliğin yükseltilmesi bakımından ciddi engel teşkil etmektedir. Tarım ve hizmetler sektörü, izlenme ve denetlenmelerinin zor olması nedeniyle, kayıt dışılığa daha elverişli sektörlerdir. Küçük işletmelerin yaygınlığı da yine izlenme ve denetlenmeyi zorlaştırdığı gibi bu işletmelerin pek çok yasal düzenlemelerin dışında kalmalarına neden olmaktadır. Vergi, iş, sosyal güvenlik vb. konularla ilgili yasaklar genellikle belli bir büyüklüğün altındaki işletmeleri kapsamamaktadır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ekonomik nedenlerini tespit edebilmek için, mevcut işletmelerin %98 lik kısmını oluşturan KOBİ’leri, mercek altına almak gerekmektedir. Bir işletmenin yönetimi ve denetiminin işletme sahibine ait olması, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere uygun bir zemin hazırlamaktadır. Büyük çaplı işletmelerde gelir giderleri, yasal bazı belgeleri kontrol ederek, denetlemek mümkün iken, küçük işletmelerde firma sahibi herhangi bir belgeye kaydı olmaksızın mal nakit akımını kendisi takip etmektedir. KOBİ ‘ler toplam istihdamın %45 ini, yatırımların ise %27 sini gerçekleştirirken, toplam kredilerin sadece %3-4 nü kullanabilmektedirler. Buda KOBİ’lerin yatırımlarını kendi öz sermayeleri ile karşıladıklarını, diğer finansman yollarından faydalanmadıklarını göstermektedir. Tüm bunlar KOBİ leri daha az vergi ödemeye yöneltmektedir.⁷⁸

Gelir dağılımının bozukluğu gelir düzeyi düşük vatandaşları sosyal güvenlikten yoksun kayıt dışı faaliyetlerin yürütüldüğü iş alanlarında çalışmaya yönlendirilmektedir. Gelir dağılımının kayıt dışı ekonomiyle ilişkisi, gelirden düşük pay alan grupların, gelirlerini artırmak amacıyla, kayıt dışı

⁷⁸ Yalçın,2002:78–79

istihdama arz yaratması durumunda ortaya çıkmaktadır. Gelirlerin yetersizliği karşısında düşük gelir grubunda bulunan bireyler ya ek iş talebiyle iş gücü piyasasına çıkmakta ya da nitelikleri itibariyle iş gücü piyasasına dâhil olmayan çocukları istihdam etme eğiliminde bulunmaktadır.⁷⁹

Aşağıdaki tabloda 2006 yılı için ülkelerin sosyal güvenlik primlerinin GSYİH içindeki oranları yer almaktadır. Türkiye %5,5 oranı ile en düşük ülkeler arasında yer almaktadır.

⁷⁹ Yalçın,2002:80

**Tablo:6 Sosyal Güvenlik Primlerinin (2000) GSYİH
İçindeki Payı**

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006
Kanada	1,4	3,0	3,2	3,3	4,4	4,4	5,0	4,9	5,0	4,9
Meksika				2,3	1,9	2,3	2,8	3,0	3,1	3,1
A.B.D.	3,3	4,3	5,2	5,8	6,4	6,9	6,9	6,9	6,7	6,7
Avustralya	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Japonya	4,0	4,4	6,1	7,4	8,3	7,7	9,0	9,5	10,1	10,2
Kore			0,1	0,2	0,2	1,0	1,4	3,9	5,4	5,6
Yeni zellanda	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Avusturya	8,4	8,6	10,1	12,1	13,0	13,0	14,8	14,6	14,5	14,4
Belçika	9,8	9,8	11,9	11,9	14,0	14,0	14,3	13,9	13,7	13,6
Çek Cumhuriyeti							15,5	15,6	16,1	16,1
Danimarka	1,1	1,2	0,2	0,6	1,4	0,9	1,1	1,8	1,1	1,0
Finlandiya	2,1	2,8	7,5	8,3	8,7	11,2	14,1	11,9	12,0	12,1
Fransa	11,6	12,4	14,4	17,1	18,5	18,5	18,4	16,0	16,2	16,3
Almanya	8,5	9,6	11,7	12,5	13,2	13,0	14,5	14,5	13,9	13,7
Yunanistan	5,6	6,0	5,7	7,1	9,1	7,9	9,4	10,5	11,0	11,1
Macaristan							14,7	11,1	11,6	11,9
İzlanda	2,1	2,3	0,8	0,6	0,7	1,0	2,5	2,9	3,2	3,3
İrlanda	1,6	2,3	4,0	4,4	5,1	4,9	4,7	4,2	4,5	4,3
İtalya	8,7	9,7	11,6	11,3	11,7	12,4	12,6	12,1	12,6	12,6
Lüksemburg	8,9	6,7	9,6	10,2	10,3	9,6	9,8	10,1	10,5	9,9
Hollanda	10,1	12,5	15,6	16,3	18,8	16,0	17,4	15,4	13,2	14,2
Norveç	3,5	5,5	9,7	9,0	8,9	10,8	9,6	8,9	8,9	8,7
Polonya							11,0	9,2	12,3	12,2
Portekiz	3,5	4,4	6,8	6,8	6,5	7,5	9,5	10,3	11,4	11,4
Slovak Cumhuriyeti								14,1	12,8	11,9
İspanya	4,2	6,0	8,8	11,0	11,2	11,5	11,6	12,1	12,2	12,2
İsveç	4,2	5,6	8,0	13,4	11,8	14,2	13,1	13,6	13,2	12,5
İsviçre	2,6	3,1	5,2	5,8	5,8	6,0	7,5	7,3	7,0	6,9
Türkiye	0,6	0,6	1,1	1,9	1,6	2,9	2,0	4,5	5,4	5,5
İngiltere	4,7	5,1	6,2	5,9	6,7	6,1	6,1	6,3	6,8	6,9
OECD Toplam	4,6	5,2	6,5	7,1	7,6	7,8	8,9	9,0	9,1	9,1
OECD Amerika Kıtası	2,4	3,7	4,2	3,8	4,2	4,5	4,9	4,9	4,9	4,9
OECD Pasifik Bölgesi	1,3	1,5	1,5	1,9	2,1	2,2	2,6	3,4	3,9	4,0
OECD Avrupa	5,4	6,0	7,8	8,7	9,3	9,6	10,7	10,5	10,6	10,6
AB 19	6,2	6,9	8,8	9,9	10,7	10,7	11,8	11,4	11,6	11,5
AB 15	6,2	6,9	8,8	9,9	10,7	10,7	11,4	11,2	11,1	11,1

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD MEMBER
COUNTRIES,PARIS,2008 (Tablo 14) – www.maliye.gov.tr

Kayıt dışı istihdamla mücadele için, kayıt dışı ekonominin ithalat, imalat, ticaret, ihracat işlemlerini bir bütün olarak kapsayacak, tüm ekonomiyi ilgilendiren yasalar üzerinde yapılacak çalışmalarla başarının yakalanabileceği açıktır. Öncelikle konunun üzerine kararlılık, iletişim ve

koordinasyon içinde gidilmelidir. Bu amaçla Başbakanlık düzeyinde, Gümrük Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, BDDK, SPK, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi ekonomik hayatla doğrudan ilgili kurumların üst düzey temsilcilerinden oluşacak bir kurul oluşturulması düşünülebilir.⁸⁰

1.1.3. Vergisel Yönden Kayıt Dışı Ekonomi

Vergi, toplum ve devlet halinde yaşamaya karar veren toplumsal kesimlerin birlikte yaşamalarının gerekli kıldığı ortak maliyete katılma payıdır.⁸¹Türk vergi sisteminde beyan esastır. Vergiye tabi geliri en iyi bilen bu geliri bizzat elde edendir. Vergi kanunları çerçevesinde vergiye tabi geliri tam ve zamanında vergi dairesine beyan etmesi gerekmektedir. Vergi sistemi böyle olmakla birlikte, vergi idaresi beyan edilen gelirin doğruluğunu araştırmak yetkisine haizdir. Vergi incelemesi bu yollardan biridir. Ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak vergi mevzuatımızda ‘vergi ziyaı’ kavramı yer almaktadır. 213 sayılı VUK.’nun 341. Maddesinde vergi ziyaı; mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesi veya eksik tahakkuk ettirilmesi olarak ifade edilmiştir. Bu tanım vergi kaçağının hukuki tanımıdır.

Vergi denetimi ülkemizde vergi incelemesine yetkili olanlar ile özel yoklama yetki belgeli memurlar tarafından yapılmaktadır. Vergi inceleme elemanlarının inceleme dışında pek çok işlerle uğraşması, hedef mükellef kitlesinin tam olarak belirlenmemesi, genel ve uzun vadeli bir planlama yapılmaması, inceleme eleman sayısı ve eğitimlerinin yetersizliği, bilgisayar desteğinin yeterince kullanılamaması, ayrıca tüm vergi idaresinde çalışanların

⁸⁰ Kovancılar,2003:113

⁸¹ Şengül,1997:199

özlük hakları ve planlamasının yapılmaması, vergi denetiminin etkin olmamasına sebep olmaktadır.

Vergi denetimi hukuki açıdan yoklama ve inceleme şeklinde yapılmaktadır. Denetimlerin amacına ulaşması mali idare ile diğer kurumlar arasında ve denetim örgütleri arasında eş güdüm ve planlama olmalıdır. Bilgisayar konusunda eğitim ve donanım yeterli hale getirilmelidir.

Gelir vergisi kanunun 103 maddesindeki gelir vergisi dilimleri %15-%20-%27 ve %35 olarak uygulanmaktadır Kurumlar vergisi oranı ise %20'dir. Dolaylı bir vergi olan KDV ise %1-%8-%18 oranları uygulanmaktadır. Ancak bu oranlar ülke ekonomisi şartlarında ve dünya ülkeleri dikkate alındığında oldukça yüksektir.

Türkiye'de gelir ve karlar üzerinden alınan vergilerin GSYİH içindeki payı 2006 yılı itibari ile %5.3 olarak gerçekleştirmiş, ortalaması %13 olan OECD ülkelerinin çok altında kalmıştır. Tüketim vergilerinin payı ise %11.5 ile ortalaması %10.5 olan OECD ülkelerinin üstünde yer almaktadır.

Tablo: 7 Gelir ve Karlar Üzerinden Alınan Vergilerin (1000) GSYİH İçindeki Payı

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006
Kanada	9,9	13,8	15,1	14,4	14,4	17,4	16,5	17,8	15,9	16,2
Meksika				4,8	3,8	4,7	4,1	5,0	4,8	5,2
A.B.D.	11,9	13,4	11,8	13,2	11,6	12,6	12,8	15,1	12,7	13,5
Avustralya	10,7	11,7	14,5	15,0	15,4	16,3	15,9	18,1	18,2	18,1
Japonya	8,0	9,4	9,3	11,7	12,5	14,6	10,3	9,4	9,3	9,9
Kore			3,7	4,4	4,3	6,5	6,2	6,8	7,5	7,9
Yeni Zellanda	14,5	16,2	19,0	21,4	21,6	22,3	22,4	20,2	23,6	22,8
Avusturya	8,6	8,5	9,6	10,4	10,8	10,1	10,8	12,1	11,9	12,0
Belçika	8,6	10,7	15,6	16,9	17,9	15,5	16,6	17,3	17,2	16,8
Çek Cumhuriyeti							9,4	8,0	9,1	9,0
Danimarka	14,0	20,0	22,6	23,8	26,6	28,0	30,1	29,8	31,1	29,5

Finlandiya	12,6	14,0	15,8	14,0	16,2	17,1	16,5	20,3	16,8	16,6
Fransa	5,4	5,8	5,6	6,7	6,8	6,7	7,0	11,1	10,3	10,7
Almanya	10,7	10,2	11,8	12,8	12,5	11,3	11,3	11,2	9,8	10,8
Yunanistan	1,6	2,4	2,6	4,2	4,5	5,2	6,4	9,3	7,9	7,5
Macaristan							8,6	9,2	8,8	9,1
İzlanda	5,6	5,9	6,8	7,6	6,4	9,2	10,6	14,8	17,6	18,3
İrlanda	6,4	7,7	8,6	11,3	12,0	12,2	12,7	13,2	11,7	12,7
İtalya	4,6	4,5	5,4	9,3	12,4	13,8	14,2	14,0	12,9	14,0
Lüksemburg	9,9	10,1	14,1	15,4	17,0	14,0	14,6	14,1	13,0	12,5
Hollanda	11,7	11,9	14,2	14,1	11,2	13,8	10,9	10,0	10,8	10,7
Norveç	12,9	13,3	13,5	17,7	16,9	14,4	14,3	19,2	21,4	22,0
Polonya							11,1	9,7	6,4	7,0
Portekiz	3,9	4,4	3,4	4,5	6,5	7,1	7,9	9,6	8,2	8,5
Slovak Cumhuriyeti								7,0	5,7	5,8
İspanya	3,6	3,2	4,1	5,9	6,8	10,0	9,4	9,8	10,6	11,4
İsveç	19,2	20,5	20,8	20,2	20,0	21,7	18,6	21,2	19,4	19,4
İsviçre	7,2	8,5	11,4	11,2	11,7	12,0	11,9	13,2	13,0	13,5
Türkiye	3,1	3,1	5,0	6,9	4,3	5,0	4,8	7,1	5,3	5,3
İngiltere	11,3	14,9	15,8	13,3	14,5	14,2	12,7	14,5	13,9	14,7
OECD Toplam	9,0	10,2	11,2	12,0	12,3	12,9	12,4	13,3	12,8	13,0
OECD Amerika Kıtası	10,9	13,6	13,4	10,8	9,9	11,6	11,2	12,7	11,1	11,6
OECD Pasifik Bölgesi	11,1	12,4	11,6	13,1	13,5	14,9	13,7	13,6	14,6	14,7
OECD Avrupa	8,5	9,5	10,9	11,9	12,4	12,7	12,3	13,3	12,7	12,9
AB 19	8,8	9,9	11,3	12,2	13,1	13,4	12,7	13,2	12,4	12,6
AB 15	8,8	9,9	11,3	12,2	13,1	13,4	13,3	14,5	13,7	13,8

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD

MEMBER COUNTRIES,PARIS,2008 (tablo 8) – www.maliye.gov.tr

Tablo:8 Tüketim Vergilerinin (5100) GSYİH içindeki Payı

	196 5	197 0	197 5	198 0	198 5	199 0	199 5	200 0	200 5	200 6
Kanada	8,9	8,5	8,3	7,6	8,5	8,8	8,5	8,1	8,0	7,6
Meksika				8,1	10,9	9,5	8,8	9,6	11,1	11,4
A.B.D.	4,9	4,7	4,4	4,0	4,2	4,1	4,3	4,1	4,0	3,9
Avustralya	6,3	6,0	6,7	7,4	8,1	6,7	6,7	8,1	7,9	7,6
Japonya	4,6	4,1	3,1	3,6	3,3	3,5	3,7	4,6	4,7	4,6
Kore			9,0	10,6	9,6	8,6	7,9	8,6	8,5	8,5
Yeni zellanda	6,3	6,5	6,5	6,6	6,8	11,8	11,5	10,9	11,3	11,2
Avusturya	12,4	12,4	12,4	11,8	12,7	11,9	10,9	11,4	11,2	10,8
Belçika	10,6	11,7	10,3	10,7	10,7	10,5	10,4	10,5	10,5	10,6
Çek Cumhuriyeti							11,1	10,3	10,9	10,3
Danimarka	11,7	14,1	12,4	15,4	15,3	14,7	15,0	15,0	15,4	15,4
Finlandiya	12,7	12,3	11,5	12,5	13,3	14,0	13,5	13,3	13,4	13,2
Fransa	12,8	12,7	11,5	11,8	12,3	11,5	11,3	11,1	10,8	10,6
Almanya	9,8	9,5	8,7	9,4	8,9	9,0	10,0	10,1	9,7	9,7
Yunanistan	7,8	8,8	8,2	8,2	10,2	11,1	11,4	10,9	9,9	10,3
Macaristan							16,6	15,2	14,5	14,0
İzlanda	16,2	16,4	18,6	17,4	16,8	15,2	14,3	14,7	15,4	15,6
İrlanda	12,2	14,1	12,8	13,3	14,8	13,4	12,6	11,7	11,1	11,1
İtalya	9,4	9,3	7,2	7,5	8,0	9,6	10,0	10,6	9,7	10,1
Lüksemburg	6,5	4,5	6,6	7,5	9,4	8,7	9,7	10,5	10,8	9,9
Hollanda	8,9	9,3	9,2	9,9	9,9	10,3	10,2	10,4	11,2	10,8
Norveç	11,8	14,3	14,3	14,6	15,5	14,0	15,0	12,6	11,3	11,3
Polonya							12,5	11,4	12,1	12,3
Portekiz	7,0	8,2	7,9	10,3	10,7	12,0	12,7	12,6	13,7	14,0
Slovak Cumhuriyeti								11,6	11,9	10,7
İspanya	6,0	5,7	4,4	4,7	7,6	8,6	8,4	9,4	9,3	9,3
İsveç	10,3	10,0	9,3	10,5	12,1	12,5	13,0	12,4	12,5	12,4
İsviçre	5,6	5,4	4,9	5,3	5,2	5,1	5,7	6,3	6,2	6,1
Türkiye	5,6	4,5	4,9	3,4	4,1	4,1	6,2	9,8	11,5	11,5

İngiltere	9,5	9,9	8,4	9,8	11,2	10,6	11,6	11,3	10,6	10,4
OECD Toplam	9,1	9,3	8,9	9,3	10,0	10,0	10,5	10,6	10,6	10,5
OECD Amerika Kıtası	6,9	6,6	6,3	6,6	7,9	7,4	7,2	7,3	7,7	7,6
OECD Pasifik Bölgesi	5,7	5,5	6,3	7,0	7,0	7,6	7,4	8,1	8,1	8,0
OECD Avrupa	9,8	10,2	9,7	10,2	11,0	10,9	11,5	11,4	11,5	11,3
AB 19	9,8	10,2	9,4	10,2	11,1	11,2	11,7	11,6	11,5	11,4
AB 15	9,8	10,2	9,4	10,2	11,1	11,2	11,4	11,4	11,3	11,2

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD MEMBER COUNTRIES,PARIS,2008 (tablo 26) –

www.maliye.gov.tr

Kişisel gelir üzerinden alınan vergilerin (2006 yılı için) GSYİH içindeki payı, ülkelerarası kıyas yapıldığında %3,8 olarak gerçekleşmiş, ortalaması %9,2 olan OECD ülkelerinin oldukça gerisinde kalmıştır. Kurum gelirlerinden alınan vergileri GSYİH içindeki payı ise %1,5'tir OECD ülkeleri ortalaması ise %3,9 dur.

Tablo: 9 Kişisel Gelir Üzerinden Alınan Vergilerin (1100) GSYİH İçindeki Payı

	196 5	197 0	197 5	198 0	198 5	199 0	199 5	200 0	200 5	2006
Kanada	5,8	10,0	10,5	10,6	11,5	14,7	13,4	13,1	11,9	12,1
Meksika										
A.B.D.	7,8	9,9	8,9	10,3	9,7	10,1	10,0	12,5	9,7	10,2
Avustralya	7,2	8,0	11,3	11,7	12,8	12,2	11,7	11,8	12,2	11,4
Japonya	4,0	4,2	5,0	6,2	6,8	8,1	6,0	5,7	5,0	5,1
Kore			1,3	2,0	2,2	4,0	3,7	3,4	3,4	4,1
Yeni Zellanda	9,4	11,4	15,5	18,9	18,8	17,9	16,5	14,5	15,4	14,9
Avusturya	6,8	7,0	7,9	9,0	9,4	8,3	8,6	9,4	9,2	9,3
Belçika	6,4	8,5	12,9	15,0	15,8	13,4	14,2	14,0	13,7	13,1

Çek Cumhuriyeti							4,8	4,6	4,6	4,2
Danimarka	12,7	18,9	21,4	22,5	23,4	24,8	26,2	25,5	24,8	24,5
Finlandiya	10,1	12,4	14,1	12,7	14,8	15,1	14,2	14,5	13,5	13,2
Fransa	3,6	3,7	3,7	4,7	4,9	4,5	4,9	8,0	7,9	7,7
Almanya	8,2	8,4	10,3	10,8	10,3	9,6	10,2	9,4	8,1	8,7
Yunanistan	1,2	1,9	1,7	3,2	3,5	3,7	3,5	5,0	4,6	4,7
Macaristan							6,7	7,1	6,7	6,8
İzlanda	5,1	5,4	6,0	6,8	5,5	8,3	9,7	12,9	14,2	14,0
İrlanda	4,2	5,2	7,2	9,9	10,8	10,6	10,0	9,5	8,3	8,9
İtalya	2,8	2,8	3,8	6,9	9,0	9,9	10,4	10,5	10,4	10,8
Lüksemburg	6,9	5,6	9,0	9,6	10,1	8,4	8,0	7,2	7,2	7,5
Hollanda	9,1	9,5	11,0	11,3	8,2	10,6	7,8	6,0	7,0	7,4
Norveç	11,7	12,1	12,4	12,1	9,6	10,7	10,6	10,3	9,7	9,1
Polonya							8,3	7,3	4,3	4,6
Portekiz						4,4	5,6	5,7	5,4	5,5
Slovak Cumhuriyeti								3,4	2,7	2,5
İspanya	2,1	1,8	2,7	4,6	5,4	7,1	7,6	6,5	6,5	6,9
İsveç	17,1	18,8	19,0	19,0	18,3	20,1	15,9	17,2	15,6	15,7
İsviçre	5,8	6,9	9,4	9,6	10,0	10,0	10,1	10,5	10,4	10,5
Türkiye	2,6	2,5	3,9	5,8	3,2	4,0	3,6	5,4	3,6	3,8
İngiltere	10,1	11,7	14,1	10,3	9,8	10,6	10,0	10,9	10,6	10,8
OECD Toplam	7,0	8,1	9,3	10,1	10,2	10,4	9,7	9,7	9,2	9,2
OECD Amerika Kıtası	6,8	9,9	9,7	10,4	10,6	12,4	11,7	12,8	10,8	11,2
OECD Pasifik Bölgesi	6,9	7,9	8,3	9,7	10,1	10,6	9,5	8,8	9,0	8,9
OECD Avrupa	7,0	8,0	9,5	10,2	10,1	10,2	9,6	9,6	9,1	9,1
AB 19	7,2	8,3	9,9	10,7	11,0	10,7	9,8	9,6	9,0	9,1
AB 15	7,2	8,3	9,9	10,7	11,0	10,7	10,5	10,6	10,2	10,3

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD MEMBER COUNTRIES,PARIS,2008 (tablo 10)

Tablo: 10 Kurum Gelirleri Üzerinden Alınan Vergilerin (1200) GSYİH İçindeki Payı

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006
Kanada	3,8	3,5	4,3	3,6	2,7	2,5	2,9	4,4	3,5	3,7
Meksika										
A.B.D.	4,0	3,6	2,9	2,8	1,9	2,4	2,9	2,6	3,0	3,3
Avustralya	3,4	3,6	3,2	3,2	2,6	4,0	4,2	6,3	6,0	6,6
Japonya	4,0	5,2	4,3	5,5	5,7	6,5	4,3	3,7	4,2	4,7
Kore			1,3	1,9	1,9	2,5	2,4	3,3	4,1	3,8
Yeni zellanda	5,0	4,6	3,4	2,4	2,6	2,4	4,4	4,2	6,3	5,8
Avusturya	1,8	1,5	1,6	1,4	1,4	1,4	1,4	2,0	2,2	2,2
Belçika	1,9	2,2	2,7	1,9	2,2	2,0	2,3	3,2	3,5	3,7
Çek Cumhuriyeti							4,6	3,5	4,5	4,8
Danimarka	1,4	1,0	1,2	1,4	2,2	1,7	2,3	3,3	3,9	4,3
Finlandiya	2,5	1,7	1,7	1,2	1,4	2,0	2,3	5,9	3,3	3,4
Fransa	1,8	2,1	1,8	2,1	1,9	2,2	2,1	3,1	2,4	3,0
Almanya	2,5	1,8	1,5	2,0	2,2	1,7	1,0	1,8	1,7	2,1
Yunanistan	0,3	0,3	0,7	0,8	0,7	1,4	1,8	4,1	3,2	2,7
Macaristan							1,8	2,2	2,1	2,3
İzlanda	0,5	0,6	0,8	0,7	0,9	0,9	0,9	1,2	2,0	2,4
İrlanda	2,3	2,5	1,4	1,4	1,1	1,6	2,7	3,7	3,4	3,8
İtalya	1,8	1,7	1,6	2,3	3,1	3,8	3,5	2,9	2,8	3,4
Lüksemburg	3,1	4,5	5,1	5,8	7,0	5,6	6,6	7,0	5,8	5,0
Hollanda	2,6	2,4	3,1	2,8	3,0	3,2	3,1	4,0	3,8	3,4
Norveç	1,1	1,1	1,1	5,7	7,3	3,7	3,8	8,9	11,8	12,9
Polonya							2,8	2,4	2,1	2,4
Portekiz						2,2	2,4	3,9	2,8	3,0
Slovak Cumhuriyeti								2,6	2,8	2,9
İspanya	1,4	1,3	1,3	1,1	1,4	2,9	1,7	3,1	3,9	4,2
İsveç	2,1	1,7	1,8	1,1	1,7	1,6	2,8	3,9	3,7	3,7

İsviçre	1,3	1,6	2,0	1,6	1,7	2,0	1,8	2,7	2,6	3,0
Türkiye	0,5	0,6	0,6	0,6	1,1	1,0	1,1	1,8	1,7	1,5
İngiltere	1,3	3,2	2,2	2,9	4,7	3,6	2,8	3,6	3,4	4,0
OECD Toplam	2,2	2,3	2,2	2,3	2,6	2,6	2,7	3,6	3,7	3,9
OECD Amerika Kıtası	3,9	3,5	3,6	3,2	2,3	2,5	2,9	3,5	3,3	3,5
OECD Pasifik Bölgesi	4,1	4,5	3,1	3,3	3,2	3,9	3,8	4,4	5,1	5,3
OECD Avrupa	1,7	1,8	1,8	2,0	2,5	2,3	2,5	3,5	3,5	3,7
AB 19	1,9	2,0	2,0	2,0	2,4	2,5	2,7	3,5	3,2	3,4
AB 15	1,9	2,0	2,0	2,0	2,4	2,5	2,6	3,7	3,3	3,4

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD
MEMBER COUNTRIES,PARIS,2008 (tablo12) –
www.maliye.gov.tr

Kurumlar vergisinin 2006 yılında toplam vergi gelirleri içindeki oranı
%6 iken OECD ülkelerinde ise 10,7 olarak gerçekleşmiştir.

**Tablo: 11 Kurum Gelirleri Üzerinden Alınan Vergilerin (1200) Toplam Vergi Gelirleri
İçindeki Payı**

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006
Kanada	14,9	11,3	13,6	11,6	8,2	7,0	8,2	12,2	10,5	11,0
Meksika										
A.B.D.	16,4	13,2	11,4	10,8	7,5	8,9	10,3	8,7	11,1	11,8
Avustralya	16,3	17,0	12,4	12,2	9,4	14,1	14,8	20,2	19,4	21,7
Japonya	22,2	26,3	20,6	21,8	21,0	22,4	15,9	13,8	15,5	17,0
Kore			8,9	11,0	11,4	13,5	12,3	14,1	16,0	14,3
Yeni Zellanda	20,7	17,8	11,8	7,8	8,3	6,5	11,9	12,4	16,8	15,8
Avusturya	5,4	4,4	4,3	3,5	3,5	3,6	3,3	4,6	5,2	5,2
Belçika	6,2	6,5	6,9	4,7	4,9	4,8	5,4	7,2	7,7	8,3
Çek							12,2	9,8	12,0	13,0

Cumhuriyeti										
Danimarka	4,5	2,7	3,2	3,2	4,8	3,7	4,8	6,6	7,6	8,7
Finlandiya	8,1	5,3	4,7	3,4	3,4	4,5	5,0	12,5	7,6	7,7
Fransa	5,3	6,3	5,2	5,1	4,5	5,3	4,9	6,9	5,5	6,7
Almanya	7,8	5,7	4,4	5,5	6,1	4,8	2,8	4,8	4,9	5,9
Yunanistan	1,8	1,6	3,4	3,8	2,7	5,5	6,3	12,1	10,3	8,5
Macaristan							4,5	5,7	5,7	6,3
İzlanda	1,8	2,0	2,6	2,5	3,1	2,8	3,0	3,3	4,9	5,8
İrlanda	9,1	8,8	4,8	4,5	3,2	5,0	8,5	11,7	11,2	12,0
İtalya	6,9	6,5	6,3	7,8	9,2	10,0	8,7	6,9	6,8	8,1
Lüksemburg	11,0	19,3	15,6	16,2	17,7	15,8	17,7	17,8	15,4	13,8
Hollanda	8,1	6,7	7,7	6,6	7,0	7,5	7,5	10,1	9,8	8,5
Norveç	3,8	3,3	2,9	13,3	17,2	9,0	9,2	20,9	27,0	29,4
Polonya							7,7	7,6	6,4	7,1
Portekiz						8,0	7,5	11,4	8,0	8,4
Slovak Cumhuriyeti								7,7	8,7	9,9
İspanya	9,2	8,2	6,9	5,1	5,1	8,8	5,4	9,1	10,9	11,5
İsveç	6,1	4,4	4,3	2,5	3,5	3,1	5,8	7,6	7,5	7,5
İsviçre	7,7	8,2	8,5	6,4	6,8	7,6	6,6	9,0	8,9	10,1
Türkiye	4,8	6,4	5,1	4,1	9,5	6,7	6,7	7,3	7,1	6,0
İngiltere	4,4	8,7	6,2	8,4	12,6	9,9	8,1	9,8	9,3	10,8
OECD Toplam	8,8	8,7	7,6	7,6	7,9	8,0	8,0	10,1	10,3	10,7
OECD Amerika Kıtası	15,6	12,2	12,5	11,2	7,9	8,0	9,2	10,5	10,8	11,4
OECD Pasifik Bölgesi	19,7	20,4	13,4	13,2	12,5	14,1	13,7	15,1	16,9	17,2
OECD Avrupa	6,2	6,4	5,7	5,9	6,9	6,7	6,9	9,2	9,1	9,5
AB 19	6,7	6,8	6,0	5,7	6,3	6,7	7,0	8,9	8,5	8,8
AB 15	6,7	6,8	6,0	5,7	6,3	6,7	6,8	9,3	8,5	8,8

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD MEMBER COUNTRIES,PARIS,2008 (tablo 13) –

www.maliye.gov.tr

Kurumlar vergisi oranı % 20 ile diğer ülkelerin vergi oranlarının çok altında kalmaktadır.

Tablo:12 Kurum ve Sermaye Gelirlerinin Vergilendirilmesi OECD Ülkeleri Karşılaştırması (2007)

Ülke	Merkezi Hükümet Kurumlar Vergisi Oranları	Ayarlanmış Merkezi Hükümet Kurumlar Vergisi Oranları	Yerel İdareler Kurumlar Vergisi Oranları	Birleştirilmiş Kurumlar Vergisi Oranları	Hedeflenmiş Kurumlar Vergisi Oranları ⁶
Avustralya	30,0	30,0		30,0	E
Avusturya	25,0	25,0		25,0	H
Belçika	33.99 (33.0)	33,99		33,99	E
Kanada	22.1 (21.0)	22,1	14,0	36,1	E
Çek Cumhuriyeti	24,0	24,0		24,0	E
Danimarka	25,0	25,0		25,0	H
Finlandiya	26,0	26,0		26,0	H
Fransa	34,43	34,43		34,4	E
Almanya	26.375 (25.0)	21,9	17,01	38,9	H
Yunanistan	25,0	25,0		25,0	B
Macaristan	20,0 (16,0)	20,0		20,0	E
İzlanda	18,0	18,0		18,0	H
İrlanda	12,5	12,5		12,5	E
İtalya	33,0	33,0		33,0	H
Japonya	30,0	27,98	11,56	39,54	E
Kore	25,0	25,0	2,5	27,5	E
Luksemburg	22.88 (22.0)	22,88	7,5	30,4	E
Meksika	28,0	28,0		28,0	E
Hollanda	25,5	25,5		25,5	E
Yeni Zellanda	33,0	33,0		33,0	H
Norveç	28,0	28,0		28,0	E
Polanya	19,0	19,0		19,0	B
Portekiz	25,0	25,0	1,5	26,5	E
Slovakya	19,0	19,0		19,0	H
İspanya	32,5	32,5		32,5	E
İsveç	28,0	28,0		28,0	H
İsviçre	8,5	6,69	14,64	21,32	H
Türkiye	20,0	20,0		20,0	H
İngiltere	30,0	30,0		30,0	E
Amerika	35,0	32,7	6,57	39,3	E

E: Evet

H: Hayır

B: Belirsiz

Kaynak: KPMG, Kurumlar Vergisi Oranları Araştırması

Tablo: 13 KDV/Satış Vergileri Oranları OECD Ülkeleri Karşılaştırması

ÜLKELER	2003	2005	2006	2007	İndirilmiş Oran
Avustralya	10,0	10,0	10,0	10,0	-
Avusturya	20,0	20,0	20,0	20,0	10.0/12.0
Belçika	21,0	21,0	21,0	21,0	6.0/12.0
Kanada	7,0	7,0	7,0	6,0	-
Çek Cumhuriyeti	22,0	19,0	19,0	19,0	5,0
Danimarka	25,0	25,0	25,0	25,0	-
Finlandiya	22,0	22,0	22,0	22,0	8.0/17.0
Fransa	19,6	19,6	19,6	19,6	2.1/5.5
Almanya	16	16	16,0	19	7,0
Yunanistan	18	18	19,0	19	4.5/9.0
Macaristan	25	25	20,0	20	5,0
İzlanda	24,5	24,5	24,5	24,5	7,0
İrlanda	21	21	21,0	21	4.8/13.5
İtalya	20	20	20,0	20	4.0/10.0
Japonya	5	5	5,0	5	-
Kore	10	10	10,0	10	-
Luksemburg	15	15	15,0	15	3.0/6.0/12.0
Meksika	15	15	15,0	15	
Hollanda	19	19	19,0	19	6,0
Yeni Zellanda	12,5	12,5	12,5	12,5	-
Norveç	24	25	25,0	25	8.0/14.0
Polanya	22	22	22,0	22	7,0
Portekiz	19	19	21,0	21	5.0/12.0
Slovakya	20	19	19,0	19	
İspanya	16	16	16,0	16	4.0/7.0
İsveç	25	25	25,0	25	6.0/12.0
İsviçre	7,6	7,6	7,6	7,6	2.4/3.6
Türkiye	18	18	18,0	18	1.0/8.0
İngiltere	17,5	17,5	17,5	17,5	5,0
Ağırlıksız Ortalama	17,8	17,7	17,6	17,7	

Kaynak: OECD, 2007

Aşağıdaki tabloda 2008 yılı içinde toplam vergi gelirleri içinde %31,6 lık pay ile KDV en yüksek oranda yer almaktadır. %23,4 ile gelir vergisi ve %9,8 lik oranla kurumlar vergisi takip etmektedir.

Tablo 14: Gelir, Kurumlar ve KDV Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçindeki Payı

YILLAR	(1998 - 2008) (BİN YTL.)									
	VERGİ GELİRLERİ		GELİR VERGİSİ		KURUMLAR VERGİSİ		VERGİ GELİRLERİ		TOPLAM K.D.V. TAHŞİLATI	
	TAHŞİLATI	İÇİNDEKİ PAY (%)	TAHŞİLATI	İÇİNDEKİ PAY (%)	TAHŞİLATI	İÇİNDEKİ PAY (%)	TAHŞİLATI	İÇİNDEKİ PAY (%)	TAHŞİLATI	İÇİNDEKİ PAY (%)
1998	14.232	33,7	4.801	33,7	2.118	14,9	4.177	29,3	11.096	78,0
1999	25.550	38,6	9.871	38,6	3.598	14,1	6.461	25,3	19.930	78,0
2000	45.399	41,0	18.609	41,0	4.637	10,2	12.371	27,2	35.617	78,5
2001	78.643	42,4	33.355	42,4	7.063	9,0	22.832	29,0	63.250	80,4
2002	141.602	42,4	60.056	42,4	10.078	7,1	42.088	29,7	112.222	79,3
2003	264.273	40,4	106.661	40,4	19.132	7,2	81.877	31,0	207.670	78,6
2004	534.888 (1)	34,0	181.884	34,0	43.976	8,2	176.742	33,0	402.602	75,3
2005	587.760 (2)	30,9	181.884	30,9	43.976	7,5	176.742	30,1	402.602	68,5
2006	1.084.350	30,4	329.795	30,4	103.241	9,5	354.980	32,7	788.016	72,7
2007	2.444.094	30,1	678.017	30,1	189.338	8,4	743.026	33,1	1.608.381	71,7
2008	4.745.484	31,6	1.500.245	31,6	386.238	8,3	1.561.562	32,9	3.458.045	72,9
1998	9.228.596	37,7	3.481.752	37,7	748.383	8,1	2.725.083	29,5	6.555.218	75,4
1999	14.802.280	33,3	4.936.551	33,3	1.549.525	10,5	4.164.334	28,1	10.550.410	72,0
2000	26.503.698	23,4	6.212.977	23,4	2.356.787	8,9	8.379.554	31,6	16.549.318	64,0
2001	39.735.928	29,1	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3	12.438.890	31,3	27.693.949	69,7
2002	59.831.863	23,0	13.777.660	23,0	5.575.495	9,3	20.400.201	34,2	39.693.586	66,6
2003	84.316.169	20,2	17.063.761	20,2	8.645.345	10,3	27.031.099	32,1	52.740.205	62,6
2004	101.038.904	19,5	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5	34.325.208	34,0	63.634.160	63,0
2005	119.250.807	19,1	22.817.530	19,1	11.401.986	9,6	38.280.429	32,1	72.469.945	60,8
2006	131.948.778	20,3	26.849.808	20,3	13.583.291	10,3	42.253.650	32,0	82.696.749	62,7
2007	151.271.701	21,0	31.727.644	21,0	12.447.354	8,2	50.723.590	33,5	94.898.558	62,7
2008	171.098.466	22,2	36.051.543	22,2	15.718.474	9,2	55.461.123	32,4	109.241.140	63,8
2009	189.980.627	23,4	44.430.339	23,4	18.658.195	9,8	60.058.230	31,6	123.154.764	64,8

(1) EDV NAK VE EMİY HARC

(2) EDV NAK VE EMİY ZARF

NOT: 1. 1998-2008 YILLARINDA MANAVİ DİĞER VE FON PAZARI HARC NED VE İNDEKİLER DİĞER TUTARLARDIR.

2. 2008 YILI VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ GELİR VERGİSİ TEKNOLOJİ PAZARI İÇİNDEKİ VERGİLERİ İÇERİR.

(*) ÖNCÜ YILLARDA İNDEKİLER İÇİN MANAVİ DİĞER VE FON PAZARI HARC NED VE İNDEKİLER DİĞER TUTARLARDIR.

(**) 2008 - 2009 YILLARI BÜTÇE KANUNU NAK MANAVİ DİĞER VE FON PAZARI İÇİNDEKİ VERGİLERİ İÇERİR.

LEE NED VE İNDEKİLER DİĞER.

Tablo:15 Servet Unsurları Üzerinden Alınan Vergilerin (4000) Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006
Kanada	14,3	12,8	9,5	9,1	9,3	10,0	10,7	9,5	10,0	10,1
Meksika				1,9	0,5	1,5	1,8	1,4	1,6	1,6
A.B.D.	15,9	14,2	13,9	10,7	10,7	11,5	11,1	10,1	11,3	11,1
Avustralya	11,5	11,0	8,8	7,8	7,8	9,0	8,8	8,8	8,6	9,1
Japonya	8,1	7,6	9,1	8,2	9,7	9,4	12,2	10,5	9,7	9,1
Kore			9,7	8,0	9,1	12,4	14,8	12,4	11,9	13,2
Yeni zellanda	11,5	10,4	9,2	7,9	7,4	6,8	5,4	5,3	4,9	5,2
Avusturya	4,0	3,7	3,1	2,9	2,4	2,7	1,5	1,3	1,3	1,4
Belçika	3,7	3,8	2,9	2,9	2,5	3,4	3,4	4,2	4,7	5,1
Çek Cumhuriyeti							1,4	1,4	1,2	1,2
Danimarka	8,0	6,0	6,1	5,8	4,3	4,2	3,5	3,2	3,7	3,8
Finlandiya	4,0	2,2	1,9	1,9	2,7	2,4	2,2	2,4	2,7	2,5
Fransa	4,3	4,8	5,1	4,8	5,8	6,3	6,7	7,0	7,8	8,0
Almanya	5,8	4,9	3,9	3,3	3,0	3,4	2,8	2,3	2,5	2,5
Yunanistan	9,7	9,3	9,7	4,6	2,7	4,6	4,1	6,2	4,3	4,4
Macaristan							1,2	1,7	2,3	2,2
İzlanda	4,0	4,5	5,1	6,3	7,3	8,4	9,1	7,9	6,5	5,3
İrlanda	15,1	12,2	9,7	5,3	4,0	4,7	4,5	5,5	7,9	9,1
İtalya	7,2	6,0	3,3	3,7	2,5	2,3	5,6	4,6	5,0	5,1
Lüksemburg	6,2	6,7	5,2	5,7	5,6	8,3	7,0	10,6	8,5	9,3
Hollanda	4,4	3,3	2,4	3,6	3,5	3,7	4,1	5,3	5,3	4,7
Norveç	3,1	2,4	2,3	1,7	1,9	2,9	2,8	2,3	2,6	2,7
Polonya							2,8	3,2	4,0	3,7
Portekiz	5,0	4,0	2,5	1,4	1,9	2,7	2,5	3,2	3,1	3,1
Slovak Cumhuriyeti								1,8	1,6	1,5
İspanya	6,4	6,5	6,3	4,6	5,9	5,5	5,5	6,5	8,7	9,0
İsveç	1,8	1,5	1,1	0,9	2,3	3,5	2,7	3,4	3,0	3,0

İsviçre	9,9	9,9	8,0	8,3	9,3	8,9	8,2	9,3	8,0	8,0
Türkiye	10,5	10,8	6,9	5,4	4,6	2,3	3,0	3,2	3,3	3,6
İngiltere	14,5	12,5	12,7	12,0	12,0	8,2	10,0	11,6	12,1	12,4
OECD Toplam	7,9	7,1	6,3	5,3	5,3	5,7	5,5	5,5	5,6	5,7
OECD Amerika Kıtası	15,1	13,5	11,7	7,2	6,8	7,7	7,9	7,0	7,7	7,6
OECD Pasifik Bölgesi	10,4	9,7	9,2	8,0	8,5	9,4	10,3	9,2	8,8	9,2
OECD Avrupa	6,7	6,1	5,2	4,5	4,4	4,7	4,3	4,7	4,8	4,8
AB 19	6,7	5,8	5,1	4,2	4,1	4,4	4,0	4,5	4,7	4,8
AB 15	6,7	5,8	5,1	4,2	4,1	4,4	4,4	5,2	5,4	5,6

KAYNAK: OECD, REVENUE STATISTICS OF OECD

MEMBER COUNTRIES,PARIS,2008 (tablo 23)-

www.maliye.gov.tr

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de 1923–2008 yılları arasında vergi gelirleri tahsilâtının yüzde dağılımı yer almaktadır.2008 yılında dolaylı vergilerin tahsilât oranı %65 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO :16 GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATININ YÜZDE DAĞILIMI (1923-2008)						
YILLAR	VERGİ GELİRLERİ		DOLAYSIZ VERGİLER (1)		DOLAYLI VERGİLER (2)	
	(1000 TL)	(%)	(1000 TL)	(%)	(1000 TL)	(%)
1923	95.354	100	46.223	48	49.131	52
1924	115.186	100	54.405	47	60.781	53
1925	138.270	100	44.157	32	94.113	68
1926	149.366	100	41.868	28	107.498	72
1927	163.355	100	41.757	26	121.598	74
1928	180.059	100	41.760	23	138.299	77
1929	182.535	100	45.262	25	137.273	75
1930	164.607	100	42.915	26	121.692	74
1931	141.360	100	42.291	30	99.069	70
1932	162.348	100	59.264	37	103.084	63
1933	156.483	100	56.891	36	99.592	64
1934	143.571	100	62.456	44	81.115	56
1935	154.957	100	68.287	44	86.670	56
1936	135.420	100	72.284	53	63.136	47
1937	163.083	100	45.560	28	117.523	72
1938	203.174	100	80.477	40	122.697	60
1939	196.243	100	86.934	44	109.309	56
1940	231.506	100	108.455	47	123.051	53
1941	313.164	100	138.261	44	174.903	56
1942	730.457	100	449.617	62	280.840	38
1943	758.201	100	356.054	47	402.147	53
1944	835.388	100	410.087	49	425.301	51
1945	522.976	100	255.118	49	267.858	51
1946	739.654	100	311.067	42	428.587	58
1947	1.105.141	100	450.417	41	654.724	59
1948	1.084.381	100	443.946	41	640.435	59
1949	1.399.225	100	506.910	36	892.315	64
1950	1.242.185	100	447.963	36	794.222	64
1951	1.236.624	100	330.075	27	906.549	73
1952	1.580.619	100	422.262	27	1.158.357	73
1953	1.707.938	100	544.701	32	1.163.237	68
1954	1.940.700	100	687.762	35	1.252.938	65
1955	2.254.668	100	818.616	36	1.436.052	64
1956	2.587.345	100	1.047.791	40	1.539.554	60
1957	3.023.688	100	1.178.844	39	1.844.844	61
1958	3.563.886	100	1.364.251	38	2.199.635	62
1959	5.053.438	100	1.847.950	37	3.205.488	63
1960	5.177.201	100	2.173.956	42	3.003.245	58
1961	6.078.790	100	2.626.288	43	3.452.502	57
1962	6.384.020	100	2.336.371	37	4.047.649	63
1963	8.424.048	100	2.747.053	33	5.676.995	67
1964	9.292.032	100	3.038.542	33	6.253.490	67
1965	10.294.643	100	3.407.895	33	6.886.748	67
1966	12.464.065	100	4.196.665	34	8.267.400	66
1967	14.882.401	100	5.069.823	34	9.812.578	66
1968	16.239.469	100	5.695.465	35	10.544.004	65
1969	19.114.004	100	6.777.125	35	12.336.879	65
1970	23.002.943	100	8.636.999	38	14.365.944	62
1971	31.424.468	100	11.791.764	38	19.632.704	62
1972	39.012.937	100	15.076.749	39	23.936.188	61
1973	51.957.843	100	22.040.775	42	29.917.068	58
1974	65.156.513	100	30.128.187	46	35.028.326	54
1975	95.008.789	100	44.391.603	47	50.617.186	53
1976	127.055.191	100	60.349.138	47	66.706.053	53
1977	168.248.752	100	89.468.629	53	78.780.123	47
1978	248.419.683	100	141.620.029	57	104.799.654	43
1979	405.483.698	100	235.867.067	58	169.616.631	42
1980	749.849.431	100	470.770.957	63	279.078.474	37
1981	1.190.203.802	100	708.894.229	60	481.309.573	40
1982(3)	1.304.865.756	100	777.105.470	60	527.760.286	40
1983	1.934.491.872	100	1.107.961.517	57	826.530.355	43
1984	2.372.211.072	100	1.356.231.375	57	1.015.979.697	43
1985	3.829.116.958	100	1.795.733.830	47	2.033.383.128	53
1986	5.972.033.930	100	3.106.014.912	52	2.866.019.018	48
1987	9.051.003.125	100	4.492.169.973	50	4.558.833.152	50
1988	14.231.761.223	100	7.065.885.861	50	7.165.875.362	50
1989	25.550.319.857	100	13.644.960.836	53	11.905.359.021	47
1990	45.399.534.298	100	23.656.790.314	52	21.742.743.984	48
1991	78.642.770.254	100	41.093.677.371	52	37.549.092.883	48
1992	141.602.093.850	100	71.392.139.056	50	70.209.954.794	50
1993	264.272.936.382	100	128.324.179.797	49	135.948.756.585	51
1994(4)	587.760.247.715	100	283.733.274.009	48	304.026.973.706	52
1995	1.084.350.504.039	100	441.787.096.000	41	642.563.408.039	59
1996	2.244.093.829.920	100	884.067.428.115	39	1.360.026.401.805	61
1997	4.745.484.020.950	100	1.931.968.730.255	41	2.813.515.290.695	59
1998	9.228.598.187.270	100	4.302.829.162.263	47	4.925.767.025.017	53
1999	14.802.279.916.274	100	6.715.637.982.320	45	8.086.641.933.954	55
2000	26.503.698.413.260	100	10.849.961.708.330	41	15.653.736.704.930	59
2001	39.735.928.149.700	100	16.058.048.860.090	40	23.677.879.289.610	60
2002	59.631.867.852.060	100	20.060.524.607.610	34	39.571.343.244.450	66
2003	84.316.168.755.700	100	27.780.137.575.950	33	56.536.031.179.750	67

(YTL)						
	VERGİ GELİRLERİ	(%)	DOLAYSIZ VERGİLER(5)	(%)	DOLAYLI VERGİLER(6)	(%)
2004(*)	101.038.904.000	100	31.147.157.000	31	69.891.747.000	69
2005(*)	119.250.807.000	100	36.589.582.000	31	82.661.225.000	69

2005(**)	131.948.778.000	100	43.081.460.000	33	88.867.318.000	67
2006(**)	151.271.701.000	100	47.334.572.000	31	103.937.129.000	69
2007(**)	171.098.466.000	100	57.473.256.000	34	113.625.210.000	66
2008(**)	189.980.827.000	100	67.240.001.000	35	122.740.826.000	65

NOT : BU TABLODA YER ALAN :

(1) DOLAYSIZ VERGİLER: GELİRDEN ALINAN VERGİLER VE SERVETTEN ALINAN VERGİLER GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.

(2) DOLAYLI VERGİLER: MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN VERGİLER, DIŞ TİCARETTEN ALINAN

VERGİLER GRUPLARI İLE KALDIRILAN VERGİLER ARTIKLARINI KAPSAMAKTADIR.

(3) 10 AYLIK (MALİ YIL 1 OCAK - 31 ARALIK OLARAK UYGULANMAYA BAŞLADIĞINDAN)

(4) EDV, NAV VE EMTV DAHİL

(5) DOLAYSIZ VERGİLER "GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER" VE "MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER (Veraset ve İhtikali Vergisi ile Motorlu Taahhüt Vergisi)" GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.

(6) DOLAYLI VERGİLER "DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ", "ULUSLARARASI TİCARET VE MUAMALAN VERGİLERİ", "DAMGA VERGİSİ", "HARÇLAR" VE "BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILMAYAN DİĞER VERGİLER" GRUPLARINI KAPSAMAKTADIR.

NOT: 1- 1923-2005 RAKAMLARI MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI HARİCİ RED VE İADELER DAHİL TUTARLARDIR.

2- 2006 YILI VERGİ GELİRLERİ İÇERİSİNDEKİ GELİR VERGİSİ TEVKİFAT RAKAMINA ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ TUTARI DAHİLDİR.

(*) ÖNCEKİ YILLARLA AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN, RAKAMLARA RED VE İADELER DAHİL EDİLMİŞTİR.

(**) 2006 - 2008 YILLARI BÜTÇE KANUNU'NDA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİL OLDUĞUNDAN, AYNI BAZA GETİRMEK İÇİN RAKAMLARA MAHALLİ İDARE VE FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİLDİR.

kaynak: www.maliye.gov.tr

Tablo:17 Kayıt dışı Ekonomi Tahmin Sonuçları- İnpıt/Output Yöntemi
(Hesap Uzmanları Kurulu)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Vergi Uyumu (%)	62,74	66,54	73,88	68,52	70,26	70,39	69,93
KDE (%)	37,26	33,46	26,12	31,48	29,74	29,61	30,07

Kaynak: HUK

Teorik olarak vergi seviyesi, çalışma ya da boş zaman kararını etkilemekte ve kayıt dışı işgücü akışını şekillendirmektedir. Özellikle kayıt içi ekonomide toplam işgücü maliyeti ile çalışanın vergi sonrası getirisi arasındaki “ **vergi takozu**” olarak tabir edilen farklılık artınca işgücünün kayıt dışı ekonomiye geçişi hızlanmaktadır.⁸² 2004 yılı itibariyle kayıtlı iş gelişimi ve kişinin kayıtlı isteğini ölçen vergi takozu açısından Türkiye OECD ülkeleri arasında %42,7 ile en kötü durumdadır. Türkiye’de gelir vergisi ile SGK kesintilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının oldukça düşük, tüketim vergilerinin payının yüksek olduğu görülmektedir. Son on yıl içinde dolaylı vergilerin hem toplam vergiler hem de milli gelir içinde payının arttığı görülmektedir.

Vergi Yüğü; toplam vergi hâsılatının GSYİH’ya oranıdır. Toplam GSYİH, resmi GSYİH artı kayıt dışı GSYİH’dır. Toplam reel gelirden vergi alınabilse idi ulaşılacak vergi hâsılatı potansiyel vergi hâsılatıdır. Potansiyel vergi hâsılatı ile gerçekleşen vergi hâsılatı arasındaki fark vergi geliri kaybı veya vergi boşluğudur.

Kayıt dışı gelirler, bir taraftan vergi dairesinin bilgisi dışında kalması sebebiyle gelir vergisi kaybı yaratırken diğer taraftan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerce üretilen mal ve hizmetler, kayıtlı ekonomik faaliyetlere

⁸² Ercan,2006:46

katılmadıkları ölçüde mübadele sırasında KDV ve ya ÖTV gibi dolaylı vergiler yönünden de kayıp yaratmaktadır.

Türkiye, vergi yapısı açısından büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelere benzemektedir. Dışa açılma sürecinin başladığı 1980'lerden bu yana dolaylı vergilerin payı hızla artmış, gelir ve dış ticaret üzerinden alınan vergilerin payı belirgin bir düşüş göstermiştir. 1990'ların sonuna kadar ciddi kamu açıkları ile bir dizi kriz yaşanırken, 2000'lerin başından itibaren, mali disiplin bir ölçüde sağlanmıştır. Hareketli sermayenin ülkeye çekilebilmesi için uygulanan politikalar, ortaya çıkan ekonomik sorunlara acil müdahale amacıyla genellikle kısa dönemli olarak tasarlanmıştır. Köklü reformlardan ziyade kısa dönemli sorunların çözümüne yönelik olarak uygulanan bu vb. politikalar bir ölçüde sonuç vermiş olmakla beraber sosyal güvenlik sistemindeki açıklar devam etmekte ve transfer harcamalarını ciddi boyutlarda arttırmaktadır. Sonuç olarak önümüzdeki yıllarda Türkiye'de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki en önemli sorunlardan birisi uluslar arası rekabet ve sosyal koruma talepleri arasındaki çatışma olacaktır.⁸³

⁸³ Özügürlü –Pınar,2009:58

**Tablo:18 GSYH, GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ VE VERGİ YÜKÜ
(2002- 2008) (BİN YTL)**

YILLAR	GSYH (1998 BAZLI) (1)	VERGİ GELİRLERİ (*) (2)	VERGİ YÜKÜ (%) (2/1)
2002	350.476.089	59.644.416	17,0
2003	454.780.659	81.783.798	18,0
2004	559.033.026	100.373.326	18,0
2005	648.931.712	119.627.198	18,4
2006	758.390.785	137.480.292	18,1
2007	843.178.421	152.835.111	18,1
2008	950.098.199	168.108.960	17,7

(*) VERGİ GELİRLERİ RAKAMLARI MAHALLİ İDARE VE FON
PAYLARI DAHİL, RED VE İADELER HARİÇ TUTARLARDIR.

Kaynak: www.maliye.gov.tr

Türkiye'deki vergi yükü oranı yüksek olduğundan kayıt dışı ekonomi beslenmektedir. Türkiye de toplumun genel vergi yükü dünyaya göre çok düşük, kayıtlı üretimin vergi yükü ise çok yüksektir. İşçi çalıştırma şartları ağırlaşır işveren istihdamdan uzaklaştıkça bu kaynakta azalmaktadır.⁸⁴

Kayıt dışı ekonominin GV ve KDV bakımından doğurduğu toplam vergi kaybı 1985 yılında 1.453.000 YTL iken kayıt dışı ekonominin hacminde görülen artışa bağlı olarak sürekli artış göstermiş ve 2004 yılında 51.111.615.000YTL'ye kadar ulaşmıştır. Bu, 2004 yılı konsolide bütçe vergi gelirleri hasılatının %56.7'sidir. Zira 2004 yılı konsolide bütçe vergi gelirleri hasılatı 90.092.896.000 YTL'dir.⁸⁵

⁸⁴ DPT, a.g.e.,2001,s,48

⁸⁵ Abdullah ŞAHİN "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Açısından Değerlendirilmesi- Kayda Alınabilmesine Yönelik Öneriler "Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi 2006,s,191

Bilindiği üzere ekonomide mal ve para hareketi olmak üzere karşılıklı iki yönlü bir akım vardır. Gelişmiş ülkelerde vergi denetimleri para hareketlerini izlemek suretiyle yapılır. Para hareketleri büyük çoğunlukla bankalar üzerinden yapılır ve bu hareketler banka sisteminde iz bırakır. Bu nedenle daha sonra bu hareketlerin tespit edilmesi ve vergi incelemelerinde kullanılması mümkündür. Mal hareketleri ise iz bırakmazlar ve bu hareketleri anında tespit etmediğimiz takdirde sonradan tespit etmemiz mümkün olmaz. Gelişmemiş ülkelerde mal hareketlerine dayalı bir vergi incelemesi öne çıkar çünkü bu ülkelerle finans sektörü yeterince gelişmemiştir ve ekonomi nakit hareketlerine dayalıdır.⁸⁶

Belli bir dönemde sektörler itibariyle yaratılan katma değerlerin toplamı, ulusal katma değer vergisi tabanının ulusal KDV matrahını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu taban üzerinden hesaplanacak KDV, ilgili dönemde beklenen toplam KDV tutarını verecektir. Kayıt dışı ekonomi boyutunun hesaplanması ise bu mal ve hizmet akımı, ekonomide cereyan eden mal ve hizmet akımını gösteren “ input-output” yani girdi- çıktı tablolarından hareketle KDV uyum ve kaçığının bulunması esasına dayandırılmaktadır. Bu girdi çıktı tabloları, her yıl yayınlanan tablolar değil, yayınlanan yıllardan itibaren her yılın KDV matrahı tabanını bulabilmek için sektörlerin büyüme oranlarıyla, o sektörlerin tabanlarını oluşturarak her yılın ulusal tabanlarına büyüme oranlarını eklemek suretiyle yani o sektörlerin büyüme matrahlarına ulaşıp oradan da ulusal matraha yani ulusal KDV matrahına ulaşmak gerekiyor. Burada çok iyi hesaplar gerekiyor .Çünkü, bütün tabanlar, bütün sektörlerin matrahı aynı oluyor, çeşitli istisnalar ,muafiyetler dolayısıyla bazı yasal düzenlemeler nedeniyle yüzde yüz oranında sonuç olmuyor bunlardan o istisna ve muafiyetlere düşen kısımların sağlıklı sonuç alabilmek için ayıklanması gerekmektedir.⁸⁷

Hesap uzmanları kurulu (HUK) Input- output yöntemini uygulayarak 1998–2004 arası dönem için kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü hesaplamıştır.

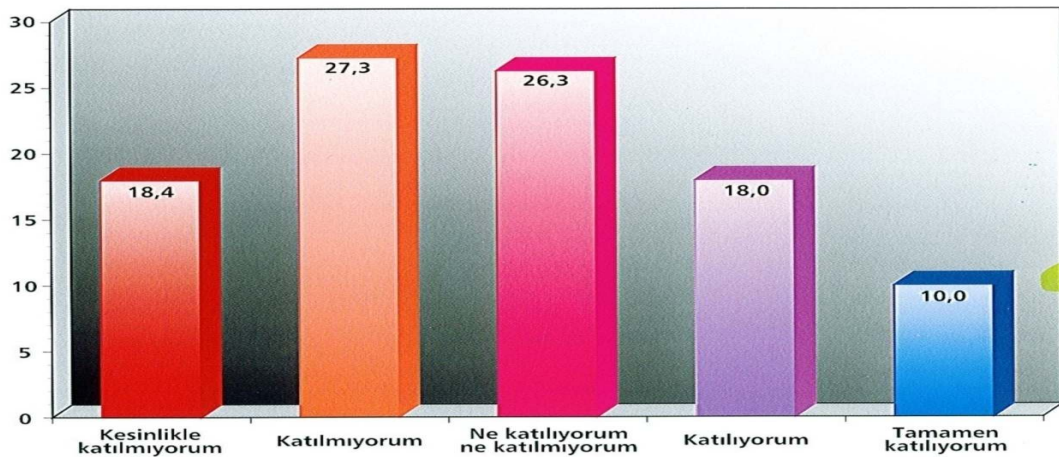
⁸⁶ HUV a.g.e. s,15

⁸⁷ HUV a.g.e.,2005,s,69

Belli bir dönemde sektörler itibariyle yaratılan katma değerlerin toplamı, ulusal KDV tabanını oluşturmakta ve bu taban üzerinden hesaplanacak KDV, ilgili dönemde beklenen toplam KDV'yi vermektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutunun hesaplanması DİE'nin yayınladığı, sektörler arasında mal ve hizmet akımını gösteren Input-output (girdi-çıktı) tablolarından hareketle KDV uyum ve kaçığının bulunması esasına dayandırılmıştır. HUK tarafından yapılan ölçümlerde Türkiye'de 1998–2004 yılları arasında kayıt dışı ekonominin GSMH'ye oranının %26–37 arasında değiştiği hesaplanmıştır. 1998 yılı kayıt dışılık oranı %37 olarak en yüksek seviyede, 2000 yılında ise %26 olarak en düşük seviyede hesaplanmıştır.⁸⁸

Türk vergi sisteminde oldukça sık değişiklik yapılmaktadır. Ve bu durum zaten çok detaylı olan sistemi daha da karmaşık ve içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bu karmaşa vergi bilincini ve uyumunu önemli ölçüde düşürmektedir. Bunun sonucunda da bireyler, beyan dışı ekonomik faaliyetlere yönelmektedir.

Vergi bilinci, toplanan vergilerin nasıl, ne şekilde ve kimler için harcadığının açıklanması ve vergi mükellefinin “kamu hizmetlerini satın alan bir tüketici olarak kabulü” ile oluşur.⁸⁹

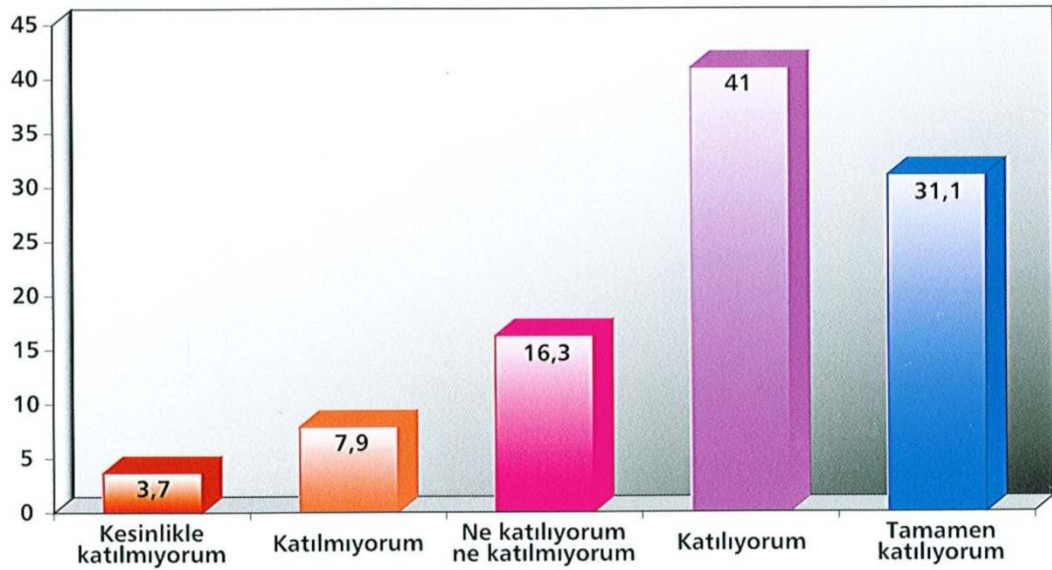

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007 (GİB)

Grafik:4 Vergiler İle İlgili Düzenlenen Kanunların ve Tebliğ, Sirküler Gibi Alt Mevzuatın Yeterince Açık Ve Anlaşılır Olduğunu Düşünüyorum.

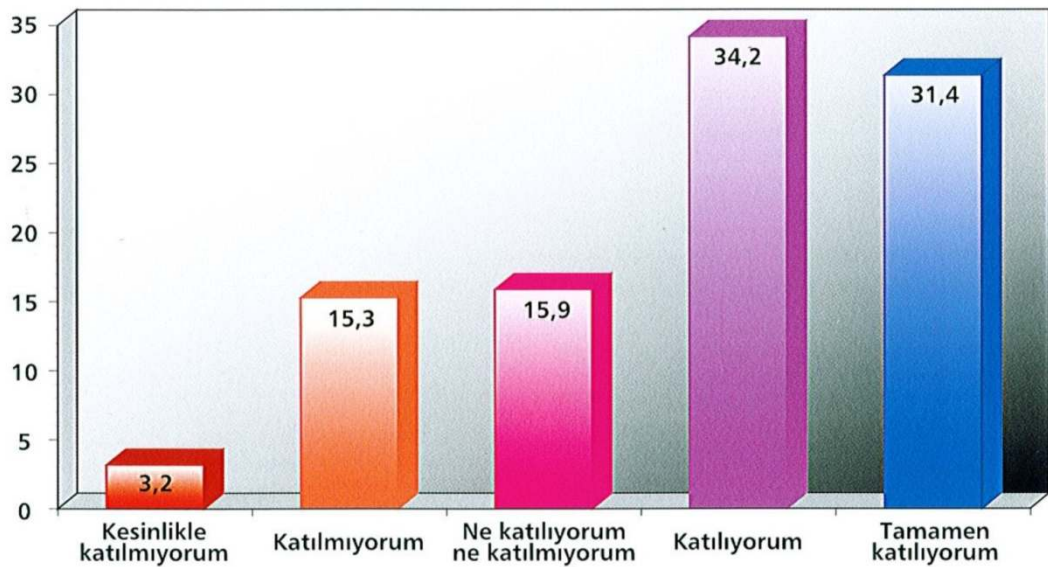
⁸⁸ GİB a.g.m. s.7

⁸⁹ Şengül,1997:239

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Grafik:5 Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar Olduğuna İnanıyorum

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Grafik:6 Vergi Kaçıranlara Yönelik Uygulanan Cezalar Yeterince Caydırıcı Değil

Türkiye’de 2007 yılında gelir idaresi başkanlığının yaptığı vergi uygulamaları karşısında mükellef eğilimleri araştırmasında vergisini hiç

ödememesine rağmen yakalanmayan insanlar olduğuna inananların oranı %72,1 olduğu, vergiler ile ilgili düzenlenen kanunların ve tebliğ, sirküler gibi alt mevzuatın yeterince açık ve anlaşılır olduğunu düşünenlerin oranının %28 olduğu, vergi kaçırıcılara yönelik uygulanan cezaların yeterince caydırıcı olmadığını düşünenlerin oranının %65,6 olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Aşırı vergi istisna ve muafiyetlerinin vergi erozyonu yaratmasının yanında ayrıca aşırı vergi aflarının bireylerin sistemi adaletsiz olarak görmelerine ve kendilerinin haksızlığa uğradıkları duygusuna kapılmalarına neden olduklarından vergi uyumu aşınmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin ne kadar vergi kaybına neden olduğu sorusuna cevap aranırken dikkate alınması gerekli diğer üç önemli nokta şunlardır: Birincisi, bazı mal ve hizmetlerin kayıt dışı sektörün yokluğu durumunda üretilmeme ihtimalidir. Zira belki de bu mal ve hizmetler vergilendirilirse ya arz ya da talep veya her ikisinde bir azalma olacağından bu mal veya hizmetlerden üretilen miktarlar azalabilecektir. Dolayısıyla kayıt dışılığın azaltılması, bu tür mal ve hizmetlerin üretilmemesi ile sonuçlanacağından vergi gelirlerinde bir artış söz konusu olmayacaktır. İkincisi, kayıt dışı sektörde elde edilen gelirin en azından bir kısmının resmi (kayıt altındaki) sektörde üretilen mal ve hizmetler için harcanmış olabileceği gerçeği göz ardı edilmektedir. Eğer kayıt dışı gelirin bir bölümü kayıtlı ekonomide harcanıyorsa bu vergi kaybını azaltıcı etki yapacaktır. Üçüncüsü, çarpan etkisi ile vergi kaçırmayan kişilerin gelirlerinde bir artış meydana gelebilecek ve bu da vergi kaybını azaltıcı etkide bulunacaktır. Kimi bulgulara göre kayıt dışı gelirin önemli bir bölümü gelir oluştuktan hemen sonra kayıtlı sektörde harcanmaktadır. Avusturya ve Almanya 'da yapılan araştırma sonuçlarına göre kayıt dışı gelirin üçte ikisi gibi büyük bir bölümü kayıtlı sektörde harcanmaktadır. (Schneider ve Enste, 2000), Fortin vd. (1997:2,22)'nin Kanada'da kayıt dışı sektör üzerinde yaptıkları araştırma sonucuna göre, bu sektörde faal olanlar kayıt dışı sektör mal ve hizmetlerine, kayıtlı sektörde faal olanlara kıyasla altı kat daha fazla harcama yapmaktadırlar. Bu sonuç, yazarlara göre , 'ağ' ve 'ayrılmazlık' etkileri nedeniyledir. 'Ağ' etkisi, kayıt dışı sektörde faal olan bireylerin, bu sektör mal ve hizmetlerin alıcıları olarak daha

az maliyete katlanmaları; ‘Ayrılmazlık’ etkisi ise, bu sektör mal ve hizmetlerine olan talebin bu sektörde çalışmadan bağımsız düşünölemeyeceği anlamında kullanılmaktadır. Bir üçüncü etkisi ise, ‘gelir’ etkisidir ve bu etki sonucu, kayıt dışı sektörde faal olan bireyler, gelirlerinde oluşan artıştan kaynaklanan ek gelirin bir bölümünü resmi sektör mal ve hizmetleri için harcayacaktır.. Ancak Fortin vd.’nde ilk iki etki baskındır, dolayısıyla kayıt dışı sektörden kayıtlı sektöre akış sınırlı olacaktır.⁹⁰

Bu çalışmaların sonunda çıkan sonuç, konunun karışık makro ekonomik modellerle inceleme yapmak gerektiğini göstermektedir. Kayıt dışı faaliyet, faaliyeti yürütenlerin vergi sonrası gelirini artırıcı etki yapacaktır. Ancak, gelir dağılımını bozucu mu yoksa düzeltici mi etki yapacağı, hangi gelir grubunun bu sektörde daha fazla faaliyet gösterdiklerine ve kayıt dışılığın boyutuna bağılı olacaktır. İş bulduğunda gündelik karşılığı çalışanların oranı yüksekse, gelir dağılımı olumlu etkilenecektir. Ancak üst gelir grubundakiler rüşvet ve adamını bulma gibi sebeplerle daha çok vergi kaçırma imkânına sahiplerse, gelir dağılımı olumsuz etkilenecektir. Yapılan araştırmalar neticesinde, en çok vergi kaçırıcılar yüksek ve en düşük gelir gruplarına mensup olanlar, en az kaçırıcılar ise orta gelir grubuna mensup olanlar sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç genelleştirilirse kayıt dışılığın daha çok alt gelir grupları ile üst gelir grupların gelirlerinde artış sağladığı ortaya çıkmaktadır.

1.1.3.1. Türkiye’ de Vergi Kayıp Ve Kaçağının Tahmini Boyutu

1975-2002 yılları arasında tamamen vergilendirmeden kaynaklanan kayıt dışı gelirin kayıtlı gelire oranı %3.07 ile %22.94 arasında değişmektedir. 2002 yılı için tahmin edilen kayıt dışı gelir 44.3 katrilyon liradır. Buna göre vergi yükü ve hesaplanan kayıt dışı gelir rakamları dikkate alınarak, vergi

⁹⁰ Savaşan,2004:68

kayıp ve kaçağının bütçe açığı ve GSMH ye göre payını tahmin etmek mümkündür.⁹¹

Tablo 19: 2008 Vergi İnceleme Sonuçları

DENETİM BİRİMLERİ	RAPOR SAYISI	İNCELENEN MATRAH (YTL)	BULUNAN MATRAH FARKI (YTL)	MATRAH FARKI ÜZERİNDEN TARH EDİLEN VERGİ (YTL)
Gelirler Kontrolörleri	2.351	6.906.461.648	190.481.501.165	1.725.714.339
Vergi Denetmenleri	68.089	48.488.423.808	7.803.234.736	1.693.601.820
Vergi Dairesi Müdürleri	40.162	2.249.210.344	821.694.129	78.558.005
Toplam	110.602	57.644.095.800	199.106.430.030	3.497.874.164

Kaynak: GİB 2010 yılı Performans Programı

Tablo: 20 Ocak – Eylül 2009 Vergi İnceleme Sonuçları

DENETİM BİRİMLERİ	RAPOR SAYISI	İNCELENEN MATRAH (YTL)	BULUNAN MATRAH FARKI (YTL)
Gelirler Kontrolörleri	987	5.170.175.876	61.437.114.039
Vergi Denetmenleri	46.822	25.601.742.063	4.099.379.298
Vergi Dairesi Müdürleri	15.603	5.480.134.157	446.056.915
Toplam	63.412	36.252.052.096	65.982.550.252

Kaynak: GİB 2010 yılı Performans Programı

Haber.jet.com da 08.03.2010 da 'Hesap uzmanlarının vergi inceleme sonuçlarına göre, en fazla kaçak damga vergisi ve kurumlar vergisinde ortaya çıkarıldı.

Damga vergisinde yüzde 509,9 olan kaçak oranı, kurumlar ve gerçek kişilerin ödediği geçici vergide yüzde 365,4, kurumlar vergisinde de yüzde 168,1 olarak tespit edildi. Kaçak oranı, gelir vergisinde yüzde 71, 5, KDV'de yüzde 4,3, özel tüketim vergisinde yüzde 36,3, veraset ve intikal vergisinde de yüzde 100 şeklinde hesaplandı.'şeklinde vergi kaçağıyla ilgili haber yer almıştır.

⁹¹ Şükrü KIZILOT -ÇOMAKLI E."Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi" 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004,s,126

1.1.3.2. Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemek İçin Öneriler

Bu güne kadar Türkiye’de kayıt dışı ekonominin tahminine ilişkin çalışmalarda, sonuçlar birbirinden ne kadar fark olursa olsun veya ne kadar büyük oran bulunursa bulunsun, önemli olan kayıt dışı ekonominin tüm ekonomi içindeki payının küçültülmesi için yasal ve idari önlemlerin süratle alınmasının sağlanmasıdır. Genellikle ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçları olan kayıt dışı ekonominin kayda alınabilmesi ve politikaların üretilmesi için önlemler alınmasının çağdaş bir devlet olmasının gereği olduğu açıktır. Tüm kesimlerin bunu gerçekleştirmek için çalışması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin iki temel amacı vardır. Birincisi devletin ekonomik faaliyetleri kayıt ve beyan altına alması, ikincisi ise suç kaynaklı ekonomik faaliyetleri denetim altında tutarak önlemesidir.

Adam Smith’ in “Ulusların Zenginliği” kitabının son cildinde vergileme ile ilgili prensipler açıklanmıştır. Bunlardan bir tanesi de **vergi de belirlilik** ilkesidir. Bu ilkeye göre mükellefin ödeyeceği verginin miktarını, zamanını ve ödeme şeklini daha önceden bilmesi gerektiği esası vardır.⁹² Buna göre vergilerin belirli olması için vergi kanunlarının geriye doğru yürümemesi, vergi aflarının çıkarılmaması gerekmektedir. Ayrıca **vergide basitlik ilkesi** de uygulanmalıdır. Bu, hem idarenin hem mükelleflerin işini kolaylaştırır ve mali müşavir, muhasebeciler gibi kesimlerin ekonomide daha üretken faaliyette bulunmalarına neden olur. Muhasebe ve müşavirlik hizmeti yürütenlerin, işlerinin gerektirdiği niteliğe haiz ve kaliteli kişilerden oluşması gerekmektedir. Çok fazla ilgisi olmayanların çeşitli meslek mensuplarından geçiş yaparak sektörde yer almaları bu hizmetin kalitesini düşürmektedir. Bu nedenle bu faaliyet grubunun da yetki ve sorumluluklarının artırılması gerekmektedir. Muhasebeci tutamayanlara devlet muhasebeci tayin etmelidir. Serbest Muhasebeci, Mali Müşavir, YMM lerde bir nevi kamusal hizmet ürettiklerinden Vergi İdaresiyle özellikle denetim birimleriyle koordineli çalışmalı, onlara da

⁹² Uğur,2007:16

yetki ve sorumluluk yüklenmelidir. Bunun sonucunda da kusurları ölçüsünde cezalandırma sistemi getirilmelidir.(meslekten men, uyarma, para vs. gibi)

Daha evvel 4369 sayılı kanunla getirilen gelirin tanımı, yeniden yasallaşmalı ve uygulanmalıdır. Yani harcama ve tasarruflarına kaynak teşkil eden kazanç ve iratların nereden kaynaklandığı sorulmalı ve vergilendirilmelidir. Servetteki artışın kaynağı sorulmalıdır. Servet beyanı esası vergi kayıt ve kaçağının önlenmesinde etkin bir vergi güvenlik önlemi olmuştur. Bu esasın uygulanmasında defter ve belgeler üzerinde yapılan inceleme sonucu saptanamayan matrah farkı kişilerin servetindeki artıştan hareket ederek tespit edilmeye çalışılmalıdır.

Basit usul kaldırılmalı, gider yazılacak harcamalar kapsamı genişletilmeli, belli gelirin altındaki kazançların vergilendirilmemesi gerekmektedir. Sosyal güvenlik prim oranları düşürülmeli, şirketlerin kurucu yönetici ve denetçileri için belli koşullar aranmalı, vergi sistemi ve yasalar(mevzuat) açık ve anlaşılır hale getirilmeli, vergi istisna ve muafiyetler mümkün olduğunca kaldırılmalı, vergi idaresinde denetim etkinliği artırılmalı, idare ve mükellef ilişkileri güçlendirilmeli, iyi niyetli mükellefleri korumaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Tarım kesiminin kendine özgü çalışma ilişkilerini dikkate alarak sosyal güvenlik kapsamı genişletilerek ihtiyaçlara uygun yasal düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir.

Vergi konusunda genel olarak üç farklı eşitlik kavramı vardır. Gelirleri ve servetleri yüksek olan mükelleflerden düşük olanlara oranla daha fazla vergi alınması ile **dikey eşitlik**, aynı durumda olan kişilerden aynı oranlarda vergi alınması **yatay eşitliktir**. **Mübadele eşitliği** ise, mükellefin kamusal mal ve hizmetlerden elde ettiği fayda ile ödediği vergi miktarının eşit olmasıdır. Vergi mükellefi devlet ile olan ilişkisinin adil olmadığını, ödediği verginin karşılığını alamadığını düşünüyorsa, vergi kaçırarak bu adaleti kendisi sağlamaya çalışacaktır. Mükellefin yararlandığı kamusal mal ve hizmet miktarındaki artış mükellefin eşitliği algılamasında pozitif bir etki yaratarak vergi kaçakçılığını azaltacak, tersi bir durumda ise mükellef yeterince kamusal mal ve hizmetlerden yararlanmadığı düşüncesi ile eşitliği sağlamak için vergi

kaçırmaya başlayacaktır. Aynı şekilde kişi kendisinin devletle olan ilişkisi ile başka kişi veya kişilerin ilişkisini de kıyaslayacaktır. Sonuçta yatay, dikey ve mübadele eşitsizliğinin algılanması mükellefin vergi davranışları üzerinde etki yapacaktır.⁹³

Uzmanları tarafından hazırlanan vergi kanunlarının ve metinlerinin, ilgili komisyonlarla veya önergeler yoluyla Mecliste değiştirilmemesi sağlanmalıdır. Aksi halde uzmanlarca harcanan zaman ve emekler boşa gitmektedir.

Denetim oranının düşüklüğü, ülkemizi adeta vergi cenneti olarak göstermekte, vergi idaresinin ve denetim elemanlarının yetersiz oluşları ile uzman eksikliği, aşırı iş yükü, istihbarat arşivinin olmaması, denetimin yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. En kısa zamanda etkin bir idare ve denetim oluşturulmalıdır.

⁹³ H.Hüseyin BAYRAKLI - Naci Tolga SARUÇ - İsa SAĞBAŞ 'Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörler: Anket Çalışması Bulguları' 19. Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004,s,212

Tablo: 21 VERGİ DENETİM KADROLARI (1)

	<u>DOLU KADRO</u>	<u>BOŞ KADRO</u>	<u>TOPLAM KADRO</u>
BAKANA BAĞLI :	461	1.157	1.618
- MALİYE MÜFETTİŞİ (2)	154	313	467
- HESAP UZMANI (2)	307	844	1.151
GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞINA BAĞLI :	3.171	4.379	7.550
- MERKEZİ (GELİRLER KONTROLÖRÜ) (2)	339	561	900
- MAHALLİ (DEFTERDARLIK EMRİNDE) (VERGİ DENETMENİ) (2)	2.832	3.818	6.650
GENEL TOPLAM :	3.632	5.536	9.168

(1) 15 EKİM 2009 TARİHİ
İTİBARIYLA

(2) MALİYE MUFETTİŞ YARDIMCILARI,
HESAP UZMAN YARDIMCILARI VE
STAJYER GELİRLER KONTROLÖRLERİ İLE VERGİ
DENETMEN YARDIMCILARI DAHİL.

Kaynak: www.maliye.gov.tr

Vergi kaçırmanın nimeti büyük cezasının ise düşük olmaması gereklidir. Toplumda gönüllü vergiye uyum bilinci ile vergi kaçırmanın topluma karşı işlenen bir suç olduğu bilinci yerleştirilmelidir. Vergi idaresi ile vergi yargısı yasaları etkin uygulayabilecek şekilde örgütlenmelidir.

TABLO : 22
GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATI İLE GELİR İDARESİ
BAŞKANLIĞI
HARCAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI
(2002-2008)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ (BİN YTL)	GELİR İDARESİ HARCAMALARI (BİN YTL)	100 YTL. VERGİ TOPLAMAK İÇİN YAPILAN HARCAMA (YTL)
2002	65.188.479	471.361	0,72
2003	89.893.112	666.651	0,74
2004	111.335.368	922.286	0,83
2005	131.948.778	1.042.775	0,79
2006	151.271.701	1.152.886	0,76
2007	171.098.466	1.274.631	0,74
2008	189.980.827	1.420.975	0,75

NOT 1- VERGİ GELİRLERİ RAKAMLARI BRÜT OLUP, MAHALLİ İDARE VE
: FON PAYLARI İLE RED VE İADELER DAHİL TUTARLARDIR.
2- 2008 YILI VERGİ GELİRLERİ İÇERİSİNDEKİ GELİR VERGİSİ
TEVKİFAT RAKAMINA ASGARİ GEÇİM İNDİRİM TUTARI DAHİLDİR.

Kaynak:www.maliye.gov.tr

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele etkin bir vergi dairesini gerektirir. Etkin bir vergi idaresi ise eğitimi tam, motivasyonu yüksek, olayları geriden takip eden değil, olayların önünden giden, vergi sistemine hâkim, beşeri sermayesi üst düzeyde olan, özlük hakları iyileştirilmiş bir vergi idaresi olmalıdır. Gelir idaresinin yeterince etkin olmamasının en başta nedeni,

bilgiye ulaşma, değerlendirme ve sonuçlandırma aşamasında kendini göstermektedir.⁹⁴

Kamu finansman dengesinin kurulabilmesi için sürekli kayıtlı mükelleflere başvurularak ek vergiler salınması ve yeni vergiler ihdas edilmesi geçici bir rahatlama sağlasa da uzun vadeli çözümler getirememiştir. Kayıtlı mükelleflerin vergi yüklerinin ağırlaştırılması, kendisi ile rekabet içerisinde olan kayıt dışı kesimi daha da güçlendirilmiş ve hızla büyümesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra ağır vergi yükü, gerçek usulde vergilendirilen mükellefleri vergiden kaçınmaya veya kaçırmaya sevk etmiş kayıtlı kesimden kayıt dışına kaçışı da hızlandırmıştır. Tüm bunların neticesinde Türkiye’de kayıt dışı ekonominin hacmi giderek artmıştır.⁹⁵

Mükelleflerin vergiye uyumu artırılmalı, vergi oranları düşürülmeli ve adil bir hale getirilmelidir. Kurumlar Vergisinde de artan oranlı vergi sistemi getirilmeli kurumları vergilendirilmesinde de yatay ve dikey adalet sağlanmalıdır. Kurumlar Vergisini gerek KOBİ’leri korumak gerekse halka açılmayı teşvik ve vergi adaletsizliklerini gidermek ve ferdi işletmelerin sermaye şirketi biçiminde maskelenmesini önlemek maksadıyla “Artan oranlı vergi” halinde düzenlenmesi artık şart olmuştur.⁹⁶

KDV oranları da düşürülerek satın alma gücü artırılabilir. Bir kişinin harcama ve tasarruflarına kaynak teşkil eden her türlü gelir, verginin konusuna girmelidir. Kesinlikle vergi affı söz konusu olmamalıdır. .

Mükelleflere ödedikleri vergilerin kamu hizmeti olarak kendilerine geri döndüğü anlatılmalı bunun da ötesinde ödedikleri vergilerin nerelere harcandığı kamuoyuna belli aralıklarla açıklanarak izah edilmeli, ödenen vergilerin israf edildiği şüphesi, düşüncesi yok edilmelidir. Kamu harcamalarında şeffaflık sağlanmalıdır.

Güçlü sosyal devletlerde yüksek vergi olmasına rağmen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin düzeyi oldukça düşüktür. Ülkemizde de hükümetler

⁹⁴ Kadir BOY ”Kayıt dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliliği “ Vergi Dünyası, Sayı:247, Mart 2002,s,22

⁹⁵ Yalçın,2002:56

⁹⁶ Şengül,1997:185

sosyal politikaları ciddi biçimde yeniden düzenlemeli ve aktif bir şekilde uygulamalıdır. Toplum bu kamusal hizmetlerin ihtiyaçları karşıladığını gördükçe vergilerini gönüllü olarak ödeyeceklerdir. Hatta zamanla vergi kaçırانlar üzerinde toplumsal baskılar oluşacaktır.

Türkiye’de gelir dağılımı düzeltilerek yoksullukla mücadele edilebilir. ‘Güçlü sosyal devlet’ imajı insanlar üzerinde olumlu psikolojik etkiler yaratacak beyan dışı geliri azaltacak hatta bir ölçüde yasa dışı ekonomiyi de azaltacaktır.

TBMM ile pek çok meslek sahiplerinin ve pek çok kurum yöneticileri ile üyelerinin mal beyanına tabi tutulduğu ülkemizde, vergi mükelleflerinin mal beyanının dışında bırakılmasının hiçbir haklı gerekçesi olamaz. Bu bakımdan kayıt dışı ekonomiden sağlanan kazançların vergilendirilmesi için servet beyanı yeniden gündeme gelmelidir. Servet beyanı yolsuzluk ve rüşvetin azalmasına katkı verir. Servet beyanı esaslı vergi kayıp ve kaçakçılığın önlenmesinde etkin bir güvenlik önlemidir.

Denetim sonucunda ortaya çıkacak vergi suçlarına uygulanacak vergi cezaları artırılarak caydırıcılık özelliğine kavuşturulmalı ve buna ilaveten hapis cezaları, para cezalarına çevrilemez ve ertelenemez hale getirilmelidir. Vergi cezalarının caydırıcılık gücünü azaltan **uzlaşma müessesesi** tamamen kaldırılmalıdır. Özellikle, tekstil sektöründe kayıt dışı ekonomi geniş boyutlardadır. Örneğin pamuk üretiminde çiftçiyi destekleme alımı politikasından vazgeçilerek **prim sistemine** geçilmesi pamuğun üretim aşamasında vergiye bağlanmasını sağlamış dolayısıyla hammadde sağladığı tekstil sektörünün de kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Tarımsal ürünlere uygulanan prim sistemi devlete ek bir mali yük getirse de kayıt dışı ekonominin azaltılmasına sağladığı katkı küçümsenemez.⁹⁷

Sosyal güvenlik yükümlülüklerinin getirdiği yük azaltılarak istihdam maliyetleri düşürülmeli, sigorta teftişleri de artırılmalıdır.

⁹⁷ Mustafa Ali SARILI”Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler” Bankacılar Dergisi, Sayı:41, 2002,s,47

Denetim elemanları sektörel ve vergi türlerine göre uzmanlaşmalıdır(Örneğin; otomotiv sektöründe KDV denetçisi, otomotiv sektöründe Kurumlar Vergisi Denetçisi ve ya gıda sektöründe Gelir vergisi denetçisi gibi) Vergi denetimleri üretimden tüketime doğru ve sektör incelemeleri şeklinde olmalıdır. Çünkü üretici mükellef sayısı toptan, yarı toptan ve perakendeci mükellef sayısından az olduğu için vergiyi doğuran olay, kaynağın başında belgelendirilecek daha sonraki el değiştirmelerde belge düzenine uyum sağlanacaktır. Bu durumda incelemelerin tamamlanmasındaki süreler kısılacak incelenecek mükellef sayısında artacaktır. İnceleme elemanları sektörler bazında uzmanlaşmaya gitmeli herhangi bir sektördeki işletmeyi inceleyip ertesi yıl çok başka bir sektördeki işletmeyi incelemeye çalışmamalı bu zaman kaybı olmakta ve verimsizliğe sebep olmaktadır. Uzmanlaşmak vergi denetimindeki etkinliği artıracaktır.

Vergi mevzuatlarında yer alan “zamanaşımı süresi” ya tamamen kalkmalı ya da en az 10 yıl olmalıdır..Ülkemizde vergi inceleme oranı çeşitli hesaplamalara göre %3 ile %5 arasında değişmektedir. Zamanaşımı süresinde (VUK a göre 5 yıl) her mükellefin en azından bir defa incelenmesi gerektiği noktasından hareketle %20 civarında olması gereken inceleme oranı ve inceleme riski çok düşük kalmaktadır.

Hesap Uzmanları Kurulu hariç diğer inceleme birimlerinde görev yapan inceleme elemanları hem idari hem de vergi incelemesi yapmaktadırlar. Diğer bir anlatımla hem iç denetim hem de dış denetim yapmaktadırlar. Vergi inceleme işi ihtisas işidir. Bu nedenle denetim elemanları idari vazifelerden ayrıştırılmalı sadece inceleme işi ile iştigal etmeli ve sayılarının artırılması gerekmektedir.

213 sayılı VUK’nun 30 maddesine inceleme yetkisi içerisine harcama ve tasarruflarla gelir arasında ilinti kurularak tüm incelemeye yetkilileri ihtiva edecek şekilde hüküm getirilmeli, vergi mahremiyeti gözden geçirilmeli sahte belge düzenleyen ve kullananlar kamuya ifşa edilebilmelidir.

Vergi sistemimizde rant ekonomisinden üretim ekonomisine geçilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Üretken olmayan her türlü rant ve spekülatif kazanç sahiplerine vergi yükü kaydırmaları

gerçekleştirilmelidir. Tarım kesiminde kayıt dışılığın ortadan kaldırılması yönünde önlemler alınması gerekmektedir.⁹⁸

Vergi sisteminin iyileştirilmesine yönelik gayretlerin öncelikle vergi idaresinin yapısal ve işlevsel olarak iyileştirilmesine yönelik olması gerekmektedir. Ancak etkin bir vergi idaresi organizasyon ve insan unsurları bağlamında çağdaş bir idari örgütlenme, teknolojik donanım ve personel koşullarına bağlıdır.⁹⁹

Vergi eğitimi, bilinci ailede yerleştirilmelidir. Maliye Bakanlığı ile MEB'nin işbirliği ile okullarda genel vergi eğitimi dersi verilmelidir. İdare tarafından toplanan vergilerin nerelere harcandığını gösteren bilanço ve raporlar hazırlanarak kamuoyuna duyurulmalıdır. Kayıt dışı faaliyetlerin daraltılması amacıyla mal hareketlerinin ticaret borsaları ve haller gibi kanallardan geçmesini sağlayacak teşvikler uygulanmalıdır.

İşe başlayan mükelleflere en az asgari ücretlinin ödediği vergi kadar en az beş yıl süreyle vergi ödeme koşulu getirilmelidir.¹⁰⁰

Bazı hukuki işlemlerin vergi mükellefiyeti şartına bağlanması gerekir. Örneğin kiracısının kirasını artırmasını isteyen ev sahibine, mahkemenin kira sözleşmelerinin vergi mükellefiyeti şartıyla bağlanması düşüncesinden hareket ederek dava açanın vergi mükellefiyeti şartını araması gibi.¹⁰¹

Devletin kurumları arasında bilgi akışı ve koordinasyon sağlanmalıdır. Tüm kurumlar arasında otomasyon sağlanmalıdır. Böylece mükelleflerin tüm gelir harcama akışı ve bilgileri bir merkezde toplanabilir.

Ekonomi de kredi kartı kullanımı artırılmalı banka aracılığıyla kayıt altına alınmalıdır. Ayrıca ekonomi **nama** yazılı hale getirilmelidir Nakit para kullanımı azaltılıp tüketicilerin kredi kartı ile harcama yapmaya zorlayan yasal düzenlemeler getirilmeli, güçlü ekonomik birimler oluşturmak için ekonomideki girişimlerin şirketleşmeye yönelik hukuki düzenlemeler getirilmeli, bankacılık

⁹⁸ Köseadağı Bağdaş,1999:74

⁹⁹ Köseadağı Bağdaş,1999:78

¹⁰⁰ ÖZÇELİK-İŞ SENDİKASI "Kayıt dışı Ekonomi ve İstihdam Paneli" İstanbul, 1994,s,34

¹⁰¹ ÖZÇELİK-İŞ SENDİKASI,a.g.e.,1994,s,47

alanı ile maliyenin uyumlu çalışması için gerekli alt yapı ve hukuki düzenlemeler yapılmalıdır. .

Enflasyonla, işsizlikle ve yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileşmesi, yoksulluğun azalması anlamına gelir ki bu da kayıt dışı ekonomiyi küçültür. KOBİ'lerinde kayıtlı faaliyette bulunması teşvik edilmelidir.

Toplumun eğitim düzeyi yükseltilmeli, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele edilmelidir.

Kırsal alanda eğitim olanaklarının ve kalitesinin artırılması, tarımın geliştirilmesi ve bunlara bağlı iş imkânlarının oluşturulması, bu alanların yaşanabilir kılınması kentlere göçü azaltacak, kentlerdeki yoksulluğu ve kayıt dışılığı engelleyecektir. Böylece ulaşım, çevre kirliliği, konut vb. sorunlarda azalmış olacaktır. Nüfus artış hızının düşürülmesi, işsizlik ve yoksullukla mücadele olduğu gibi dolaylı olarak kayıt dışılıkla da mücadele olacaktır.

Çalışma hayatında meydana gelen değişikliklere ve oluşan yeni ihtiyaçlara göre hukuki düzenlemeler yapılmalıdır. Esnek çalışma modellerine göre de yasa değişiklikleri yapılarak (ek işler, ikinci iş, ev de çalışma, alt sözleşmeyle çalışma, vb.) yasalarca tanınmalı, sosyal güvenlik primleri ödenmeli gelirler beyan edilebilmelidir.

Mücadele sisteminde sektörel ve bölgesel farklılıklar ve sosyal yapı göz önüne alınmalı, tek taraflı yerine çok boyutlu çözümler uygulanmalı denetim mekanizmaları otorite boşluğu yaratmayacak şekilde düzenlenmeli ve görev dağılımı net bir şekilde belirlenmeli, denetim sistemiği gelir tanımı kayıt dışılığın nedenlerini dikkate alacak şekilde baştan düzenlenmeli ve yapılmalıdır. Ayrıca finansal sistemden faydalanılmalı ve para hareketleri takip edilmelidir. Buna paralel olarak bilgi teknolojilerinin kullanımı daha etkin hale getirilmelidir.¹⁰²

Küreselleşmeyle birlikte kayıt dışı ekonomi sadece ulusal değil uluslararası değişimlerden de etkilenmektedir. Bu nedenle ülke içinde kayıt dışı ekonominin sebepleri teşhis edilip çözüm üretilirken bu durum da göz önünde bulundurularak uluslararası antlaşmalar yapılmalı, ekonominin

¹⁰² Ercan,2006:X

kaldıramayacağı yüklenimlere girilmemeli, mümkün olduğunca küresel etkilerden uzak tutulmalıdır.

1980 lerin başında Türkiye'nin dış borcu yaklaşık 18 milyar\$ civarındayken 1990 yılında 50 milyar\$, 2006 yılı sonunda ise 205 milyar\$ civarında olduğu bilinmektedir. Bütün bu rakamlar Türkiye'nin başarılı yönetilmediğini gösterdiği gibi aynı zamanda buna rağmen ülke ekonomisinin ne kadar büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca ithalatın ihracatın çok üstünde olması ise Türk Ekonomisinin dünya ekonomisiyle büyük ölçüde entegre olduğuna işaret etmektedir.

Ülke ekonomisine yön veren kararlar siyasal birimler tarafından alınmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi azaltacak kararları siyasilerin kararlılıkla ve samimi istekleriyle uygulaması sonuç getirecektir. Hükümetler bu konuya sahip çıkıp, gerekli tedbirleri almadıkça, muhalefet de hükümet üstünde baskı oluşturmadıkça başarı yakalanamayacaktır.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede toplum desteğinin alınması şarttır. Bunun için topluma kısa vadeli çıkarlar yerine uzun vadeli menfaatler için kayıt dışılığın önüne geçilmesi gerektiği anlatılmalı, mücadele edilmesi yönündeki düşünceler benimsetilmelidir.

Ekonomik yapıyı ilgilendiren tüm yasalar uyumlu hale getirilmelidir.

Kayıt dışı çalışan işletmeler sağlıksız ürünler üretmekte bunlar denetim dışında kaldığından kontrol edilememekte, ucuz olduğundan tüketilmekte bu da insan sağlığını ve çevreyi tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretilcek çözümler için istihdam konusunda işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin görüşlerinin alınması toplumsal uzlaşma açısından önemlidir. İşveren üzerindeki mali yükümlülüklerin azaltılması yoluyla devletin sosyal güvenliğe katkısı toplumsal uzlaşmanın devlet eliyle desteklenmesi olumlu bir bakış açısı yaratabilecektir. Prime esas kazanç alt sınırı ile asgari ücret eşitlenmeli arasındaki farka ilişkin, prim ve işsizlik sigortası gibi sosyal kesintilerin işverene mali yük oluşturması engellenmelidir. Ayrıca prime esas kazancın üst sınırı yüksek tutularak işçilerin eline geçen ücretlerde azalmaya

neden olacak uygulamalardan vazgeçilmelidir. Kayıt dışı ekonomide önemli bir paya sahip olan tarım sektörüne ilişkin iş kanunu düzenlenmelidir.¹⁰³

Son birkaç yılda vergi teorisi önemli gelişmeler göstermesine karşın, vergi kaçakçılığını etkileyen faktörlerin tek başına açıklamada klasik ekonomik modeller yeterli olmamaktadır. Vergi kaçakçılığı sorunu sadece ekonomist ve maliyeciler tarafından değil psikolog, sosyolog ve suç bilimcileri gibi diğer sosyal bilim dallarında uzmanlaşan araştırmacılar tarafından da incelenmiştir. Grasmick ve Bursik 'e (1990) göre caydırıcı faktörleri sadece yasal cezalar olarak düşünmek yerine üç ana gruba ayırmak daha isabetli olacaktır. **(i)** devletin uyguladığı cezalar olan yasal müeyyideler, **(ii)**kişinin ait olduğu gruptaki sosyal norma uygun olarak davranmadığı zaman karşılaşılabileceği utanç ve kaybedeceği saygınlığı ifade eden toplumsal etki, **(iii)**kişinin kendi kendisine uyguladığı bir ceza olan suçluluk duygusudur.¹⁰⁴

Kişilerin davranışları onların içinde yaşadıkları veya ait oldukları grup tarafından etkilenir. Kişilerin ait olduğu grup buna **referans grubu** da diyebiliriz, bireyin kendine yakın hissettiği arkadaşları, meslektaşları, aile fertleri vb oluşur. Sosyolojinin genel kabul görmüş bir teoremine göre birey kendi referans grubunda benimsenen düşünce ve davranışlara yönelecek, referans grubu tarafından hoş karşılanmayan ve ayıplanan düşünce ve davranışlardan kaçınacaktır. Buna göre, bireyin etrafındaki sevdikleri insanlardan oluşan referans grubu, vergi kaçırmayı benimsiyor ve onaylıyorsa kişide vergi kaçıracağı ve vergi kaçırdığı için herhangi bir sosyal ayıplama olmayacaktır.¹⁰⁵

1.1.4. Sosyoekonomik Yönden Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi sosyal yapıdan kaynaklanan sebepleri; nüfus artışı, nüfusun coğrafi dağılımı, iç ve dış göçler, gecekondulaşma, düzensiz

¹⁰³ DPT, a.g.e.,2001,s,55

¹⁰⁴ Bayraklı-Saruç-Sağbaş, 2004:211

¹⁰⁵ Bayraklı-Saruç-Sağbaş 2004:212

kentleşme, işsizlik, aile ve eğitim olanakları vs. gibi sayılabilir. Tüm bunlar kayıt dışı nüfus, kayıt dışı ikamet, kayıt dışı araç ve kayıt dışı işyerlerinin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Türkiye’de köy-kent, endüstri sektörü-hizmet sektörü dengeleri, nüfusun toplumsal kompozisyonundaki değişimler, köylülüğü tasfiye edip yeni dengeler kurulana kadar sıkıntılar devam edecektir. Bunun için siyasal karar mekanizmalarının demokratik taleplere cevap verebilecek düzeye gelmeleri gerekmektedir. Türkiye’deki en büyük sıkıntı ülkedeki ve dünyadaki gelişen yeni değişimlere uyum sağlayabilecek politikaların üretilmemesidir. Toplumla siyaset kurumu arasındaki uyumsuzluk, yeni gelişen ihtiyaçlara göre oluşturulamayan ekonomik politikalar esas sorunlardır.

Türkiye’de eğitim seviyesinin düşük olması dolaylı olarak birçok faktörü etkilemektedir. Toplumda genel olarak vergi yükünün çok ağır olduğu kanısı yüksek olup ayrıca vergide adaletsizlik olduğu, devletin topladığı vergileri israf ettiği görüşü hâkimdir. Rüşvet ve yolsuzluk eğilimi de oldukça yüksektir. Vergi ahlakı oldukça düşük, vergi kaçırana neredeyse özenilmektedir. Köyden kente göçenlerin kalifiye olmayan niteliksiz iş gücü olması kayıt dışı ekonomiyi beslemektedir.

Kayıt dışı sonucu oluşan vergi sonrası gelir farklılıklarının (adaletsizliklerinin) bir sürü sosyal sonuçları da vardır. Vergi kaçırılabilildiğini gören yasalara saygılı mükelleflerin davranışları bundan etkilenecek ve onlarda bu yönde davranış gösterebileceklerdir. Buda vergi tabanını zayıflatacaktır. Sonuçta ise devlet vergi hâsılatını düşürmemek için vergi kaçırılmayan kesime daha çok yüklenecek bu da vergi adaletini ve gelir dağılımını bozacaktır. Ayrıca devletin topladığı vergi gelirlerini nerelere harcadığı toplumda takip edilecek bu gelirlerin amacına uygun harcanmadığı gözlemlendiği takdirde vergi ödememe eğilimi baş gösterecektir. Tüm bunların sonucunda kayıt dışılık vergi sistemindeki adaletsizliğin bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda sebebidir.

Ülkemizde, girişimcilerin, iş adamlarının ve sanayicilerin – belki de geçmişte yaşanmış ulusal travmaların da etkisiyle- belli toplumsal gruplar

tarafından küçümsendiği, köşe dönmece ve sömürücü sayıldığı bir yapının mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür.¹⁰⁶

Toplumsal yapı içerisinde hukuk sistemine ve devlete olan güven giderek zayıflamıştır. Bu durum, genelde tüm alanlarda, kuralların çiğnenmesi davranışını beraberinde getirebilmekte, belli bir alandaki hukuksuzluk ve yolsuzluk ne kadar yaygınsa, diğer alanlarda bunun bir anlamda kopya edilmesi o kadar sıklaşabilmektedir. Ülkemizde son yıllarda başta siyaset olmak üzere tüm toplumsal yapı ve kurumlarda ciddi bir ahlak erozyonu yaşanmakta, toplumumuzda bir tür ‘ahlaksızlık mozaïği’ oluşmaktadır.¹⁰⁷

Ahlaki normların değişmesinde en önemli sebep ise devlet anlayışı, devlete olan bağlılıktaki değişmedir. Devleti oluşturan siyasi hükümetler ve kurumlar ile bunların faaliyetleri, devlete bağlılık faktörünü etkiler. Vatandaşlarda siyasi hükümetlerin ve kurumların toplum menfaatlerini iyi savunduğu fikri hâkim ise kayıt dışı ekonomiye eğilim daha az olacaktır. Yönetimde tüm bireylerin temsil edilip edilmediği, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılıp kullanılmadığı, devletin hukuka bağlı olup olmadığı, vs. her biri devletin saygınlığını etkiler. Ceza yasalarının toplum vicdanına uygun olup olmadığı, yargı organlarının bağımsız olup olmadığı, yasalara aykırı hareket edenlerin ortaya çıkarılıp çıkarılmadığı, yargı organlarınca verilen ceza miktarı, sorularına alınan olumsuz cevaplar arttıkça kayıt dışı faaliyette artacaktır.

Siyasi partilerin seçmen kitlelerini vergi vermeye yöneltmesi, dolaylı olarak oy kaybı demek olacağından hiçbir parti, seçim beyannamesinde bu konu da bir çalışma yer almamaktadır. Demokrasinin düzgün işlememesi kayıt dışını da körüklemektedir. Hukuk devleti ile demokrasilerde devletin vatandaşı denetlemesinin yanında vatandaşında devleti denetlemesi mevzu bahistir. Yasaların oluşumuna katılamayan ve ya da yasaların uygulamasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışına kayarak gösterebilmektedir. Giderek devlete, kurumlarına yasalara olan inanç

¹⁰⁶ Kovancılar,2003:94

¹⁰⁷ Kovancılar,2003:97

zayıflamaya başlar. Karmaşa, kaos, huzursuzluk, yasa dışılık baskın hale gelir ki bu da toplumun bir felakete sürüklenmesi demektir.

Ekonomi sadece parasal olmayıp insani değerleri de içinde barındırdığından, faaliyette bulunduğu toplumun alışkanlıklarından, ahlakından, göreneklerinden ayrı düşünülemez. Toplumun kültürünü, sosyal değerlerini içeren (yasalar, adetler, toplumsal örgütlenmeler, teknolojik seviyesi vs.) bir kavramdır. Gelişen ve değişen dünya ekonomi koşullarının da bir toplum da kabul görmesinde, o toplumun uyum yeteneği, refahı, kültürel özellikleri vs. çok önemli etkindir. Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede başarılı olmak için, insanların ve toplumun kalitesi başarı odağıdır. Bunun için eğitim öncelikli unsurdur.

Nüfus artış hızının, ekonomik büyüme oranının üzerinde seyretmesi, işsizliğin zaman içinde artmasına neden olmaktadır. Bu ise daha az ücret, sosyal güvencesiz, uygunsuz koşullarda çalışmaya razı olan emek sahiplerini ortaya çıkarmaktadır. Çarpık kentleşme ve hızlı nüfus artışı hukuk sisteminin işletilememesine, vatandaşın takip edilememesine ve toplum hayatının istendiği ölçüde düzenlenememesine sebep olmaktadır.

1.1.5. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

1.1.5.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Piyasa ekonomisi içinde ekonomik dengelerin kendiliğinden oluşacağına inananlar, devletin her türlü müdahalesinden (vergi vb. düzenlemeler) kurtulmuş, kayıt dışı ekonominin resmi ekonominin eksiklerini gidererek denge sağladığını savunmaktadırlar. Kayıt dışı ekonominin üretim, istihdam ve toplumsal refah düzeyinde olumlu etkileri olduğunu ileri sürmektedirler. Atıl faktörlerin üretime dâhil edilmesi, düşük fiyatla ya da maliyetle mal üretimi ya da arzı anlamına gelmektedir. Bu da girişimcilerin pazarlarda rekabet gücünü artırmaktadır. Kayıt dışı ekonomi esnek çalışma koşullarını da içerdiğinden çalışanlarına daha rahat hareket etme imkânı

tanımlanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi özellikle işsizliğin yoğun olduğu ülkelerde çok kişiye istihdam imkânı verdiğinden gelir dağılımında iyi yönde gelişmeler izlenmektedir. Devlete verilen vergilerin israf edildiği düşünüldüğünde boşa gidecek olan vergi yerine verilmeyen vergiler ekonomide üretime, istihdama, yatırıma kaynak olmakta, böylece ekonomiye yarar sağlamaktadır. Toplumsal ve sosyal patlamaların önüne geçerek özellikle ücretli kesiminin maddi sıkıntılarını gidermekte, en azından asgari bir hayat standardı yakalamasını sağlamaktadır. Tüketicilerin maliyeti düşük ürünlere olan talepleri ekonomiyi canlı tutmaktadır. Maliyeti düşük ürün arz etmek, üreticilerin rekabet gücünü ayakta tutmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin bireylerin satın alma gücünde olumlu etkileri olduğundan enflasyon üzerinde de olumlu sonuçları görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi sonucunda elde edilen fonlar bankalar kanalıyla ekonomiye finansman sağlar. Bürokratik işlem ve gereksiz gider olmayınca kaynaklar, bunlar üretime dönüşür. Devletin kayıtlı ekonomideki (israf, yolsuzluk, yanlış politika, vb.) başarısızlıklarına karşı, kayıt dışı ekonomiye yönelen toplum, bu yolla varlığını korur ve daha verimli kullanır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomik faaliyetler, kayıtlı ekonominin (ekonomik, sosyal ve siyasal sistemin) güvencesidir. Kayıtlı ekonominin olmadığı yerde kayıt dışı ekonomiden de söz edilemez.¹⁰⁸

Vergi gelirlerinin devlet tarafından etkin kullanılamaması dolayısıyla özel kesim tarafından devletten kaçırılan kaynaklar daha etkin kullanılabilenekte, kayıt dışı sektör, ekonomiye bir tür dinamizm ve girişimcilik ruhu kazandırabilmektedir. Yeni piyasalar, yeni teşebbüslerin artması ve finansal kaynak demektir.

Kayıt dışı ekonomi, hızlı nüfus artışı ve yatırım düşüklüğünden kaynaklanan işsizliğe, büyük ölçüde engel olmaktadır. Kayıtlı sektör tarafından karşılanamayan açık işsizliğin, kayıtsız sektör tarafından emildiği ve kırsal alandan şehirlere göçün, beklenen miktarda açık işsizliğe yol açmadığı görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi üretim maliyetlerinin düşük

¹⁰⁸ Altuğ, 1999:487

olması nedeniyle satış fiyatlarının da düşük olması, yurt içi ve yurt dışı pazarlarda rekabet gücü kazandırmaktadır. Kayıtlı ekonomideki masraflar, kayıtsız ekonomide olmadığından kaynaklar doğrudan mal ve hizmet üretimine kanallize olur, üretim artar. Fiyatlar düşük olduğundan talep artar ekonomi canlı kalır. Kayıtlı sektörde oluşacak olumsuz ekonomik dalgalanmaların kayıt dışı sektör yardımıyla etkileri minimuma indirgenecek, kayıt dışı ekonomi, ekonominin istikrara gelmesine katkıda bulunacaktır. Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirlerin, tüketim aşamasında kayıt altına alınma ihtimali söz konusudur. Diğer bir ifade ile elde edilmesi aşamasında kayıt altına alınamayan gelirler harcanması aşamasında kayıt altına alınabilir.

1.1.5.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonomi, bir takım ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışında gerçekleşmesiyle oluştuğu için, devletin bazı faaliyetleri izleyememesi sebebiyle, ekonomiye ilişkin başta GSMH olmak üzere, bazı resmi verilerin gerçeği yansıtmaktan uzaklaşmasına sebep olmaktadır.¹⁰⁹

Devletin temel gelir kaynağı olan verginin, kayıt dışı ile erozyona uğraması bütçe açıklarına sebep olmaktadır.

Devletin en önemli geliri vergilerdir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin vergilendirilemiyor olması, devlet bütçesini olumsuz etkilemektedir. Devletin temel gelir kaynağı olan verginin eksik ödenmesi ya da hiç ödenmemesi devleti gelir kaybına uğratarak bütçe açıklarına yol açar. Harcamalarına oranla yeterli ölçüde gelir toplayamayan hükümetler, belirli harcamalarını kısma ya da para basma veya iç ve dış borçlanma yöntemleriyle açıkları kapatma yoluna başvurma durumunda kalırlar.¹¹⁰

Kaynaklardan bir kısmının vergi vb. yükümlülüklerin yüklediği maliyetlerden kurtulmak amacıyla kayıt dışı ekonomiye kayması ekonomideki

¹⁰⁹ Şahin,2006:150

¹¹⁰ Köseadağı Bağdaş,1999:64

kaynak dağılımını olduğu kadar gelir dağılımını da etkileyerek refah kaybı yaratmaktadır.¹¹¹

Kayıtlı ekonomiye göre kayıt dışı faaliyette bulunanlar, düşük maliyetle üretim yapma imkânı olmaktadır. Yasaların getirdiği yükümlülük dışında kalmaları sonucu vergisiz, düşük ücretle, sendikasız, sosyal güvencesiz işçi çalıştırmakta, daha çok emek yoğun, küçük ölçekli üretim gerçekleştirmekte dolayısıyla önemli ölçüde maliyet avantajına sahip olmaktadır. Bu durum kayıtlı çalışanlardan kayıtsız çalışanlara doğru kazancın kaymasına sebep olmaktadır. Ancak, kayıt dışı ekonomide gerçekleşen üretimin, standartlara uygun gerçekleşmemesi ve denetim dışı kalması, düşük kaliteli mal ve hizmetlerin doğmasına sebep olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomide elde edilen gelir, devletin bütçe uygulamalarıyla gelirin yeniden dağıtma mekanizmasını kullanarak, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri giderme konusundaki etkinliğini yitirir. Kayıt dışında gerçekleşen gelir, devletin denetimine girdiğinde ekonomideki toplam refahın artmasına neden olabilir.

Ayrıca kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanların vergi ödemedikleri halde devletin sunduğu hizmetlerden(okul, yol, su, elektrik, kanalizasyon, park vb.) faydalanmaları başka deyişle söz konusu hizmetlere ilave talep oluşturmaları da, gelir dağılımında adaletsizliğe sebep olan bir başka durumdur. Nitekim kayıt dışı ekonomide bulunup vergi ödemeyenlerin gelirleri, faydalandıkları hizmetini piyasadan satın almaları halinde ödemeleri gereken tutar kadar artarken, kamu harcamalarındaki artışın finansmanının, kayıtlı ekonomide bulunanların vergi yüklerinin artırılması suretiyle sağlanması halinde, kayıtlı ekonomide bulunanların gelirleri ve refahları vergi oranlarında meydana gelen artış kadar azalmaktadır.¹¹²

Avrupa Birliği Komisyonu üye ülkelerindeki kayıt dışı ekonominin varlığından rahatsızdır. Bu durumu büyük bir sorun olarak gören bir rapor hazırlanmıştır. Kayıt dışı ekonomi, GSYİH' nı olduğundan düşük, işsizlik

¹¹¹ Şahin,2006:158

¹¹² Şahin,2006:160

oranını ise daha yüksek oranlarda görülmesine, AB bütçesinin doğru tespit edilememesine de sebebiyet verdiğiinden istenmeyen bir durumdur. Türkiye'nin de kayıt dışı ekonomi boyutları düşünüldüğünde AB üyeliğini olumsuz etkileyeceği ortadadır.

Kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanların vergi vb. yasal yükümlülüklerine uymamaları, bu yükümlülüklerle uyanlara göre daha düşük maliyetle faaliyette bulunmalarına imkân vermekte bu da rekabet eşitliğini bozmaktadır. Dolayısıyla pazar paylarını daraltmakta ve karlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu durum ise kayıtlı faaliyette bulunanları özendirerek kısmen veya tamamen kayıt dışına çıkmalarını teşvik ederek, böylece kayıt dışı ekonominin kendisi kayıt dışı ekonomiyi da büyütecek, genişletecektir.

Görünmez olmak isteyen kayıt dışı işletmeler, gereksinim duydukları modern ekipmanlarla yatırım yapmaktan kaçınmak zorundadırlar. Belli bir bölge ya da faaliyet alanlarında sıkışıp kalmaları nedeniyle yeterince büyüyemezler. Bu durum nedeniyle ölçek ekonomilerden faydalanamazlar, büyümenin sağlayacağı verimliliği artırma ve rekabet gücünü geliştirme gibi avantajlardan yararlanamazlar. Denetimden kaçmak için yeni pazarlara girmeyi sağlayacak reklam vasıtalarını yeterince kullanamazlar. Yargı organları tarafından tam olarak korunamadıkları için iş yaptıkları insanların ve görevlerini su istimal eden kamu görevlilerinin kendilerine karşı işledikleri suçlar nedeniyle adalet sistemine başvuramazlar. Bu nedenle tanıdıkları insanlarla iş yapmak zorunda kalan kayıt dışı işletmeler potansiyel pazarlarını daraltış ve büyüme kapasitelerini yapay olarak sınırlandırmış olurlar. Genelde küçük ve orta boy olan bu işletmeler için sağlanan kredileri ve destek programlarını maliyetli ve riskli atfeden finansal kurumlar, bu kredi ve desteklerden faydalanacak işletmelerden kayıtlı olmalarını ve geçmiş yıllara ait mali kayıtlarını göstermelerini isterler. Bununla beraber, hükümetler ve kamu kuruluşları tarafından hazırlanan kredi ve iş destek programlarından da faydalanamayan kayıt dışı işletmeler, finansman ihtiyaçlarını genellikle resmi

olmayan odaklardan sağlarlar. Bu krediler genellikle kısa dönemli ve pahalı olmaktadır.¹¹³

Dürüst vergi yükümlüleri aleyhine haksız rekabet ortamı yaratmaktadır. Kaynaklar verimsiz alanlarda kullanılarak ziyan olmakta, enflasyona sebebiyet verip, yatırımların azalmasına ve işsizliğin artmasına, üretimin düşmesine sebep olurken, tüm bunların sonucunda sosyal barış bozulur, suç ve suçlu sayısı artar dolayısıyla sosyal ve ekonomik anarşi doğar. Ekonomik göstergeler sağlıklı olacağından güven sarsılır, teşhis doğru olmayacağından tedavi sonuç vermez. Devlete ve topluma karşı işlenen suçlara hoş görü başladığında ahlak çürümesi beraberinde gelir. Moral değerler yozlaşır. Kayıt dışıyla beraber enflasyon hortlar, düşük gelir grupları da satın alma güçlerini muhafaza edebilmek için yabancı paraya rağbet ederler. TL den kaçmak, yabancı paraya rağbet ekonomik politikalara güvensizliktir. Böyle bir ortamda ulusal kaynaklar yurt dışına çıkar. Tüm bunların sonucu olarak toplum yeni lider, kurtarıcı aramaya başlar. Hatta daha da öteye giderek rejim arayışı haline gelir ki bu çok tehlikelidir.

Kayıt dışı istihdam her şeyden önce sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini bozmaktadır. Çalışan nüfus sosyal güvenlik şemsiyesi altında toplanamamakta, yeterli prim elde edilememekte, sosyal güvenlik kuruluşlarında başta finansal zorluklar olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri etkin olarak yerine getirememektedirler. Kayıt dışı çalışanlar, sendikal haklardan yoksun kalmakta, sağlıklı ortamlarda, iş güvenliği olmadan, pazarlık gücünden yoksun, korumasız, istismara açık ve sigortasız çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Kayıt dışı ekonomi aynı zamanda haksız ve kolay yoldan kazanç elde etmenin bir yöntemi ve ahlaki çürümenin nedeni olmaktadır. Kayıt dışı çalışmanın hoşgörü ile karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirir. Sağlıklı nesillerin ortaya çıkmasına neden olur. İdare edenlerle edilenler arasında kopukluk yaratır ve güvensizlik ortamı oluşur. Bireyler sorunlarını

¹¹³ Fethi HEPER - Ahmet AK'Kayıt dışı ekonomi ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt dışılığı Belirlemedeki Önemi'23. Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, 2009,s,278

yasadışı yollarla çözmeye çalışırlar. Rüşvet ve suiistimal yaygınlaşır, mafya ve benzeri yasadışı örgütler oluşabilir. Halkın devlete ve rejime güveni sarsılır, demokrasi dışı çareler aranır.

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesi: vergisizlik, borç, faiz, enflasyon, paradaki sıfırların artması, anarşi, rejim arayışı, bölünme ve sonun başlangıcı olabilmektedir. Yugoslavya'da ve Rusya'da özgürleşme ve demokratikleşme görünümü altında kayıt dışı ekonominin, rejimlerin sonunu getirdiği unutulmamalıdır.¹¹⁴

Kayıt dışı üretimler, belgesiz ve kayıtsız üretilmeleri sebebiyle standart dışı ve garantisiz olduklarından tüketicilerin kayıt dışılıktan dolayı mağdur olmasına ve tüketici haklarını korumaya yönelik yasalardan yararlanamamasına sebep olur. Kayıt dışı ekonomilerde faaliyetler genel olarak küçük işletmeler ve şirketleşmemiş organizasyonlar tarafından yapılması sebebiyle, teknolojinin geliştirilmesi ve etkin olarak araştırma, geliştirme faaliyetlerinde bulunamayacaklarından teknolojik gelişmeler üzerindeki etkileri olumsuz olacaktır. Kayıt dışı firmaların üretim süreçlerinin denetimsiz kalmaları nedeniyle toplum sağlığı da olumsuz etkilenmektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin, homojen bir yapı göstermediği tespit edilmiştir. Kayıt dışı sektörde bir tarafta dinamik girişimciler ve kalifiye işgücü faaliyet gösterirken diğer tarafta da özellikle kalifiye olmayan niteliksiz bir kesim faaliyet göstermektedir. Müteşebbisler ve kalifiye elemanlar, kayıt dışı faaliyetlerle yüksek gelirler elde ederlerken, önemli çoğunluktaki niteliksiz işgücü sahipleri, en fazla asgari ücret kadar gelir elde edebilmekte, sosyal sigorta hizmetlerinden de yararlanamamaktadırlar. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, istihdam yaratıp yoksulluğu hafifletici unsurlar taşımakla beraber, gelir dağılımında adaleti sağladıkları şüphelidir. Ancak sosyal barışı sağlamada olumlu katkılarda bulunmaktadır.¹¹⁵

Gizli ekonomik faaliyetler verimlilik göstergelerini etkileyip hatalı bulgular hesaplanmasına sebep olur. Hem resmi hem gizli sektörde faaliyet gösterenler için verimlilik sonuçları etkilenmektedir. Resmi işinin yanı sıra

¹¹⁴ Osman ALTUĞ "Ekonominin Yarıısı Yeraltında" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994,s,13

¹¹⁵ Ahmet Fazıl ÖZSOYLU"Kim Kazanıyor Kim Kaybediyor" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994,s,17

gayri resmi ikinci bir iş yapanlarda, yorgunluk ve benzeri nedenlerden dolayı resmi sektörde verimlilik düşecektir. Her fırsatta resmi sektörde işi kaytarmalar ve mesaiden erken ayrılmalar gibi üretim ve verimliliği doğrudan etkileyecek gelişmeler olacaktır.

Türkiye’ de gelir dağılımının uzun yıllar boyunca bozuk olması toplumun paraya bakış açısını etkilemiştir. Günümüzde paraya verilen önem artmış toplum içinde saygınlık önceleri deneyim, bilgi, toplum hizmetlerinde yararlılık göstermiş olmak gibi değerlerden oluşurken zaman içerisinde bu ölçüler yerine gelir ve servete bırakmıştır. Sosyal hareketliğin hızlanması, sosyal kontrol mekanizmasının çözülmesine, sosyal normların bireyin davranışlarını idare edici gücünün azalmasına ve böylece sosyal çözülmeye yol açmakta, kentlerde yaşamının anonim hale gelmesi ve özellikle apartman kültürünün yaygınlaşması insanları birbirini tanımaz hale getirmesi bu durum kırsal kesimin aksine suçlular için suçlarını saklamak ve gizlemek olanağını artırmaktadır.¹¹⁶ Çarpık kentleşmenin sonucunda oluşan ve ağırlıklı olarak düşük gelirli ailelerin yaşadığı gecekondu yörelerinin toplumsal değişmelere neden olduğu ve bu değişimin bir bölümünün çatışma ve suça yönelik olduğu bilinmektedir. Ahlak kuralları da bu değişimin sonucu olarak sarsılmaya başlamakta toplumda hızlı bir yapı değişimi yaşanmakta yasa dışı faaliyetleri önleyeceği düşünülen ahlaki normlar etkinliğini yitirebilmektedir.

Kimi kişiler kayıt dışı işlem sonucu elde edilen kazançtaki devletin hakkını (vergi), işçinin hakkını (düşük ücret), müşterinin hakkını (bozuk mal,sahte ürün), (varsa) ortağının hakkını (kar payı) vermeyerek sebepsiz zenginleşmiştir. Sebepsiz zenginleşme “yasalara uymayan kazanır, yasalara uyan fakirleşir” şeklinde yepyeni bir sosyoekonomik yaşam biçimini(hak yiyen kraldır) gündeme getirmiştir.¹¹⁷

Çağdaş demokrasi anlayışının yerleşememesi durumu gerek idare ile vatandaş arasındaki ilişkileri gerekse vatandaşın sisteme bakışını

¹¹⁶ DPT, a.g.e.,2001,s,59

¹¹⁷ Osman ALTUĞ ”Kayıt dışı Ekonominin Boyutları (1997)”Marmara Ü. Sos. Bil. Ens. Öneri Dergisi, Cilt:2 sayı:9 1998,s,2

etkilemekte, kamu otoritesine duyulan güven azalmakta sistemin sorunları çözmedeki başarısı düşmektedir.¹¹⁸

Prof Dr. Osman ALTUĞ 1991 yılında yaptığı araştırma sonucunda, Türkiye’de tahakkuk eden vergilerin %75’ini ödeyen 10 ilin (Kocaeli, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa...) TBMM’de %28 oranında, vergilerin %25’ini ödeyen 64 ilin (Şırnak, Bayburt, Bingöl, Ağrı, Siirt...) ise %72 oranında temsil edildiğini tespit etmiş bunun sonucunda TBMM’de “çok vergi veren illerin daha az, az vergi veren illerin daha çok” milletvekili ile temsil edildiğini ortaya çıkarmıştır.¹¹⁹

Ekonomiye beklenmedik fon giriş ve çıkışları bu paranın hem girdiği hem dem çıktığı ülkelerin piyasalarında istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Kara para aklama faaliyetinde aklayıcıların kara parayı yasa dışı kaynağından uzaklaştırmak amacıyla sık sık bir para birimini diğer para birimine çevirdikleri görülmektedir yasa dışı kaynaklı bu para girişi mali piyasalarda olumlu veya olumsuz etkilerde bulunabilmektedir. Örneğin para girişi borsa üzerinde olumlu etki yaratabileceği gibi çıkışı da olumsuz yönde bir etki yaratabilecektir. Benzer durum gayrimenkul piyasasında da bir etki yaratabilecektir. Bu varlıkların değerinde görünen artış ve azalış beklentileri etkilemesi sebebiyle piyasada yapay fiyatların oluşmasına neden olabilecektir. Ayrıca suç sayısı yükseldikçe büyüme oranında düşüş gözlenmektedir. Yüksek miktardaki kara paranın verimli yatırımlara yönelmediği dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı yönünde saptamalar bulunmaktadır.¹²⁰

Aklama sürecini geçiren kara para belli bazı kişi veya grupların ellerinde toplanmakta bu kişilerin servetlerinin ve gelirlerinin artmasına neden olarak gelir dağılımını bozmaktadır. Kara para sosyal ve ticari ahlak yapısını zayıflatarak toplumsal dokuyu bozmaktadır. Suç örgütleriyle idare arasında bağ olduğu toplumda yaygın kanı haline geldiğinde devlete güven sarsılacak

¹¹⁸ DPT, a.g.e.,2001,s,60-61

¹¹⁹ Altuğ,1998:9

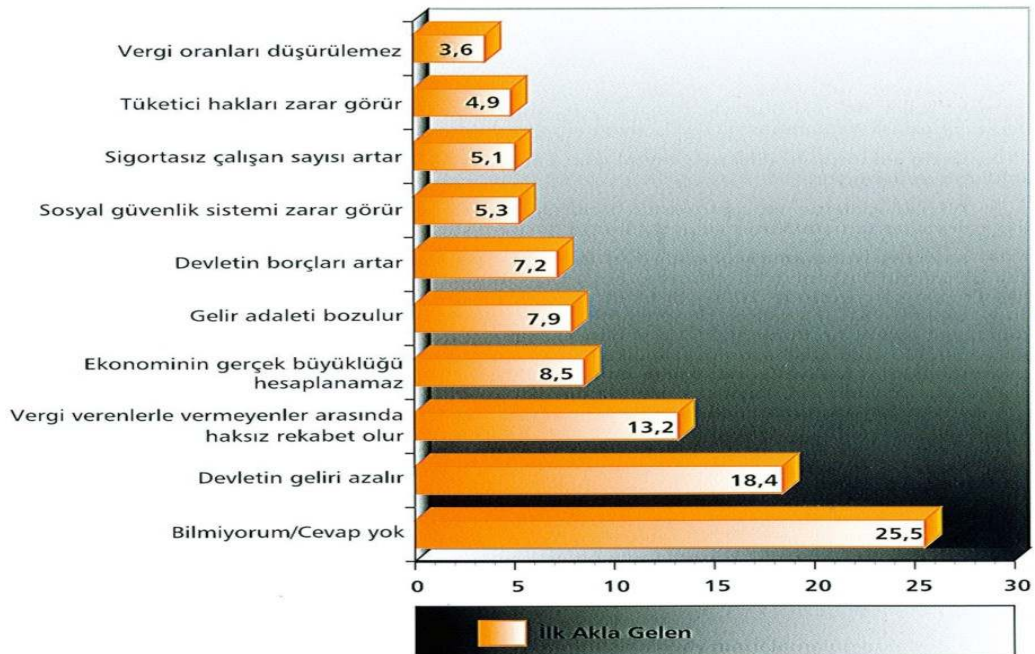
¹²⁰ Ayşegül TANDIRCIOĞLU, ŞİMŞEK ”Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi”,DPT,2002,s,39-40

ve toplumsal huzursuzluklar ortaya çıkacaktır. Sonuçta sistem yozlaşarak suçla mücadele etkinliği zayıflayacaktır.

Kayıt dışılık sektörel açıdan da farklılıklar göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde endüstri bazında en yüksek kayıt dışılık %80 nin üstünde bir oranla inşaat sektöründe, en düşük kayıt dışılık ise %20 ile yazılım sektöründe ölçülmektedir. Perakende ve giyim kuşam sektörlerinde %80 kayıt dışılığın yüksek olduğu sektörler arasındadır.¹²¹

Ülkemizde işletmelerin çok büyük bir bölümü (%98.8) küçük ve orta ölçekli işletme niteliğindedir. Bu işletmelerin toplam istihdam içindeki yeri %45.6 dır. Bunların önemli finans sorunları bulunmaktadır. Toplam kredi hacmi içindeki yerleri sadece %3 tür. Yüksek vergi oranları ve finansal ihtiyaçların bu işletmeleri daha az vergi ödemeye yöneltmektedir.

Aşağıdaki grafikte kayıt dışı ekonominin zararları ile ilgili yapılan anket sonucu yer almakta, toplumun düşüncesi hakkında fikir vermektedir.

Kaynak: Kayıt Dışı Ekonomi Araştırması Raporu (Ocak 2008)

Grafik:7 Kayıt Dışı Ekonominin Zararları

¹²¹ Ercan,2006:16

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi, dünyada ve ülkemizde yeni dünya düzeninde gelişen ekonomik şartlarda son on yılda üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı, konferansların düzenlendiği, akademik toplantıların yapıldığı bir konu olmuştur.

Kayıt dışı ekonomi; gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü olarak tanımlanmıştır. Tüm ülkelerin ortak sorunu haline gelen kayıt dışı ekonomi, kapsamının geniş olması nedeniyle tanımlanmasında da güçlük oluşturmaktadır.

Kayıt dışı, faaliyetlerden bazılarının yasalarla yasaklanmış olabileceği gibi bazıları da yasaklı olmadıkları halde bilinçli bir şekilde kayda geçirilmeyerek vergilendirilmemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bir faaliyetin yasalarca suç sayılması vergi mevzuatı açısından vergi mükellefiyetini ve sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Bu konu ile ilgili V.U.K.'nın 9/2 fıkrası ile açık hüküm yer almaktadır. Yasak veya suç olan faaliyetler, katlanılan risklerin yüksekliği doğrultusunda oldukça yüksek getirisi olan gelir yaratan faaliyetlerdir. Ancak GVK da gelirin unsurları arasında yer almayan faaliyetler vergilendirilmemektedir. Bu nedenle 4369 sayılı kanunla yapılan gelirin tanımı ‘... Harcama ve tasarruflarına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratlar’ yeniden yasallaştırılmalıdır.

Ekonomik yapıdaki düzelme, alınacak diğer önlemlerin yanı sıra vergi gelirlerinin artmasına, dolayısıyla büyük ölçüde kayıtlı ekonominin daralmasına bağlıdır. Kayıtlı mücadelede en önemli araçlardan biri güçlü ve etkin vergi idaresi ve denetimidir. Kayıtlı işlemler sonucunda elde edilen değerler, kayıtlara girmediğinden milli gelir hesaplarına kısmen girmekte, vergilendirme olmadığından devlet gerektiği kadar vergi toplayamamaktadır.

Bir faaliyetin kayıt dışı ekonomi olabilmesi için bir 'değer' oluşturması, üretim sonucu olması gerekmektedir. Rüşvet, yasa dışı uyuşturucu üretmek milli muhasebe anlayışında bir değer oluşturmadığından kayıt dışı ekonomik faaliyet değildir.

Kayıt dışı faaliyetlerin Milli Muhasebe Hesaplarına dâhil edilememesinin genellikle üç nedeni vardır.

1-Faaliyetler yasalara aykırı olduğundan gizli olarak icra edilir.

2-Faaliyetler yasaldir ancak istatistiksel yetersizlikler ve hatalar sebebiyle hesaplamalara dâhil edilmez.

3- Milli Gelir Hesaplama Teknikleri her faaliyeti hesaplamalara dâhil etmez.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için, her ülkenin koşullarına, sosyokültürel özelliklerine göre alınacak kriterler farklı olabilmekte aynı yöntem kullanılmasına rağmen farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Hatta aynı ülkede alınan temel yıl aynı olmasına rağmen ölçüm için kullanılan kriterlere bağlı olarak da farklı sonuçlar çıkmaktadır.

Türkiye'de 2009 yılı işsizlik oranı %13, nüfus artış oranı binde 14,5, kayıt dışı ekonomi oranı %32,1, 2008 yılı için vergi yükü %17,7 olarak kayıtlarda yer almaktadır.

2009 yılında damga vergisinde %509,9, GGV de %365,4 KV de %168,1, GV de %71,5, KDV de %4,3, ÖTV de %36,3, VİV de %100 oranında vergi kaçağı hesap uzmanları kurulu tarafından tespit edilmiştir.

Ayrıca vergi oranları ile toplanan vergilerin, GSMH ve bütçe gelirleri içindeki oranı ile OECD ülkeleri kıyaslamaları daha önceki bölümlerde anlatılmıştır.

Ülke genelinde çalışmaya yönelik aşırı bürokratik işlemlerin olması, yasaların gelişen ekonomik koşullara(esnek çalışma şekilleri, elektronik

ticaret, küreselleşme, teknoloji vs.) uyamaması, toplumda verilen vergilerin amacına ulaşmadığı inancı vb. nedenler kayıt dışı ekonomiyi beslemektedir.

Kamu finansman açıklarının büyümesi, gelir dağılımının adaletsizliği, istikrarsızlık, yatırım ve kalkınmanın gerçekleşmemesi, işsizlik, enflasyon, yoksulluk, yolsuzluk, rüşvet vs. kayıt dışının sebepleri olmakla beraber aynı zamanda sonuçlarıdır. Ayrıca; devletin güçsüzleşmesi ve aciz kalması yanında büyük sosyal patlamalara, ahlak çürümesine, değer yargılarının değişmesine, lider ve rejim arayışlarına, huzursuzluk ve kaosa anarşiye sebep olacaktır.

Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonomiyle iç içe ve gizlidir. Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu ülkelerde ekonomik değerlendirmeler yanlış yapılacağından resmi istatistiklere göre alınacak kararlarda yanlış olacaktır. Bu nedenle kayıt dışının boyutlarının tespit edilerek doğru kararlar alınması ve uygulanması gerekmektedir. Türkiye’de istatistik çalışmalarının bilimsellik ve sistematiklikten uzak olması, kurumlar arasında koordinasyon olmadan birbirinden kopuk, farklı yöntemlerin kullanıldığı, karşılaştırılabilirlikten yoksun olması, istatistik birimlerine güveni de yok etmektedir. Bunun için istatistik kurumlarının ve teknik yetersizliklerin giderilerek uluslararası norma uygun hale getirilmelidir.

Küreselleşmeyle beraber sorunlar daha da büyümektedir. Küreselleşmenin, ileri kabul edilen Batı ülkelerinin, batı dışı ulusal pazarları kendisine entegre ederek tek bir ekonomiyle kendi kültürlerini yaymak istemek gibi bir ideolojisi vardır.¹²²

Küreselleşmeyle beraber iletişim, ulaşım ve üretim teknolojilerinde bilgi ve sermaye yoğun üretim şekli olan bir ekonomi oluşmuştur. Bunun sonucunda diğer ülkelerin, gelişmiş ülkelerle entegrasyonu artmış ancak gelişmemiş ülkeler, bu sefer kendi yerel niteliklerinden kurtularak kapitalizmin hegemonyasına girme tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bunu sonunda küresel

¹²² Bilgin,2007:193

istikrarsızlık ve yoksulluk yaygınlaşmış, sorunların sınırı daha genişlemiştir. Bu bakımdan küreselleşmenin daha insani, daha demokratik, daha ahlaki ve zengin ülkelerle eşit koşullarda katılımı sağlanan zayıf ülkelerin desteklendiği bir nitelik kazanması gerekmektedir.¹²³

Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıt dışılığın boyutlarını belirlemektedir. Tarım ve hizmet sektörü takip edilmesi ve denetlenmesi zor olan sektörlerdir. Ayrıca iş imkânlarının olmaması eğitim yetersizliği vb. nedenlerden kırsal kesimden köylerden şehirlere göçler olmakta, gecekondu ortamında daha çok niteliksiz işgücü arzı oluşmaktadır. Suç ekonomisi de bu tür bölgelerde daha çok hayat bulmaktadır.

Toplum; değişen dünyanın gelişen sosyal ve ekonomik şartlarına göre tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş gibi köklü yapısal değişikliklere sürekli tabi olmaktadır. Yani her toplum sürekli değişmektedir. Esas mesele sorunsuz-problemsiz bir toplum olmak değil, problem çözme yeteneğine sahip istikrarlı bir toplumsal yapıya sahip olmaktır.

Siyaset kurumları en basit toplumlarda bile kurumları ile sorun çözme işlevinde bulunurken, modern toplumlarda ancak demokratik nitelik kazanarak toplumsal katılımı görevini yerine getirme yapısı oluşmuştur. Sorun çözme başarısı demokratikleşmesiyle orantılıdır.

Ülkemizde kayıt dışı ile mücadele için hiç de karamsar olmamak gerekir. Ülke şartları göz önünde bulundurularak oluşturulacak ve ciddiyetle uygulanacak olan stratejik plan ve programlar çerçevesinde 5-10 yıl süre zarfında başarılı olunabileceği düşünülebilir. Bunun için yapılması gerekenler, bürokrasinin azaltılması, teknolojik alt yapı oluşturulması, sağlam yasal alt yapı temin edilmesi, eğitim kalitesinin üst seviyeye çıkarılması, vergi sisteminin ve idaresinin etkin hale getirilmesi, siyasi ve ekonomik istikrar sağlanması, kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi için kararlı adımlar atılmalıdır.

¹²³ Bilgin,2007:194

KAYNAKÇA

ABUZER Pınar-ÖZUĞURLU Yasemin "Küreselleşme Sürecinde Vergi Yapılarındaki Dönüşüm: Türkiye Küresel Yapının Neresinde?" 23.Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, 2009

AĞBAL Naci "Büyüyen Kayıt dışı Sektör " Yaklaşım, sayı:113, Mayıs 2002

AKYÜZ Müfit-BAHÇEKAPILI Cengiz " Kayıt dışı Ekonominin Boyutları: Tanzi Modelinin Türkiye Ekonomisi Verileriyle Çözülmesi Denemesi "Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:11, sayı:1-2, 1995

ALTUĞ, Osman "Kayıt dışı Ekonomi" İstanbul, Türkmen Kitapevi,1999

ALTUĞ Osman "Kayıt dışı Ekonominin Boyutları (1997)"Marmara Ü. Sos. Bil. Ens. Öneri Dergisi, Cilt:2, sayı:9, 1998

ALTUĞ Osman "Ekonominin Yarıısı Yeraltında "Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994

ARIKAN Zeynep- YURTSEVER Hatice "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları " I, Yaklaşım, Sayı:136, Nisan 2004

ARIKAN Zeynep- YURTSEVER Hatice "Türkiye'de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları " II, Yaklaşım, Sayı:137, Nisan 2004

BAKKAL Ufuk "Kayıt dışı Ekonomi",İstanbul, Derin Yayınları,2007

Bayraklı H.Hüseyin-SARUÇ Naci Tolga-SAĞBAŞ İsa 'Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörler: Anket Çalışması Bulguları' 19. Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya, 2004

BENLİKOL Sabahattin, AKGÜR Muhsin "AB'de Kayıt dışı Faaliyetlerin Kontrolü ve Denetimi" İstanbul, İTO,2002

BİLGİN Vedat 'Türkiye'de Değişimin Dinamikleri',Lotus Yayınevi, Ankara,2007

BOY Kadir "Kayıt dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliği " Vergi Dünyası,Sayı:247, Mart 2002

BÜLBÜL Duran-KARADENİZ Hülya "Vergi ve Sigorta Prim Aflarının Kayıt dışı Ekonomi Üzerine Etkisi" 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004

CANSIZ Ebru "Eşbütünleşme Analiziyle Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin İncelenmesi " Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 2006

ÇETİNTAŞ Hakan-VERGİL Hasan "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini" Doğu Ü. Dergisi, 4(1)2003

DPT, Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara,2001

DEMİREL Ahmet "İşçinin Yan Geliri Ana Gelirinden Fazla" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994

DEMİREL Ahmet "Devlet Mafyaya Karşı" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994

DERDİYOK Türkmen "Vergi Kaçakçılığını Etkileyen Faktörler" Maliye Yazıları,
Sayı:38, 1993

DERDİYOK Türkmen "Türkiye'nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini" Türkiye
İktisat Dergisi, Sayı:14, 1993

DURA Cihan "Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi
Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri" Maliye Dergisi,
Sayı:124, 1997

ERCAN Metin "Kayıt dışı Ekonomi Ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü",Ankara,
Nurul Matbaacılık,2006

GİB " Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı(2008-
2010)"Ankara,2009

GUNAYDIN İlhan-BERK Serkan "Globalleşme Sonucu Oluşan Vergi Kayıp ve
Kaçaklarını Önlemede Uluslararası İşbirliğinin Önemi Türkiye'de
Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları"19.Türkiye Maliye
Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü,
Antalya,2004

GÜNDAY Malik "Vergi Kaynağı Olarak Kayıt dışı Ekonomi "Vergi Sorunları
Dergisi, Sayı:95, 1996

GÜNEŞ Gülsen "Kara paranın Gelir Yaklaşımıyla Vergilendirilmesi" Yaklaşım,
Sayı:143, Kasım 2004

GÜMÜŞ Turgut "Dışsalılık ve Kayıt dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir
Değerlendirme " Gazi Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 3/2000

GÜMÜŞKAYA Hayrettin "Kara para Kavramı ve Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi"
Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:115, 1998

GÜRBÜZ Vedat "Kayıt dışı Ekonomi, Vergi kaçırma ve Vergi Denetimi"
23.Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Ü. İ.İ.B.F. Maliye
Bölümü,2009

Haber.jet.com

HEPER Fethi-AK Ahmet "Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Sosyolojisinin Kayıt
dışılığı Belirlemedeki Önemi(Kanada ve Türkiye'den Sosyolojik
Çalışma Örnekleri)" 23.Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe
Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, 2009

HUV "Kayıt dışı Ekonomi "Panel, Ankara,2005

ILGIN, Yılmaz "Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutlar",DPT,1999

ILGIN Yılmaz "Kayıt dışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum
"DPT Planlama Dergisi, Özel Sayı, 2002

KALÇA Adem "Kayıt dışı Ekonomiye Tahmin Etmeye Yönelik Çalışmaların
Analizi " İktisat Dergisi, Nisan 1998

KAPLAN Mürsel Ali "Türkiye'de Ek Vergilerin Kayıt dışı Ekonomiye
Etkisi(1994–2001)"Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 2002

KARAMAN Fazıl "Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla Türkiye'de Kayıt dışı
Ekonomi "Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:27, Mayıs-Haziran 1999

KARAKOÇ Yusuf "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları" 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004

KARAYILMAZLAR Ekrem-KALÇA Adem "Kayıt dışı İstihdam "Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:13 Sayı:1–2, 1997

KEYDER Çağlar "Globalleşme ve Kayıt dışı Ekonomi" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994

KILDİŞ Yusuf "Kayıt dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri " Maliye Yazıları, Sayı:66, 2000

KILIÇDAROĞLU Kemal "Saklı Ekonominin Boyutları ve Daraltma Önlemleri "Vergi Dünyası, Sayı:228, Ağustos 2000

KIZILOT Şükrü-ÇOMAKLI E."Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi" 19.Türkiye Maliye Sempozyumu Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004

KOVANCILAR Birol "Kayıp Cennet Türkiye’de Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Öneriler "Manisa, 2003

KÖSEDAĞI BAĞDAŞ Sevda "Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergilendirilmesi Sorunu" Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 1999

MASAK 'Faaliyet Raporu', Ankara, 2009

MAVRAL Ülker "Kara para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları",2001

MAVRAL Ülker "Kara para Kayıt dışı Ekonomi", Maliye ve Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Ankara,2003

ÖZÇELİK-İŞ SENDİKASI "Kayıt dışı Ekonomi ve İstihdam Paneli" İstanbul,1994

ÖZÖTÜN Erdoğan "Milli Gelir ve Kayıt dışı Ekonomi" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994

ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl "Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi" Bağlam Yayıncılık, İstanbul,1996

ÖZSOYLU Ahmet Fazıl "Gizli Ekonomi Tanımı Sebepleri Türkiye’deki Boyutları "İktisat Dergisi, Sayı:335–336, 1993

ÖZSOYLU Ahmet Fazıl "Kim Kazanıyor Kim Kaybediyor" Forum Dergisi, TOBB, Şubat 1994

ÖZUĞURLU Yasemin-PINAR Abuzer 'Küreselleşme Sürecinde Vergi Yapılarındaki Dönüşüm: Türkiye Küresel Yapının Neresinde?' 23.Türkiye Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, 2009

SAK Güven "Ekonomik kriz Türkiye’de Ailelerin refahını etkiliyor" Ekonomik Forum, Ekim-2009

SARILI Mustafa Ali "Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler" Bankacılar Dergisi, Sayı:41, 2002

SAVAŞAN Fatih "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri"19.Türkiye Maliye Sempozyumu Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004

SEVER Erşan-DEMİR Murat "Türkiye'nin Ekonomi Politikaları ve Kayıt Altına Alınamayan Ekonomi "Marmara Ü. Sos. Bil. Ens. Öneri Dergisi, Ocak 2001

ŞAHİN Abdullah "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Açısından Değerlendirilmesi-Kayda Alınabilmesine Yönelik Öneriler "Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 2006

ŞENGÜL Selami "Bir Hurafe Kayıt dışı Ekonomi" İmaj Yayınevi, Ankara,1997

TANDIRCIOĞLU, ŞİMŞEK Ayşegül "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi "DPT,2002

TEMEL Adil-ŞİMŞEK Ayşegül-YAZICI Kuddusi "Kayıt dışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü" DPT,1994

TİSK,"Avrupa Birliğinde Kayıt dışı Çalışma Konusunda İzlenen Politikalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme"

TOPTAŞ Ülker "Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri",Tes_ar Yayınları, Ankara,1998

Türkiye Bankalar Birliği, "Kara Paranın Aklanması Suçu ile Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri" Yayın 235, Aralık 2003

UĞUR İbrahim "Kayıt dışı Ekonominin İstihdam Üzerine Etkileri" Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 2007

US Vuslat "Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği"
Türkiye Ekonomi Kurumu, 2004

UYGUR Ercan "Kara para Aklama Faaliyetlerinin Ekonomik Boyutu" Kara
para Aklama Faaliyetleri ve Önlemleri Paneli, 1999

www.tuik.gov.tr

www.maliye.gov.tr

YALÇINCI Adnan "Kayıt dışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları
ve Değerlendirilmesi" Gazi Ü. Yüksek Lisans Tezi, 2002

YERELİ Ahmet Burçin-KARADENİZ Oğuz "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdamın
Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi" 19.Türkiye Maliye
Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü,
Antalya,2004

YILMAZ Gülay "Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı İle
İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi
Kaybı " Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi Özel Sayı, 1998

YILMAZ AKGÜL Gülay 'Kayıt dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve
Dinamiklerinin Analizi' 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, Uludağ
Üniversitesi, İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Antalya,2004

2010 Yılı Performans Programı (GİB)

ÖZET

TEKECE, Nurcan. Kayıt Dışı Ekonomi-Ölçülmesi-Türkiye'deki Boyutları ve Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.2010.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 1970 lerden sonra yoğun biçimde hız kazanan kayıt dışı ekonomi, son 30 yılda ciddi boyutlara ulaşmış konunun araştırılarak çözümlenmesi acil ihtiyaç haline gelmiştir.

Kayıt dışı kavramı, tanımı bile sorun olmuş konuyla ilgili araştırmacıların öncelikleri ve ilgili oldukları bilim alanına göre araştırmalar yapılmış ve isimlendirilmiştir. Gizli ekonomi, saklı ekonomi, marjinal ekonomi, kara ekonomi, yer altı ekonomisi vs. gibi.

Kayıt dışı ekonomi, genel olarak kamu otoritesinin bilgisi dışında kalan her türlü ekonomik işlem olarak tanımlanabilir.

Kayıt dışı ekonomini büyümesinde başlıca dört olgunun; gelir düşüklüğü, ekonomik eşitsizlik, devletin güçsüzlüğü ve milli ahlak zayıflığının önemli ölçüde etkisi vardır.

Konusu suç olan yasadışı faaliyetlerde 'üretim' yasalara aykırı gelişirken kayıt dışı ekonomide 'gelir' yasalara aykırı şekilde cereyan etmektedir. Kara parayla mücadele aynı zamanda kayıt dışılıkla mücadele demek olmakla birlikte mücadele şekilleri tamamen bir birinden farklıdır.

Kayıt dışı ekonomi, adı üstünde her hangi bir kayda tabi tutulmadığından ekonomide bıraktığı izlerden hareketle çeşitli yöntemler geliştirilerek (anket, vergi incelemeleri, istihdam, parasal, karma yöntemler vs.) tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de konuyla ilgili farklı yıllarda farklı yöntemlerle çalışmalar yapılmış, ortalama %30-40 oranında oldukça yüksek kayıt dışılık tespit edilmiştir.

Kayıt dışı ekonomiyi önlemek için yasalar, gelişen şartlara uygun, ihtiyaçlara cevap verebilen bir şekle bürünmelidir. Kurumlar arası koordinasyon ve iletişim, veri sistemi oluşturulmalı ve geliştirilmelidir. Vergi idaresi ile denetim, sosyal güvenlik kurumu ve diğer tüm kurumlar etkin hale getirilmelidir. Çalışma şartları hafifletilmeli, maliyetler düşürülmelidir. Ekonomi nama yazılı hale gelmeli, bankacılık sektörü aracılığıyla kayıt altına

alınmalıdır. Yolsuzluk ve rüşvetle mücadele edilmeli, eğitim seviyesi yükseltilmeli, vergi bilinci yerleştirilmeli hatta kampanyalar düzenlenmelidir. Sosyal yapıdan kaynaklanan (nüfus artışı, göç, kentleşme, işsizlik vs) sebeplerin önüne geçilmelidir. Ancak ülke şartları göz önünde bulundurularak oluşturulacak ve ciddiyle uygulanacak stratejik plan ve programlar çerçevesinde 5-10 yıl süre zarfında başarılı olunabilecektir.

Anahtar Sözcükler

1-kayıt dışı

2-kara para

3-ekonomi

4-ölçme

5-vergi

ABSTRACT

TEKECE Nurcan, Unregistered Economy. Measurement. It's Dimensions and results in Turkey,Hd. ,Master, Ankara.2010

The unregistered economy which accelerates densely after 1970's in the developed and developing countries, reached into serious dimensions in the last 30 years and the subject became an urgent need to be reached and solved.

The concept 'Unregistered' is named and researches are made according to the researcher's priority and science field that they deal with is about the subject whose even meaning occurs a problem , such as; concealed economy, hidden economy marjinal economy, black economy, underground economy vs.

Unregistered economy can be called generally as all kinds of economic processes away from the knowledge of the public authority.

In the growth of the unregistered economy four main events have an important effect. These are ; low income (profit), economic inequality , weakness of the state and weakness of the ational moral.

In the illegal activities whose subject is guilt, economy, the 'income' is seen illegaly.

The struggle with the black Money means the struggle with nonchalance and the ways of struggle sre completely different from eachother.

The unregistered economy, as called is being tried to be guessed by improving some attitudes through tracks left on the economy (interview, inquiries on taxes, employment, financial, combined metods, vs.)

In Turkey, there have been researches with different methods in different years about the matter and on average of 30-40% percentage of high unregistration was seen.

In order to avoid unregistered economy the lows must turn into a position that is suitable for the improving conditions and that can supply the needs.

The coordination and communication, data system must be informed and improved between the commissions. The inspection with the management of taxes, the commission of social security and all the other commissions must be performing. Working conditions must be written on nomenclature and must be registered by the help of banks.

There must be a struggle with abuse and bribe the degree of education must increase, the knowledge of tax must be given and even some campaigns must be prepared. The causes that occur because of the social facts (increase of population, migration, urbanization, unemployment vs.) must be avoided.

Only in 5_10 years among the strategic plans and programmes formed by thinking about the conditions of the country and applied seriously can they be successful.

Key Words

1- unregistered

2- black Money

3- economy

4- measurement

5- tax